

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**LACAN'IN ÜÇ DÜZENİNDEN
DİJİTAL KÜLTÜRÜN ÖZNESİNE:
LACANYEN PSİKANALİZ BAĞLAMINDA
KİMLİK, TANINMA VE SOSYAL MEDYA**

Yüksek Lisans Tezi

Atakan Yorulmaz

İstanbul
2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**LACAN'IN ÜÇ DÜZENİNDEN
DİJİTAL KÜLTÜRÜN ÖZNESİNE:
LACANYEN PSİKANALİZ BAĞLAMINDA
KİMLİK, TANINMA VE SOSYAL MEDYA**

Yüksek Lisans Tezi

Atakan Yorulmaz

Danışman
Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele

İstanbul
2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA Anabilim Dalı İLETİŞİM BİLİMLERİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ATAKAN YORULMAZ'ın LACAN'IN ÜÇ DÜZENİNDEN DİJİTAL KÜLTÜRÜN ÖZNESİNE :LACANYEN PSİKANALİZ BAĞLAMINDA KİMLİK, TANINMA VE SOSYAL MEDYA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.06.2019 tarih ve 2019-17/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 16.07.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı		İmzası
1.	Tez Danışmanı Prof. Dr. FİLİZ AYDOĞAN BOSCHELE	
2.	Jüri Üyesi Doç. Dr. ERKAN SAKA	
3.	Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi SEMA ÖZER	

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı gerçekleőtirmemde, değerli bilgilerini benimle paylaőan, büyük bir ilgiyle çalıőmamı takip eden ve yönlendiren, tüm hayatım boyunca bilgilerinin yol göstericiliğini aklımda tutacağım ve minnetle anacağım danıőmanım Prof. Dr. Filiz Aydoğan BOSCHELE'e değerli yardımları için teşekkür ediyorum ve Őukranlarımı sunuyorum. Yine çalıőmamda konu ve kaynak bakımından bana yardım eden, tez yazım sürecinde desteklerini benden esirgemeyerek bana yol gösteren sevgili Utku Yıldız'a ve Batuhan Demir'e de sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Yeni medya ve dijital kültür konularına yönelmemi sağlayan, bu alanlara yönelik çalışma yapmamı destekleyen ve yine bu alanları psikanaliz açısından değerlendirip, çalıőmama imkân sağlayan, değerli bilgilerini paylaőan, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana yol gösteren diğer hocalarıma da Őukranlarımı sunuyorum. Son olarak çalıőmamı sabırla ve özenle takip eden, çalıőmamla ilgili sürekli olarak değerlendirme isteyip çalıőmamı merak eden aileme, verdikleri sonsuz destekten dolayı teşekkür ediyorum.

Atakan Yorulmaz

ÖZET

Teknolojideki güncel gelişmeler, bireyin gündelik hayatında yer edinen düşüncelerini ve eylemlerini, kendisiyle ve toplumla olan ilişkilenmelerini değiştirmiştir. Günümüz tekno-kapitalist mantığının işleyişi ise, bireyin hem ruhsal yaşantısına etki etmiş hem de toplumsal hayattaki eylemlerinin ve konumunun da dönüşmesine neden olmuştur. Bu işleyişin içerisinde yer alan günümüzün ‘dijital’ öznesi, sosyal medya uygulamalarıyla her an ve her yerde görünür hale gelmiştir. Görünürlüğe vurgu yapan ve sürekliliği olan yeni etkileşim biçimi, bireyin yeni bir ‘sanal’ mahalde tanınma mücadelesi içerisinde girmesine, bulunduğu uygulamaların içerisinde onu takip eden ve onun takip ettiği bireylere göre kimlik üretmesine, benliğini sunmasına, içerik üretimini ve tüketimini buna uygun olarak yapmasına imkân sağlamıştır. Bireyin üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunan bu durumlar, dijital kültürün içerisinde yer alan günümüz insanının ruhsal yapısına, işleyişine ve toplumsalla ilgili iletişim ve etkileşimine dair psikanalitik bir değerlendirmenin yapılabilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı da, sosyal medya uygulamalarının içerisinde üretim ve tüketimde bulunarak gündelik yaşam pratiklerini değiştiren bireyin kimlik ve tanınma mücadelesini, Lacanyen psikanaliz düşüncesi üzerinden tartışmaya açmaktır. Çalışmada, Lacanyen psikanalizin içerisinde yer alan arzu, kaygı ve fantazm kavramları üzerinden sosyal medya uygulamalarının bireyin üzerinde nasıl bir etki yarattığı, bireyin uygulamalarla ve diğer insanlarla nasıl bir ilişkilenme biçiminde olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Sosyal Medya, Dijital Kültür, Psikanaliz, Sigmund Freud, Jacques Lacan

ABSTRACT

Current developments in technology not only changed the individuals' daily life thoughts and actions, but also relations between themselves and society. Modern days' techno-capitalist logic's process effected individual's mental life and furthermore, it conduced toward transformation in social life and space. Within this process, today's 'digital' subject became more visible in social media applications ubiquitously. This new type of interaction which has a great continuity emphasise visibility and put the individuals in a new "imaginary" place to make them compete in order to become visible and create new identities according to their followers and represent that personality consisting of produce and consume contents which are created according to them. These circumstances which are has both positive and negative effects on individuals, bring the sufficient environment to reach psychoanalytic evaluations within the scope of digital culture's individuals and their relations with society. This study's purpose is opening individuals' identity and recognition fight in social media and processes of production and consumption up for discussion in terms of Lacanian psychoanalysis. In this study, it is examined that how social media effects individuals within the scope of Lacanian psychoanalysis' terms as desire, anxiety and fantasm and so how individuals have intercourse with other people on social media applications.

Keywords: New Media, Social Media, Digital Culture, Psychoanalysis, Sigmund Freud, Jacques Lacan

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: L Şeması.....	38
Şekil 2: Borromean Düğümü.....	45
Şekil 3: Jacques Lacan'ın Dört Söylemi	75
Şekil 4: Kapitalist Söylem.....	77

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ŞEKİLLER LİSTESİ	IV
İÇİNDEKİLER	V
1. GİRİŞ	1
2. YENİ MEDYA, SOSYAL MEDYA, GÖZETİM VE GÖSTERİ	5
2.1. Yeni Medya.....	5
2.2. Ağ Toplumu	8
2.3. Sosyal Medya ve Djital Kültür	9
2.3.1. Facebook	12
2.3.2. Twitter.....	13
2.3.3. Instagram	14
2.3.4. Youtube.....	15
2.4. Türkiye’de Sosyal Medya	16
2.5. Gözetim ve Gösteri Mccrası Olarak Sosyal Medya.....	16
2.5.1. Panoptikon’dan Süperpanoptikon’a Gözetim.....	16
2.5.2. Başkalarının Hayatına Ortaklık: Sinoptikon.....	18
2.5.3. Herkes Herkesi İzliyor: Omniptikon.....	18
2.6. Gösteri, Mahremiyet ve Teşhir	20
3. PSİKANALİZ, SİGMUND FREUD VE JACQUES LACAN	24
3.1. Psikanaliz ve Sigmund Freud	26
3.2. Jacques Lacan	32
3.3. İmgesel.....	36

3.4. Simgesel.....	39
3.5. Gerçek.....	41
3.6. Arzu	42
3.7. Bilinçdışı.....	43
3.8. Objet Petit a	44
3.9. Fantazm (Düşlem).....	46
3.10. Jouissance	47
3.11. Dil	49
3.12. Özne	51
4. LACANYEN TEORİDEN DİJİTAL ÖZNEYE BAKIŞ.....	54
4.1. Sosyal Medyada Tanınmanın Paradoksu	54
4.2. Öznelliğin Kuruluşu ve Sanal Kimliğe Etkisi.....	59
4.3. Sanal Fantazm: Düşlem, Meta ve Kimlik	63
4.4. Öteki'nin Arzusu: Kapitalizm ve Teknoloji Kısıkcında Özne ve Arzu	67
4.5. Sosyal Medya Uygulamalarında Özne-Kaygı İlişkilenmesi.....	70
4.6. Efendi Söyleminin Yıkılışı ve Öznenin “Tekno”-Kapitalist Söylemle İlişkisi	74
5. SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	83

GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojilerinin, özellikle de sosyal medyanın birey üzerindeki etkisi ve bireyin hem kendisiyle hem de toplumla olan bağının dönüşümü ve günümüzde bireyin yani günümüz öznesinin ne durumda olduğunun felsefi değerlendirmesi üzerine çalışmalar, hem dünyada hem de Türkiye’de oldukça az sayıdadır. “Lacan’ın Üç Düzeninden Dijital Kültürün Öznesine: Lacanyen Psikanaliz Bağlamında Kimlik, Tanınma ve Sosyal Medya” başlıklı bu çalışma, bu yeni alana yönelik, yeni medya ve sosyal medyanın felsefi ve psikanalitik yönlerinin ele alınması ve kültürel olarak incelenmesi çalışmalarının eksikliğinden kaynaklanarak düşünülmüş ve hazırlanmıştır.

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte günümüz öznesinin, diğer bir özneye ve toplumla ilişkilene biçiminde meydana gelen farklılıklar, öznenin sosyal medyadaki davranışlarının psikanalitik açıdan ele alınmasına imkân sağlamıştır. Bu çalışmada, dijital kültürün ve sosyal medyanın özne ve toplum üzerindeki etkisi psikanaliz üzerinden açıklanmaya çalışılacak, özellikle Fransız psikanalist Jacques Lacan’ın düşünceleri bağlamında ele alınacaktır.

Psikanalitik bağlamda, öznenin arzusuyla ilişkisi dile girişle, yani Simgesel’in mahalline girmesiyle başlamaktadır. Bu dile girişle birlikte özne, varlıksal bir kayıp yaşamakta ve bu eksikliğe karşı olarak hayatı boyunca arzulayan özne konumunda yaşamını sürdürmektedir. Günümüzde ise öznenin arzu alanı, sosyal medya uygulamalarıyla ve arzu nesnesi olarak pazarlanan metalarla genişlemekte, bu durum da döngüsel bir şekilde sürdürülmektedir. Bu gelişmeler neticesinde özne, bu arzu alanının genişliğinden kaynaklanan sınırsız bir zevk alma biçimin yanılsamasıyla hareket etmektedir, eksikliğini metaya sahip olma, o meta üzerinden kimliğini yaratma ve yaratılan kimlik üzerinden tanınma mücadelesiyle gidermeye çalışmaktadır. Metaya sahip olma biçimi, günümüzde kimliğe özellikle sanal bir kimliğe sahip olma biçimidir.

Günümüz kapitalist üretim sisteminde akıllı telefon, tablet ve giyilebilir teknolojik cihazlar gibi ürünleri üreten ve pazarlayan şirketler, hem o ürünün öznenin eksikliğini kapatacak, özneye yeni bir kimlik ve tam bir tatmin sağlayacak bir meta

olduğunu söylemekte hem de o metanın ardında üretilen yeni ürünlerin pazarlamasıyla öznedeki eksiği yeniden yaratmak istemektedirler. Bu paradoksal durum, günümüz öznesinin yaşadığı en büyük sorunlarının başında yer almaktadır. Çünkü özne, kendi zevkinin devamlılığını bu üretim ilişkileriyle bağlantılı olduğu yanılsamasıyla yeni tekno-kapitalist söyleme dahil olmaktadır. Bu nedenle çalışmada, günümüz öznesinin kendi arzusuyla ilişkisi, kapitalist işleyişteki konumu, konumu içindeki meta üretimi ve tüketimi süreçlerinde öznenin dönüşümü ve tekno-kapitalist söylemin öznedeki yarattığı etkiler incelenecektir.

Sosyal medya uygulamalarıyla hem üretici hem de tüketici konumunda bulunan özne, görünürlükten, iletişimdeki hızlıktan, etkileşimden ve kendi varlıksal eksikliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı, tanınma mücadelesi içine girmektedir. Bu tanınma mücadelesi, kırılabilir bir kimlik üretim sürecinden geçmektedir. Özne, Facebook, Twitter, Instagram ya da Youtube gibi etkileşimin daha fazla olduğu uygulamalarda, talep edilenlerle ve fenomenlerle özdeşleşerek kendine bir kimlik yaratmaktadır. Özne gördükleri üzerinden kendinin de tanınmasını arzulayacak ve buna uygun bir şekilde hareket etmeye başlayacaktır. Öznenin bu durumu varlıksal kaybın ardından yaşanan yabancılaşma durumunun günümüzdeki en önemli örneklerinden birisidir. Çünkü özne, sosyal medya uygulamalarıyla ikinci bir yabancılaşma, yabancılaşmanın yabancılaşmasını yaşamaktadır. Dolayısıyla özne, sosyal medya uygulamalarının her zaman ulaşılabilir ve etkileşime girilebilir olduğu nedeniyle, kendi hakikatinden uzaklaşmaktadır.

Günümüz teknolojik gelişmelerinin özne üzerinde 'sınırsızlık' vurgusu yapması ve öznenin arzusunun sınırsız bir alanda gerçekleştirilmeye imkân sağlaması, onun kaygı duymasına neden olmaktadır. Çünkü Lacanyen psikanalizde eksiğin eksilmesi olarak ortaya çıkan kaygı, günümüzde öznenin Öteki'nden hiçbir cevabı tam almamasında, Öteki'nin sürekli kaygan bir şekilde öznenin hayatında yer almasında ve sürekli biçim değiştirmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, öznenin alanının genişlediğini, ancak bu sınırsızlığa vurgu yapan genişlikten dolayı öznedeki -varlıksal kaybına da atıf yaparak- kaygıyı ortaya çıkardığı görülmektedir. Özne bu kaygı anında, düşlemini yani fantazmını devreye sokmakta ve sosyal medya uygulamalarına

yönelmektedir. Günümüzde özne, hem kendindeki hem de Öteki'ndeki eksikliği örtmek için yeni platformlara ihtiyaç duymakta ve bu alanlarda da zevkini -kaybın inkarına karşı- sürdürmek istemektedir. Bu durum, özne, Öteki, arzu, kayıp ve kaygı gibi psikanalitik kavramlarla günümüz teknolojik gelişmelerinin özne ve toplum üzerindeki etkisini açıklamaya imkân sağlamaktadır.

Bu bakış açısıyla yazılan çalışmanın ikinci bölümünde, yeni medya kavramının tarihsel gelişimi ele alınacak ve alan üzerinde çalışan düşünürlerin fikirleri bağlamında yeni medya kavramı açıklanacaktır. Ardından yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği hızlilik ve yeni iletişimsellik modeliyle dönüşüm geçiren yeni toplum biçimi, Jan van Dijk ve Manuel Castells'in 'Ağ Toplumu' kavramı üzerinden işlenecektir. Teknolojinin getirdiği en büyük yeniliklerden birisi olan sosyal medya uygulamalarının tarihsel gelişimi, birey ve toplum üzerindeki etkileri, günümüzün en popüler sosyal medya uygulamaları olan Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube'un ortaya çıkışı ve günümüzdeki durumu bölüm içerisinde aktarılacaktır. Bölümün devamında Türkiye'deki sosyal medya uygulamalarının kullanım pratikleri ve kullanım verileri açıklanacak, ardından sosyal medyaya yönelik yapılan 'Gözetim' ve 'Gösteri' eleştirisi, Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon, Omniptikon kavramları üzerinden değerlendirilecektir. Bölümün sonunda ise, 'Gözetim' ve 'Gösteri' konuları üzerinden mahremiyet ve teşhir konularına değinilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, Psikanalizin ortaya çıkış sürecine, Sigmund Freud'un ve Jacques Lacan'ın hayatı ve psikanalizle ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Bölümde Lacanyen psikanalizde yer alan İmgesel, Simgesel, Gerçek, Arzu, Bilinçdışı, Objet Petit a, Fantazm, Jouissance, Dil ve Özne kavramları açıklanacaktır.

Tezin dördüncü bölümünde ise, sosyal medyanın işleyişi bağlamında öznenin durumu psikanalitik kavramlarla irdelenecektir. Bu bölümde, günümüz öznesinin sosyal medyada tanınma mücadelesine yer verilecek, sosyal medyada öznelliğin inşası ve kırılğan kimlik meselesine değinilecektir. Lacanyen fantazm kavramıyla birlikte günümüz öznesinin, gelecek tasarımına dair işleyişi ele alınacak ve bu tasarım düşüncesi, Karl Marx'ın meta kavramı ve kimlik inşası üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bölümün devamında kapitalizm ve teknolojik gelişmelerin, öznenin kendi

arzusu ile Öteki'nin arzusu arasındaki ilişkilenebilirliği nasıl etki ettiği değerlendirilecektir. Bu bölümde, öznenin sosyal medya uygulamalarındaki arzu işleyişinin üretimi ve tatmin olmaya yönelik eylemleri açıklanacaktır. Bölümün içerisinde yer alan 'Sosyal Medya Uygulamalarında Özne-Kayıgı İlişkilenebilirliği' başlıklı bölümde ise öznenin, ilksel kayıp nedeniyle günümüzde nasıl bir kaygı yaşadığına yer verilecek, öznenin sosyal medyada tanınma mücadelesi ve eksikliği örtme meselesi kaygı kavramı üzerinden ele alınacaktır. Bölümün sonunda ise Lacan'ın dört söylem biçimi işlenecek, bunlardan efendi söylemi ve üniversite söylemi açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından Lacan'ın son dönem düşüncelerinden birisi olan kapitalist söylem düşüncesiyle birlikte teknolojik gelişmeler irdelenecek, öznenin günümüzdeki işleyişi "tekno-kapitalist söylem" kavramsallaştırması bağlamında ele alınacaktır.

Son olarak, günümüz öznesinin teknolojik yeniliklerle ilişkilenebilirliği ve sosyal medyanın onun üzerindeki etkisi, Lacanyen psikanalitik kavramlar ışığında değerlendirilecektir. Öznenin geçmişten günümüze değişen günlük yaşam pratiklerindeki yenilik, öznedeki nasıl bir etki yarattığı, bu etkinin nasıl sonuçlandığı ve öznenin bu sonuçla nasıl hem söylemsel hem de eylemsel olarak edimsel bir harekette bulunduğu çalışmanın sonuç bölümünde yer alacaktır. Sonuç bölümüyle birlikte, öznenin hem etkileşimsel hem de iletişimsel olarak kendisiyle ve toplumla ilişkisinin, tekno-kapitalist söylem içerisinde arzu, kayıp, kaygı ve fantazm üzerinden nasıl işlediği ve bu işleyişin nasıl öznenin üzerinde etki yarattığı incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA, SOSYAL MEDYA, GÖZETİM VE GÖSTERİ

2.1. Yeni Medya

1960'lı yıllardan itibaren hayatımıza giren yeni iletişim teknolojileri, günümüze büyük değişimler geçirerek gelmiştir. ABD Savunma Bakanlığı 1960'lı yıllarda, savunma kaynaklarındaki yeniliklere, askeri verilere ve iletişimin hızlılığına odaklanarak yeni bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışmanın ana odağını, ABD'ye nükleer bir saldırı ihtimaline karşılık savunma amaçlı bir bilgisayar ağı üzerinden iletişimi kurma amacı oluşturmuştur. ABD Savunma Bakanlığı'nın araştırma projeleri içinde yer alan bir diğer önemli unsur da ARPANET adındaki ilk bilgisayar ağının California Üniversitesi'nin iki yerleşkesinde, Utah Üniversitesi ve Stanford Üniversitesi'nde uygulamaya konulmuş olmasıdır. (Castells, 2005) ARPANET'in kullanılması sadece ABD Savunma Sanayi ile sınırlı kalmamış, dönemin bilim adamlarının ve araştırmacı olarak çalışanların verilerinin saklanması ve paylaşılması açısından da yarar sağlamıştır.

1980'lerde ağlar arası bir iletişim protokolü olan TCP/IP kullanılmaya başlanmıştır. Bu protokol, bilgisayarlar arası iletişimin kurulması amacıyla yaratılmıştır. Atabek (2001)'e göre, TCP/IP protokolü interneti tanımlamıştır ve internet tabanlı olan her şey TCP/IP protokolünü kullanmak zorundadır. TCP/IP sayesinde bilgisayarlar, ağ üzerinden hızla yayılan veri paketlerini birbirleri için şifreleyebilir ve bu paketlerin şifrelerini çözebilir hale gelmiştir (Castells, 2005). TCP/IP'nin ardından internet kullanımı 1990'larda kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç içinde bilgiye göre sitenin içeriklerini düzenleyen, kullanıcılara istedikleri bilgiyi kolayca bulabilmelerini sağlayan arama sistemi World Wide Web (Dünya Çapında Ağ/WWW) İsviçre'nin Cenevre şehrinde bulunan Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi'nde (CERN) tasarlanmıştır (Castells, 2005). "WWW" sayesinde şirketler ve topluluklar kendi sayfalarını üretebilir ve yayabilir hale gelmiş, ardından üretilen içerikler multimedya özelliğe uygun hale getirilerek ticari bir kullanıma sokulmasına neden olmuştur.

1990'larda tüm dünya tarafından kullanılabilir hale gelen internetin Türkiye'deki tarihi ise, 1990'lı yılların ortalarına tekabül etmektedir. 1993 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ilk bilgisayar kullanılmış, 1994 yılında ise Ege Üniversitesi'nde internet bağlantılı ilk bilgisayar kullanıma açılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde ise Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde internet bağlantısı gerçekleştirilmiş, 1999 yılında ise TNET isimli bir internet ağı oluşturularak internet, birçok yerde kullanılmaya başlanmıştır.

Poster (2017)'a göre internet ile birlikte düşünüldüğünde yukarıda işlenen gelişmeler, teknolojinin gerçeği taklit etmek ve üretmek, çoğaltmak ve geliştirmek için evrim geçirmesine olanak sağlamıştır. Yani internet, yalnızca bir ağı değil beraberinde birçok değişikliği getirmiştir. Özellikle geleneksel kitle iletişim araçlarının dijitalleşmesi ve gelen değişimlerle birlikte mevcut olanın yeniye eklenmesi "Yeni Medya" kavramının doğmasına neden olmuştur. Yeni medya terimi, geleneksel medyadan farklı olarak, sayısal medyayı, özellikle etkileşimsel medyayı, internet ağlarını ve sosyal iletişim medyasını nitelemek için kullanılmaktadır (Binark, 2015). Yeni medya, bilginin ve iletişimin geçirdiği yenilikleri, bu yeniliklerle birlikte ortaya çıkan cihazları ve kullanımlarını, kullanımlarla birlikte dönüşen sosyal hayatı kapsamaktadır.

Yeni medya, 'multimedya' özelliği nedeniyle farklı ortamları aynı yerde sunmaktadır. Yani yeni medya, hem metinsel öğeleri hem de sese ve görsele dayalı öğeleri tek bir çatı altında bulundurmaktadır. Binark (2015)'a göre, farklı metin biçimlerinin bir arada bulunduran yeni medya içinde, metin biçimi, yazılı metnin yanı sıra görseller, işitsel öğeler ile hareketli görüntüleri de aynı anda içerebilmektedir. Bu yönüyle de sosyal ve çalışma hayatımızın her anında görsele, sese ve metine dayalı bilgiyi gönderme ve erişirme özelliği bakımından bir iletişim devrimini gerçekleştirmiştir (Neumann ve Hogan, 2005). Yeni medyanın çoklu üretim ve tüketim mekânı olması neticesinde, yapı içerisinde üretilen içeriklerin bireyselleştirme, özelleştirme ve farklılaştırma temelinde yeniden üretilebilir ve paylaşılabılır hale gelmiştir.

Yeni medyayla birlikte yeni bir iletişim biçimi ortaya çıkmış, geleneksel haberleşme sistemi hem değişmiş hem de değişen sistemin üzerine de yeni güncellemeler gelmiştir. Bu yeni gelişmelerle birlikte yeni medya, açık, ağ tabanlı, sınırsız, etkileşimli ve merkeziyetsizleşmiş bir yapı halini almıştır. (Geray, 2003). Geleneksel medyadan farklı olarak yeni medya, iletişimin kurulma ve kararların alınma hızı ve kapsamını değiştirmiş ve sistemlerin değişimlere yanıt verme kapasitesini artırmıştır (Kumar, 1995).

Yeni medya teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte sosyal medya, internet haberciliği, dijital kültür gibi yeni kavramlar da iletişim ve sosyal bilimlerin araştırma alanına girmiştir Yeni medya alanı içindeki araştırmalar, yeni iletişim teknolojilerinin kültürel, sosyolojik ve ekonomik açıdan da değişikliğe neden olduğunu ortaya koymuştur. Birey-birey ve birey-toplum arasındaki ilişki ve iletişim de yeni medyanın yapısı ve kullanımı gereği, sanallaşmış ve merkeziyetsizleşmiştir. Bu sanallaşan ve merkeziyetsizleşen iletişimin en önemli nedenlerinden birisi küreselleşme olgusudur. İletişim Bilimleri alanında önemli çalışmalarıyla bilinen Marshall McLuhan, yeni iletişim teknolojilerinin sosyal hayata olan etkilerini “Küresel Köy” kavramını kullanarak incelemiştir. Coğrafi sınırların ortadan kalktığı ve kitle iletişim araçlarının herkes tarafından ulaşılabilirliği bakımından, dünyayı bir “Küresel Köy”e benzeten McLuhan, enformasyonun anlık ve sürekli olarak başımızdan aşağı döküldüğünü ve aldığımız enformasyonun çabuk bir şekilde eskiyerek yerine yenisinin geldiğini belirtmesi, yeni medyanın günümüzdeki işleyişine benzemektedir. Yani yeni iletişim teknolojileri içerisindeki gelişmeler, toplumsal ilişkilerin değişmesi, bilginin artması ve yaygınlaşması, iletişimin hızlı bir şekilde sağlanması ve her yerden ulaşılabilirliği bakımından yeni medya kavramını, küreselleşme içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

Yeni medya içerisindeki internet ve çeşitli Web 2.0 uygulamaları, günümüzde pek çok insanın her gün gezip keşfetmekte olduğu, çok farklı nitelikte enformasyona ulaşabildiği, kişiler arasında küresel ölçekte eşanlı veya eşansız etkileşimi olanaklı kılan ortamlardır. Bu ortamlarda iletişim pratiklerinin hızla gelişmesi, bu iletişimi sağlayan ortamların kültüre, kolektif üretimlere ve demokratik katılıma olumlu katkısı,

endüstriyel ve akademik alanlarda çalışan pek çok araştırmacının ilgisini her geçen gün daha çok çekmektedir (Binark, 2015).

2.2. Ağ Toplumu

Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte bu gelişmelerin topluma olan etkileri de araştırma konusu haline gelmiştir. Özellikle 20. yüzyılın sonundan günümüze kadar Enformasyon Çağı ve Ağ Toplumu gibi kavramlar sosyal bilimler alanında en çok araştırılan konulardan olmuştur. Bu araştırmalarının nedenlerinin başında ise, medyanın hem içinden çıktığı sistemi biçimlendiren, onun izlerini taşıyan ve yeniden üretilmesine neden olan etkin bir araç olması; dolayısıyla da medyanın toplumu yansıttığı ve içinden çıktığı toplumu yeniden üretmesi yer almaktadır (Özgül, 2012).

Hollandalı sosyolog Jan van Dijk, 1999 yılında yayınladığı Ağ Toplumu kitabında, teknolojik gelişmelerle birlikte yeni bir toplum modelinin ortaya çıkacağını ve ilişkilerin yüz yüze iletişimin yerine sosyal ağ üzerinden yapılacağını, toplumun ise buna hazır olması gerektiğini belirtmiştir (Akbyık ve Öztürk, 2012). Jan van Dijk'ın belirttiği Ağ Toplumu, internet tabanlı bir toplumdur ve etkileri hem toplumsal hayata hem de sanal ilişkilere yansımıştır; yani bu toplum, toplumsal hayatın bir parçası olarak dönüştürücü bir karaktere sahip olmuştur (Göker ve Doğan, 2011). Ancak van Dijk, bu dönüştürücü harekete sahip olmanın yanı sıra Ağ Toplumu'nun yapısının, kitle toplumunun bütünleştirici yapısına göre, daha bireysel olduğunu vurgulamıştır. Bu bireysellik nedeniyle yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal ağların, toplumların ve kurumların en temel yapısal özelliklerini şekillendirdiğini belirtmektedir (van Dijk, 2016).

Enformasyon Teknolojisi, Ağ Toplumu ve Enformasyon Toplumu Sosyolojisi gibi çalışmalarıyla bilinen Manuel Castells'e göre, yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ardından sosyal, ekonomik ve kültürel alanlar için kullanılan "Endüstri Toplumu", "Sanayi Sonrası Toplum" ve "Bilgi Toplumu" gibi kavramlar günümüz sistemini ve toplumunu açıklamak için yetersizdir. Bu yetersizlik nedeniyle günümüz

toplumunda ağların ortaya çıkışını ve ağ ekonomisinin işleyişini ele alan Castells (2005)'e göre ağ, toplumun yeni yapısıdır. Bu ağ birbiriyle bağlantılıdır; sınırsız, açık ve dinamik yapıdadır. Açık ve dinamik olmasından dolayı ağlar, küreselleşmeye ve merkeziyetsizliğe dayalı kapitalist ekonomi için uygundur (Castells, 2005). Yeni kapitalist ekonomi içerisinde, şirket hareketleri ve sermaye akışı, toplumun bu hareketliliğe katılımı, üretim ve tüketimin takip edilmesi yine ağ üzerinden yapılmaktadır.

Ağ Toplumu içerisinde üretimden deneyim ve tüketime, iktidar ilişkilerinden sosyal bağlara kadar birçok yapı değiştirmektedir. Bu yapının, yani ağların sosyal ilişkilere üstün kılınması nedeniyle de toplumda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişikliklerin başında, ağ toplumunun genişliği yer almaktadır. Ağ toplumu, birçok insanın 'çevrimiçi bir arada' bulunmasını sağlamıştır ve bu durum yeni bir örgütlenme ve eylem biçiminin doğmasını kolaylaştırmıştır (Göker ve Doğan, 2011). Bu kolaylıkların başında da, akıllı telefonların yaygınlaşması, internete erişimin her yerde olması, paylaşılan bilginin artması ve bu sayede de yeni toplum biçiminin ortaya çıkması yer almaktadır.

Yeni toplumsal, teknolojik ve ekonomik yapı içerisinde bilgi, önemli bir yere sahiptir. Ağ Toplumu içerisinde bilginin önemi bir tür ideoloji olarak işlenmiştir. Bu ideolojinin temel özellikleri arasında, bilginin biriktirilmesi, bilgi işlemin üst seviyelere taşınması ve nihayetinde teknolojik gelişmeye adanmışlık durumu yer almaktadır (Çalışkan, 2014).

2.3. Sosyal Medya ve Dijital Kültür

20'nci yüzyılın sonunda gelişme gösteren ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan enformasyon ve iletişim teknolojileri, sadece iletişim alanında değil insan hayatının hemen hemen tüm alanlarında önemli değişimlere yol açmıştır (Hülür ve Yaşın, 2017). Bireyin özgürleşmesi ve kendini geliştirmesi için yapması gereken işlerin dışında kalan zamanları bugün, yeni medya teknolojileri doldurmaktadır (Çizmeçi, 2015). Günümüzde yeni medya teknolojilerinin getirdiği yeniliklerin en önemlisi,

kişilerin en çok zaman geçirdiği yer olan sosyal medyadır. Sosyal medya, web siteleri, bloglar, podcast, mesaj panoları, içerik paylaşım siteleri ve çok yaygın bir şekilde kullanılmakta olan sosyal ağ siteleri gibi mecraları kullanarak, yalnızlıklarını gidermek, farklılık yaratmak, ‘Ben de olmak istiyorum’ diyen bireylerin ya da kurumların sesini duyurmak istedikleri platformların adıdır (Kuşay, 2010). Sosyal medya aynı zamanda, “katılımcıların kullanıcıların kendisi, diğer kullanıcılar ve sistem tarafından sağlanan verilerden oluşan kişiye özel profile sahip olabildiği, arkadaşlıklarını halka açık bir biçimde paylaşabildikleri ve sitedeki bağlantıları tarafından sağlanan kullanıcı odaklı içerik akışıyla etkileşebildiği ya da bunları tüketebildiği, üretebildiği bir ağlaştırılmış iletişim platformu”dur (Ellison ve Boyd, 2013).

İletişim platformları, içinde yaşanılan zaman ve mekânın bir ürünü olmasının yanı sıra sadece gerçekliği aktaran değil, aynı zamanda onu inşa eden araçlar olmaları dolayısıyla yeni zaman ve mekân anlayışlarının üreticileridirler (Özgül, 2015). Bu nedenle yeni medya aracılığıyla yeni bir kültürel mekânın, gerçekliğin, özgürlük alanının ve ekonomik bir pazarın ortaya çıkması, küresel değerlerin, kültürel formların, kimliklerin, alışkanlıkların hızlı bir şekilde dönüşümünü sağlamıştır (Ay, 2015). Bu dönüşümle birlikte sosyal medya, bir boş zaman etkinliği olmaktan çıkıp, gündelik hayatımızın hemen hemen her anında kullandığımız bir mecra haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte, iletişime imkân sağlayan araçlar da çeşitlenmiş; telefon ve tablet gibi cihazlar, anında erişim imkânı sağlaması nedeniyle interneti artık her zaman içinde olunan bir mekâna dönüştürmüştür. Kullanıcının kullandığı araçla arasında herhangi bir mesafe kalmamasından dolayı kullanıcı kendi konumundan ve yapıların farkına varma yetisinden yoksun hale gelmiştir (Özgül, 2015). Sosyal medya, insanın toplumsallaşma ve iletişimsel biçimlerinde yeni bir dönüşüm yaratmıştır. Poster (2017)’a göre, medyanın geçirdiği dönüşümlerle birlikte, kimlikler ve imgeler açısından kültür, bir simülasyon hale gelmiştir. Bu nedenle dijital kültür içerisinde gerçeklik, çoklu ve iletişim halinde olmaklıkta yatmaktadır.

Çizmeçi (2015)’ye göre, teknolojinin ilerlemesiyle hayatın daha da kolaylaşması, serbest zamanın ve insanların yaşam kalitesinin artması ve kişiler arası ilişkilerin gelişmesi beklenirken, aslında serbest zaman azalmakta, verimlilik düşmekte,

bireyin yabancılaşması, yalnızlaşması artmakta ve bu durum da bireyin değil sistemin çıkarları için küresel kapitalist ekonomik sistemin insanlara dayattığı yaşayış biçimleri haline gelmektedir. Dijital kültürün içerisindeki bu yaşayış biçimi, bireyin imgeye dönüşerek metalaşmasına sebep olmakta ve bireyin sisteme meta olarak katılmasına imkân vermektedir (Özgül, 2015). Meta olarak bireyin her yeni paylaşımı, sisteme yeni bir üretim olarak eklenmektedir. Sosyal ağlar, şirketler tarafından üretilmiş olsa da ürünlerini, uygulamalarını kullanan birey, bir tüketici konumunda, ürettiği her içerikle de şirketin çalışanı konumundadır. Modern iletişim teknolojisi ile birlikte dijital kültürün içindeki insanlar, kitle kültürü ürünlerini tüketerek sisteme birer ücretsiz işçi olarak katılır olmuşlardır. Birey de, sosyal medya aracılığıyla kendisine kimlikler yaratarak bu kimlikleri pazarın hizmetine sunmaktadır (Özgül, 2015).

Günümüzde, evlerine kapanmış insanlar ekran teknolojilerinin sunduğu dünyayı bir an bile kaçırmadan takip etmekte ve kendilerinin olmayan bir dünyada yaşamaktadırlar (Çizmeçi, 2015). Bu dünya içerisinde ilgi çekmek, bir meta haline gelmiştir. Bireyler kendilerini ilgi ekonomisinin tüketicileri ve üreticileri olarak bulmakta ve sosyal medyayla birlikte, özel hayat kavramının sosyal dinamiklerini bozmaktadır (Boyd, 2010). Kart (2014)'a göre yeni iletişim teknolojileriyle dönüşen yeni sosyal yaşam, “gerçek ihtiyaçların giderildiği bir alandan çok, piyasa mantığı tarafından oluşturulmuş, icat edilmiş ihtiyaçların yaratıldığı etkin bir alana dönüştürülmektedir. Gündelik yaşamda yapılan aktiviteleri sanal ortama taşıyan internet, hem boş zaman yaratma aracı, hem de yaratılan boş zamanı yeniden tüketime açarak, boş zaman ekonomisini dönüştüren bir alan” haline gelmiştir. Çakır (2014)'a göre ise sosyal medya, insanı asosyalliğe iten, yalnızlaştıran, bir başına kalmasına neden olan bir ortam haline gelmiştir. Poster (2016)'a göre ise, teknolojik yeniliklerin getirdiği bu ortamın içeriğindeki tehlikeli şey, değişimin durumu, yeni yatırım olanakları, üretim ve tüketim alanları ya da serbest zaman etkinliği olması değil, kültürdeki ve kimliklerin inşasında yaşanan geniş çaplı değişimdir.

Yalnızlığın güvenceleri gibi işleyen medya teknolojileri, sanal bir yaşam olgusunu popülerleştirmektedir (Çizmeçi, 2015). Sosyal medyada profil oluşturma da, bu sanal yaşamın popülerleştirilmesine neden olmaktadır. Birey, oluşturduğu kimliğini

sisteme sokarak, sürekli bir seçicilik içinde kendi kimliğini bir başkasına göre konumlayarak günceller hale gelmiştir. İnternetin bireyi kendisini olduğu gibi değil, olmak istediği gibi teşkil etmektedir. Sanal tüketimi benliği ve başkası algısı açısından yeniden üretim olarak gören gündelik motivasyonların öznesidir (Önkal ve Gündüzlü, 2015). Günümüzün bu yeni öznesinin oluşturduğu kimlikler, sosyal medya aracılığıyla yönlendirilmiş duygu ve fikirlerle tutum ve davranışların belirlenmesine ve benlik oluşturma sürecinde fabrikasyon işlemlerine tabi tutulmuş prototipleşmeye işaret etmektedir. Yetişkin (2016)'e göre, yeni iletişim teknolojilerinin ve kültür endüstrisinin sürekli yeniden ürettiği bir sahte birey oluşu esasen güncel bir tartışma değildir. Adorno ve Horkheimer (2012)'in belirttiği gibi, kültür endüstrisinde sürekli bir aldatma hüküm sürmektedir. İnsanlar aldatılmayı gönüllü olarak istemektedirler, çünkü bunu yapmadıklarında hayatın gerçekliğinin ne denli çekilmez olacağını farkında olacaklardır. Bu düzende insanlar, kendilerinden olduğu kadar birbirlerinden de uzaklaşmıştır. Kullanıcılarını bireyselleştiren teknolojiler, topluluk olma duygusunu geri plana itmiştir (Adorno ve Horkheimer, 2010). Sosyal medyadaki bu davranışlar neticesinde de kontrol ve gözetim, gündelik hayatın doğal birer parçası haline gelmiştir. İzlemek ve izlenmek, beğenilmek ve beğenmek, takip etmek ve takip edilmek gibi durumlar günümüzün haz kaynakları olmuşlardır (Kart, 2014). Bu haz kaynaklarının mekanı sosyal medya uygulamalarıdır. Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube gibi sosyal medya uygulamaları insanların kendilerini ifade etmesine, iletişim halinde olmasına ve bilgiye anlık olarak ulaşmasına imkan sağlamaktadır.

2.3.1. Facebook

Facebook, 2004 yılında Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından, üniversitenin içindeki öğrencilerin birbirleriyle iletişim kurması amacıyla kurulmuştur. İnteraktifliği ve kolaylığı nedeniyle kurulmasının ardından öğrenciler tarafından beğenilmiş ve kullanımı diğer üniversitelere de yayılmıştır. İlk kurulduğu zamanlar sadece profil fotoğraflarını ve grup paylaşımlarını barındıran Facebook, kullanıcılarına çok fazla imkan sunmaktadır. Gelirini üyelerinin içeriklerinden ve reklam verenlerden sağlayan Facebook, metinsel, görsel ve iletişimsel olanaklarının

kolaylığı nedeniyle sosyal paylaşım uygulamaları arasında en fazla tercih edilen olmuştur. Bu uygulama içinde, kullanıcının bilgileri, fotoğrafları, yazıları, mesajları, aile ve arkadaş grupları arasındaki etkileşimi yer almaktadır. Küresel ve kullanıcılar arası etkileşimin fazla olması nedeniyle Facebook, gün içinde arama motoru Google'dan bile daha fazla ziyaret edilmektedir.

Facebook ziyaret sayısının nedenleri arasında kullanıcılara birçok hizmeti aynı anda sunması da yer almaktadır. Kullanıcı uygulama içerisinde hem metin ve görsel olarak paylaşım yapmakta hem de bu paylaşım ile birlikte takip ettiği ve takip edildiği kişiler tarafından etkileşime girmektedir. Kullanıcı aynı anda eski arkadaşlarına erişebilmekte, mevcut arkadaşlarıyla iletişime geçmekte ve yeni arkadaşlar edinmek için de uygulamayı kullanmaktadır. Uygulama her ne kadar kullanıcılara kolaylık sağlasa da, gözetim ve denetleme üzerinden uygulamanın işleyişi, kullanıcıya açıldığı andan itibaren halen tartışılmaktadır. Gözetim ve denetleme tartışmalarının yanı sıra kullanıcı bilgilerinin ele geçirilmesi, zararlı içeriklerin oluşturulması ve yayılması ve kullanıcılar ya da gruplar arasında nefret söyleminin yer alması gibi durumlar Facebook'a yapılan eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır.

2.3.2. Twitter

2006 yılında Jack Dorsey tarafından, kullanıcıların birbirlerine iletiler göndererek iletişim sağlamaları amacıyla kurulan Twitter, Facebook'un aksine daha çok metin ağırlıklı bir mikroblog olarak sosyal medya uygulamaları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda fotoğraf ve video paylaşma imkanı da sunan Twitter, Facebook ve Instagram'dan sonra en çok kullanılan sosyal medya uygulamalarından birisidir.

Twitter'in özellikleri arasında takip etme ve takip edilme, tweet atmak, yeniden tweet atmak, fotoğraf ve video paylaşmak, favorilere eklemek, hashtag yoluyla gündem oluşturma ve gündemi takip etme durumları bulunmaktadır (Köseoğlu ve Köker, 2014). Tweet, Twitter kullanıcılarının sunulan karakter sınırlamasına göre duygu ve düşüncelerini paylaştığı metinlerdir. Twitter ilk başta karakter sınırlamasını 140 olarak belirlemiş, daha sonra ise bu sınırı genişletip 2017 yılının Kasım ayında 280 karaktere

çıkarmıştır. Bu değişiklikle birlikte kelimelerin kısaltmasına azalma olduğu ve daha fazla iletişim kurulduğu Twitter tarafından açıklanmıştır. Retweet özelliğiyle Twitter kullanıcısı, başka bir kullanıcının metin ya da görsel paylaşımını kendi anasayfasında yayınlama olanağına sahip olmuştur. Hashtag özelliğiyle ise, bireysel ya da kitlesel olarak bir konu hakkında kullanıcıların kelime, soru ya da sorunun başına “#” işaretini getirerek, aynı kelime ya da sorunla ilgili ortak bir fikir birliği ya da karşıtlığı oluşturmak için diğer kullanıcılarla belirli bir konuda gündem oluşturmasına imkan vermektedir. Twitter günümüzde Facebook’a nazaran internet haberciliği, kişi ve kurumların etkinliklerinin takip edilmesi ve kişi ve kurumlar arası bilgi alışverişinin daha sık yapıldığı bir uygulama olarak hayatımızda yer almaktadır.

2.3.3. Instagram

İngilizce “instant camera” ve “telegram” kelimelerinden türetilen Instagram, Ekim 2010 yılında kurulmuş, kullanıcılarının fotoğraf ve video paylaşımlarıyla etkileşime girdikleri bir sosyal medya uygulamasıdır. Kevin Systrom ve Mike Kreiger tarafından kurulan Instagram, kullanıcıların fotoğraf ve video çekerek düzenleyebildiği ardından paylaşıp diğer kullanıcılarla iletişime geçebildiği bir platformdur. Instagram’ın Facebook, Twitter ve Tumblr gibi sosyal medya uygulamalarıyla entegre bir şekilde çalışması, genç nüfusun dikkatini çekmiş ve uygulamanın diğer uygulamalarla birlikte kullanılmasına neden olmuştur.

Günümüzde genç kullanıcıların çoğu, Facebook ya da Twitter’ın aksine Instagram’ı daha çok kullanmaktadır. Twitter ve Instagram ile rekabet halinde olan Facebook, 2012 yılında Instagram’ı satın almış ve Twitter’ı da geride bırakarak, sosyal medya uygulamaları içerisinde en fazla kullanıcısı bulunan şirket konumuna gelmiştir.

2018 yılında yapılan araştırmaya göre, 18-24 yaş aralığındaki kişiler, Instagram kullanıcılarının %30’luk kısmını oluşturmaktadır. Kullanıcıların %60’ı hemen hemen hergün Instagram’a giriş yapmakta ve bütün kullanıcılarının %20’i ABD’de yaşamaktadır. Araştırmaya göre, Instagram’ı kullanıcılarının % 95’i aynı zamanda Facebook’u, %54’ü ise Instagram gibi görsel paylaşımların yapılmasına imkanı veren

Pinterest uygulamasını kullanmaktadır. 25 yaş altı kullanıcılar günde 30 dakikadan fazla, 25 yaş üstü kullanıcılar ise günde 25 dakikadan az Instagram'da vakit geçirmektedirler. Instagram uygulaması içinde yapılan paylaşımların toplamı, günde ortalama 4,3 milyar beğeni almaktadır. (<https://kancamedya.com/2018/12/02/internet-ve-sosyal-medya-istatistikleri-2018/>, 2018)

800 milyondan fazla kullanıcısı bulunan ve paylaşımların % 80'inden fazlasının fotoğraf ve videoların oluşturduğu Instagram, akademi açısından da en çok araştırma yapılan sosyal medya uygulaması haline gelmiştir. Kimlik aktarımı, profil oluşturma ve paylaşım bakımından pek çok araştırma konusunu barındıran Instagram, özellikle narsisizm ve benlik durumunun sosyal medyaya yansımaları üzerine çalışmalara konu olmuştur. İlerleyen bölümlerde bu konular Lacanyen psikanalizin bakış açısına göre ele alınacaktır.

2.3.4. YouTube

YouTube, günümüzde en çok kullanılan sosyal medya uygulamaları arasında yer almaktadır. 2005 yılında eski PayPal çalışanları Steve Chen ve Chad Hurley ve Jawed Karim isimli kişiler tarafından ABD'de kurulan YouTube, dünya çapında video yayımlanması ve paylaşılması bakımından en çok kullanılan sosyal medya platformudur. Kuruluşundan bir yıl sonra Google'a satılan YouTube, şirket politikalarına uygun hale getirilerek kullanıcılara yeniden sunulmuştur. YouTube'a ilk yüklenen video, kurucusu Jawed Kerim'in yüklediği "Me at the zoo" başlıklı videodur. Bir gün içerisinde YouTube'a ortalama 70 binden fazla video eklenmekte ve 100 milyondan video izlenmektedir. "Broadcast Yourself" (Kendini Yayınla) sloganını kullanan YouTube'u bugün 1.5 milyar aktif kullanıcı tarafından kullanılmaktadır (<https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>, 2018).

2.4. Türkiye’de Sosyal Medya

We Are Social ve Hootsuite tarafından yayımlanan “Digital in 2018” raporuna göre, Türkiye’de toplam nüfusun %67’si (54,3 milyon kullanıcı) internet kullanmaktadır. Yine nüfusun %51’i (51 milyon kullanıcı) sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmakta, %54’ü ise (44 milyon kullanıcı) sosyal medyaya mobilden erişebilmektedir. Türkiye’de kullanıcılar günde ortalama 7 saatini internette geçirmektedir. Kullanıcılar, günde ortalama 3 saatini sosyal medyada, ortalama 3 saatini televizyon başında, ortalama bir saatini de müzik dinleyerek geçirmektedir. Rapora göre, aktif bir şekilde sosyal medyayı kullanan 51 milyon kullanıcının en çok kullandığı sosyal medya uygulaması YouTube’dur. 51 milyon kullanıcının; %55’i YouTube’u, %53’ü Facebook’u, %50’si WhatsApp’ı, %46’sı Instagram’ı ve %36’sı Twitter’ı aktif bir şekilde kullanmaktadır. (<https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>, 2018)

2.5. Gözetim ve Gösteri Mecrası Olarak Sosyal Medya

“Gözetim” ve “Gösteri” kavramları, sosyal medyaya ilişkin yapılan eleştirel yaklaşımların odak noktasını oluşturmaktadır. Kullanıcıların mobil cihazlar sayesinde sosyal medyaya her an ve her yerde ulaşılabilirliği, sosyal medya paylaşımları ve sosyal medyada gözetilen ve gözetilen arasındaki ilişki, sosyal medyayı panoptikon, süperpanoptikon, gözetim, gözetim toplumu, gösteri, mahremiyet ve teşhir kavramlarıyla birlikte ele alınmasına neden olmuştur.

2.5.1. Panoptikon’dan Süperpanoptikon’a Gözetim

Geçmişten günümüze kadar egemen ideoloji, toplumu disipline etmek için çeşitli alanlardaki gelişmelere başvurmuştur. Gündelik yaşamın tüm alanında egemen, kendi gücünü ve teknolojik yenilikleri kullanarak toplum üzerinde bir baskı oluşturmuş, güç elde etmeye ve bu gücü sürdürmeye çalışmıştır. Bu güce yönelik verilen en önemli örnek Jeremy Bentham tarafından 18. yüzyılda tasarlanan bir hapisane projesidir.

Panoptikon adıyla anılan bu proje, bütün anlamında “pan” ve gözetlemek anlamındaki “opticon”dan gelmektedir. Yani proje aslında “Panoptikon”, bütünlüğü gözetleme üzerinedir. Bu projeye göre dairesel bir hapishanenin tam ortasında bir gözlem kulesi yer almaktadır. Bu kule içerisinde bir ışık, hapishanedeki odaların üzerinde gezmektedir. Bu kulenin varlığı ve gezen ışık, hapishanede bulunanlarda bir gözetlenme durumunun oluşmasına ve bir denetleme mekanizmasının varlığına neden olmaktadır. Bu durumdan dolayı mahkûm, “denetleniyorum” düşüncesiyle kendi kendini denetlemeye ve davranışlarını kontrol altına almaya çalışacaktır. Bauman (2015)’a göre, panoptikon, denetimi yapan konumunun merkeziliği ile o meşhur ve etkileyici görülmeden görme düzeneğinin birleşmesine dayanmaktadır. Bu düzenekle denetim altındakilerin hem zihinleri hem de bedenleri kontrol altına alınmaktadır. Bu projenin etkilediği en önemli isimlerden birisi de Fransız filozof Michel Foucault’dur. Foucault, 1975 yılında yayımladığı “Hapishanenin Doğuşu” kitabında, Panoptikon’u iktidarın metaforu olarak ele almıştır. Ona göre, modern toplumun işleyişinde Panoptikon’un içindeki panoptik bakış söz konusudur ve Bentham’ın tasarladığı kule, modern toplumda iktidardır. Foucault’a göre, iktidar artık her yerde ve her an vardır; görünmez bir varlıktır ve toplumun her şeyini duyan, gören ve denetim altına almak isteyen bir gözetleyene dönüşmüştür.

Günümüzde bu gözetleme, denetim ve gözetlenen ilişkisini bilgisayarlar, mobil cihazlar ve internet sürdürmektedir. Yeni iletişim teknolojilerindeki gözetim ve denetim durumu ise süperpanoptikon kavramıyla açıklanmaktadır. Süperpanoptikon kavramı medya teorisyeni Mark Poster’a ait bir kavramdır, ancak kavramı günümüz iletişim teknolojilerine uyarlayarak geliştiren isim Sosyoloji Profesörü olan ve gözetim üzerine çalışan David Lyon’dur. Poster (2012)’a göre günümüzde kullanıcının bilgiye erişimi, veri üretimi ve tüketimi, internetten alışveriş yapması, fikrini beyan etmesi, teknolojik gelişmeleri takip etmesi yani internetteki tüm hareketleri egemenler tarafından izlenmektedir. Bu durumda ise denetim sisteminin değiştiğini belirten Poster, değişimi “Süperpanoptikon” olarak açıkladığını ve bu kavramın Foucault’nun panoptikon analiziyle devamlılık içinde olduğunu belirtmiştir. Lyon (2006) ise akışkan gözetim düşüncesiyle, bireyin artık kapalı bir ortamda değil, internetle birlikte her an gözetim altında olduğunu belirtmiş, dünyanın bir kapalı devre denetleme sistemine sokulduğunu,

bundan kaçışın ise çok kısıtlı bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Günümüz teknolojilerinin kitleselleştirici ve gözetimi daha dengeli ve denetimli halinde üretmesi ve sürdürmesi bu kaçışın kısıtlı bir yöntem olmasındaki nedenlerden birisidir.

2.5.2. Başkalarının Hayatına Ortaklık: Sinoptikon

Sinoptikon kavramı, ilk olarak Sosyolog Thomas Mathiesen tarafından kullanılmıştır. Panoptikon kavramından farklı olarak sinoptikon kavramı, çok olan kitlenin, az olan kitleyi gözetlemesidir. Sinoptikonda insanların buldukları mekandan ayırmadan, dijital mekana girerek başkalarının hayatlarını gözetlediği ve denetlediği bir süreç vardır (Toktaş vd., 2012). Çakır (2014)'a göre, sinoptikon küresel bir gözetleme aracıdır. Seyredilen seyredene, izlenen izlenene, gözetlenen ise gözetleyene dönüşmüştür.

Panoptikon bir mekân üzerinden azınlığı denetim altında tutarken, sinoptikon da bir denetime ve baskıya ihtiyaç duymadan gözetleme vardır. Panoptikon'un aksine sinoptikonda çoğunluk, azınlığı izlemektedir. Günümüzde yayınlanan yemek programları, kadın ve evlilik programları, diziler ve filmler, çoğunluk tarafından izlenmektedir. İzleyiciye keyifli zamanlar geçirdiği düşünülen bu programlar izleyicinin çoğunluk olması, izlenenin de az olması nedeniyle sinoptikon kavramına örnek teşkil oluşturur. Sinoptikon, Panoptikon'un aksine, bir rıza durumuna dayanmaktadır ve üretim ve tüketim olarak gözetlemeyi gönüllü bir gözetim olarak temel alarak işlemektedir. Bauman (2006)'ın ifade ettiği gibi sinoptikon, baskıya başvurmaksızın bireyleri izlemek için ayartmakta, küresel ve bireysel olarak rızasını üretmektedir ve bireyleri yerellikten kopartarak, bedensel olarak yerlerinde kalsalar bile, ruhsal olarak uzaklığın bir sorun olmadığı siber bir mekâna taşımaktadır.

2.5.3. Herkes Herkesi İzliyor: Omniptikon

Sosyal medya, kullanıcıların üretim ve tüketim davranışlarının takip edilmesi, kullanıcıların veri üretim ve tüketimlerinin denetim altına alınması, denetimin yanı sıra

bu verileri depolanabilmesi ve analiz edilmesi, yeni iletişim teknolojilerini de bir gözetleme ve denetleme aracı olarak ele alınmasına neden olmuştur. Sosyal medyaya sağlanan erişimin kolaylığı ve geçirilen vaktin eğlenceye dönüşmesi bakımından egemenin ve kullanıcının başka kullanıcıyı gözetlemesi ya da denetlemesi meşru hale gelmiştir. Yani sosyal medyada gözetleme ve gözetlenme, hem kitleselleşmiş hem de bireyselleşmiştir (Şener ve Kuş, 2015).

Sosyal medya, toplumda zaman ve mekan bakımından bir sınır aşımı yaratmış, küreselleşmeyle birlikte ilerleyerek bilginin yayılmasına ve anlık olarak ulaşılmasına imkan sağlamıştır. Bu zaman ve mekân sınırının ortadan kalkması neticesinde sinoptikon kavramı yetersiz kalmış, yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birey-birey ve birey-toplum arasındaki ilişkiye gönüllülük ve zevk üzerinden odaklanan ve karşılıklı gözetim ve denetime vurgu yapan “Omniptikon” kavramı çalışmalar içinde yer almaya başlamıştır. Omniptikon ilk defa Hukuk alanındaki çalışmalarıyla bilinen Jeffrey Rosen tarafından 2004’te yayınlanan “Çıplak Kalabalık” adlı kitabında kullanılmıştır ve kavramı, herkesin herkesi zamansız yani her an ve mekânsız yani her yerde gözetlemesi anlamında ele almıştır. Rosen (2004)’a göre, günümüz teknolojisinde kimin gözetlediği ve kimin gözetlendiği belli değildir. Bu belirsizlikten dolayı, internet kullanıcıları kendilerinin sürekli gözetlenmesine imkân vermektedirler. Yani Omniptikon, herkesin birbirini gözetlediği ve bu gözetlemenin gönüllülük esasına dayandırılarak yapıldığı, dijital kültürün içerisinde yer alan bir kavramdır. Sosyal medya uygulamalarıyla kullanıcılar, istediklerini görebilmekte, takip etmekte, iletişim kurmaktadır ve buradaki omniptikon boyut, iktidar ve birey arasında asimetric gözetim devam ederken, bireyler arasındaki bir simetric gözetimin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır (Okmeydan, 2017). Günümüzde popüler olan ve gönüllülük esasına dayanarak kullanıcıları bünyesinde barındıran Instagram ve Periscope gibi sosyal medya uygulamaları, Omniptikon kavramına örnektir. Örneklerde de görüldüğü gibi, Omniptikon’da gözetim ve gösteri süreklilik arz eden ve gönüllüğe dayanılarak oluşturulan profiller üzerinden işleyen yapıdadır.

2.6. Gösteri, Mahremiyet ve Teşhir

Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon, Omniptikon konularının yanı sıra, sosyal medyadaki paylaşımların beğenilmek, kusursuz görünmek, takdir edilmeyi istemek, bir başkasının gözünde kendimizi daha değerli hissetmek gibi amaçlarla yapılıp yapılmadığı, kullanıcının kendi fikirleri doğrultusunda, kendisi gibi ya da karşıt görüşlü kişileri takip edip etmediği, paylaşımların gerçeği mi yansıttığı yoksa kurgusal bir arka plana mı sahip olduğu, mahremiyet ihlalinin olup olmadığı, özellikle beden odaklı paylaşımların teşhir durumunu içerip içermediği gibi durumlar sosyal medyaya yönelik yapılan araştırmaların ve eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır.

Sosyal medyada “Gösteri” konusunu işlemeden önce Fransız filozof Guy Debord’un “Gösteri Toplumu” kavramına bakmak gerekmektedir. 1967 yılında yayımlanan Gösteri Toplumu kitabıyla birlikte Debord, “Gösteri” kavramı üzerinden modern toplum eleştirisi yapmaktadır. Debord (2012)’a göre, modern üretim koşullarının hakim olduğu toplumlarda devasa bir gösteri birikimi bulunmaktadır. Bu hakimiyet içinde ise her şey yerini temsillere bırakmıştır ve bu nedenle de modern kapitalist dönem bir gösteri cennetine olanak sağlamıştır. Ona göre gösteri, modern üretim ve tüketim biçimlerinin hem bir projesi hem de bir sonucudur. Gösterinin yeni teknolojilerle birlikte, imaj-nesnelerini doğrudan doğruya biçimlendiren ve bu biçimlendirmenin toplumun esas üretimi olduğunu belirten Debord, bu biçimlendirme projesinin topluma yayıldığını ve toplumun temel değerlerinde bir dönüşüm yaşattığını ifade etmektedir. Toplumun temel değerlerindeki dönüşümle birlikte toplum içerisindeki bireyler birbirine benzemeye başlamış ve gösteri, toplumun kültüründen gündelik yaşamda bireyin hareketlerine kadar tüm alanları işgal etmiştir.

Gösterinin nesnelleşmiş bir dünya görüntüsü olduğunu belirten Debord’un ifadeleri günümüz sosyal medya uygulamalarının kullanımına da denk düşmektedir. Debord’un Gösteri Toplumu’nda ele aldığı kişiler arasındaki kurulu ve kurgusallıkla gelişen bir sistemdeki toplumsal ilişki, günümüz sosyal medya uygulamalarını kullanan bireylerin, birey ve toplum arasındaki ilişkisini açıklaması bakımından önemlidir. Çünkü ona göre, modern gösterinin amacı bilinçsiz bireyler yetiştirmektedir. Bu bilinçsiz bireylerin oluşmasında ise, gösterinin bir mit olarak topluma sunulması

yatmaktadır. Kendini üreten ve kuralları da belirleyen modern gösteri sahte bir kutsallık içindedir. Bu sahte mitin kutsallığı içinde bireyler, kendisini ve yaşamını kurgulamıştır ve ilişkilerini, davranışlarını, işleyişini, mahremiyetini gösteriye bırakmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, hayatın içinde yer alan eylemlerin ve görüntülerin sanal bir ortama taşınmasına olanak sağlamıştır. Özellikle sosyal medyanın tüm sınırları ve ortadan kaldırdığı düşüncesiyle beraber, her şeyin görünür ve sunulabilir hale gelmesi, sosyal medyayı mahremiyet konusu üzerinden ele alınmasına neden olmuştur. Mobil cihazların hayatımıza girmesi, evin sınırları içerisinde yaşananların sınırdan aşmasını ve yaşadığımız hayatın şeffaflaşmasını sağlayarak bir başkasının mahrem olanı bilmesini ya da sunmasına ortam hazırlamıştır. Mahremiyet konusunu Zygmunt Bauman ve Jean Baudrillard'dan günümüze kadar birçok filozof çalışmalarında işlemiştir ancak bu bölümde dijital kültür ve sosyal medyada mahremiyet konusu üzerine çalışan günümüz filozoflarından Byung-Chul Han'ın düşüncelerine yer verilmiştir.

Güney Koreli kültür kuramcısı Byung-Chul Han (2017), Şeffaflık Toplumu kitabında günümüz teknolojilerini ve bireylerin bu teknolojilerle ilişkisini mahremiyet konusu bağlamında ele almıştır. Şeffaflık Toplumu'nun bir güven toplumu değil kontrol toplumu olduğunu belirten Han'a göre, günümüzde bilerek ve kendi arzularımızla hareket ederek mahremiyetimizden vazgeçmekteyizdir. Bu vazgeçiş bireylerin mahremiyetin sınırını aştıkları, kaygı duymadıkları ve haz aldıkları bir ortamda bulunmalarına neden olmuştur. Sosyal medya ve bilgiye ulaşımında kolaylık sağlayan arama motorları, dışarısını ortadan kaldırmış, kullanıcı ve diğerleri arasında mutlak bir yakınlık oluşturmuştur. Bu dışarısı olmayan ortamda kullanıcı, kendisi gibi kullanıcılarla karşılaşmıştır. Bu ortamı "Dijital Mahalle" olarak adlandıran Han, kullanıcıların sadece diğer kullanıcıların hoşuna gideceği şeyleri sunduğunu, böylelikle kamusal ve eleştirel bilincin ortadan kalktığını belirterek, internetin mahrem bir alanı rahat bir ortama dönüştürdüğünü savunmaktadır. Ona göre, internet her türlü uzaklıktan arınmış bir yakınlık oluşturmuş, mahremiyet ise şeffaflığın dışavurum biçimlerinden biri olarak sunulur hale gelmiştir. Han, sosyal medya uygulamalarına atıfta bulunarak günümüz dünyasının yani "Şeffaflık Toplumu"nun, eylem ve duyguların temsil edildiği

bir tiyatro olmadığını, mahremiyetlerin sergilendiği, satıldığı ve tüketildiği bir pazar olduğunu ifade etmektedir.

Sosyolog Erving Goffman ve Kültür Eleştirmeni Hal Niedzviecki'nin çalışmaları, sosyal medyaya teşhir kavramı üzerinden bakmak için büyük önem arz etmektedir. Goffman "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" kitabında, günümüzün bireyinin gerçek benliği ile teşhir ettiği benliği arasında bir tutarsızlık bulunduğunu ifade etmektedir. Goffman (2016)'a göre, günümüzde insanlar bir başkasına sunmak için benliğini idealize etmekte ve arzu ettiği kişilik üzerinden kendini inşa etmektedir. Kişi bu ideal uğrunu kendini teşhir etmekte, bir başkasına ya da topluluğa kendisini sunmaktadır. "Performans" ve "Vitrin" kavramları üzerinden günümüz bireyini açıklamaya çalışan Goffman, performans kavramını, bireyin süreklilik arz eden bir durumla kitlenin üzerinde etki bırakmak için görülmesini istediği eylemlerini sergilemesi hali olarak kullanmaktadır. Vitrin kavramını ise Goffman, bireyin performansının, kitlelere tanımladığı ve değişmez bir şekilde işleyen kısmının sahnelenmesi olarak ele almaktadır. Bireyin her yerde kendini sergilemesini Goffman, performans ve vitrin kavramlarına başvurarak "Kişisel Vitrin" durumuyla açıklığa kavuşturmuştur. Ona göre günümüzün bireyi kişisel vitrinini, cinsiyetini, yaşını, ırkını, fiziksel görünüşünü, dilsel ve görsel ifadelerini kullanarak oluşturmaktadır. Sosyal medya paylaşımları ise, kullanıcının kişisel vitrinini ifade etmektedir; Kişinin ait olmak istediği sosyal ve ekonomik konumunu performans ve vitrin üzerinden sahnelemesi ve kendi kişisel vitrinini inşa etmesidir.

Kültür Eleştirmeni Hal Niedzviecki ise "Dikizleme Günlüğü" (2010) ve "Ben Özelim" (2011) isimli kitaplarında, günümüz insanının yeni teknolojileri kullanım pratiklerini, bu pratiklerle bireyin sosyal hayatının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Dikizleme Günlüğü'nde Niedzviecki, gözetim ve dikizlemenin kültürel etkileri üzerine değinmektedir ve bu etkileri "Dikizleme Kültürü Çağı" düşüncesi içerisinde ele almaktadır. Bu çağın en önemli unsurlarından birisi "abartılı paylaşım" yapmaktır. Yeni iletişim teknolojileriyle bu paylaşımların aşırılık üzerinden yapıldığını ve yayıldığını belirten Niedzviecki, bu noktada bireyin dikizleme kültürünün içinde olduğunu vurgular. Bu kültürün içinde bireylerin, her şeyi bilme

isteğiyle ve kendisini topluma açması nedeniyle dikizlemeyi meşru hale getirdiğini savunan Niedzviecki, dikizlemenin insanlığını yitirmiş insanlık problemine bulunan çarpık bir çözüm olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bu kültürün içerisinde birey olabilmenin yolu, narsisist bir durumla kendimizi teşhir etme ve kendimiz hakkında yorum alma isteğinde yatmaktadır (Niedzviecki, 2010). Bu teşhir ve yorum arzusu, günümüz teknolojisinin sosyal hayatı kuşatmasına neden olmuş, teşhirciliği özel bir durum olmaktan çıkartarak insanlara gündelik yaşamda “doğal” görülen bir pratik kazandırmıştır (Can, 2018).

Günümüzde mahremiyetin yitimi ve teşhirin olağan görölmesi nedeniyle paylaşılan bilgilerin, metin ve görsellerin bir gün kullanıcının aleyhine kullanabileceği uyarısında da bulunan Niedzviecki, kullanıcının bu tür olumsuzluklara rağmen haz aldığı paylaşımlardan vazgeçmeyeceğini belirtmektedir. Ona göre bireyin görünür olması, tüm olumsuzluklara rağmen bireyin kendisinin “var olduğunu” hissetmesine olanak sağlayacak ve bu var olmanın hazzını yaşıyarak paylaşımlarına devam etmesine neden olacaktır (Niedzviecki, 2011).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKANALİZ, SİGMUND FREUD VE JACQUES LACAN

Psikanaliz¹ geçtiğimiz yüzyılın başından başlayıp günümüze kadar gelen ve insanın ve çevresini araştıran felsefi ve psikolojik gelişmelere de damga vuran önemli teori ve pratiklerden birisi olarak görülmektedir. Psikanaliz bilinçdışının işleyişi üzerine kurulu bir teori ve pratiktir. Psikanalizin kurucusu ve “Bilinçdışının Kaşifi” olan Sigmund Freud, psikanaliz teorisini, bilinçdışının işleyişini araştıran bir yöntem, nevrotik bozuklukları araştıran ve onları iyileştirmeye odaklı bir klinik pratik ve zihinsel işleyişi açıklamaya yönelik bir düşünce biçimi olarak ele almaktadır. Yani bir klinik pratik ve teori olarak psikanaliz, klinik çerçevesi kapsamında “tedavi olarak psikanaliz”, bir düşünce/kuram sisteminin ortaya çıkması bakımından da “kuram olarak psikanaliz” olarak anılmaktadır, ancak bu iki tanımlama da birbirlerinden ayrı değildir, birbirlerini tamamlar niteliktedir.

Psikanaliz, pek çok disiplinden yararlanan ancak onlara tamamıyla bağlı bir şekilde ilerlemeyen bir pratik ve teoridir. Psikanalizin buradaki düşüncesi, psikanalitik bağlam içerisinde değerlendirilmektedir. Bu yüzden Lacan’a göre psikanaliz, psikoloji, felsefe, sosyoloji, dilbilim, antropoloji gibi disiplinlerin bir alan ya da bu alanların bir alt dalı değildir ve yine Lacan’a göre, bireylerin kimliğini inşa etmek ya da psikoterapi adı altında insanları iyileştirmek değildir; psikanaliz öznenin hakikatinin sözle dile getirilmesini sağlayan bir düşünce uğraşdır.

Freud’dan sonra en tartışmalı psikanalist olarak anılan Fransız psikiyatrist ve psikanalist Jacques Lacan düşünceleriyle, felsefeden sosyolojiye, psikolojiden psikanalize, bilimsel araştırmalardan eleştirel teoriye, edebiyat ve kültürel çalışmalardan cinsiyet, kadın ve Queer çalışmalarına kadar hemen hemen bütün disiplinleri etkilemiştir. Bu etkileme sürecindeki ana odak noktası ise Lacan’ın teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bu nokta, Lacan’ın Freud’a geri dönüş düşüncesidir. Freud’dan sonraki psikanalistlerin, Freud’dan ve psikanalizin değerlerinden sapmış olduğunu seminerlerinde de ifade eden Lacan için “Freud’a dönüş” düşüncesi neden önemliydi?

¹ Psikanaliz kelimesi, Yunanca kökenli psyche (ruh) ve analysis (analiz etmek) kelimelerinden türemiştir.

Lacan'ı ve onun düşüncelerini anlamak için öncelikle bu noktayı açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Jacques Lacan, Sigmund Freud'un kurduğu ve onun ölümünden sonrada devam eden Uluslararası Psikanaliz Derneği'nde (International Psychoanalytic Association, IPA) eğitim gören ve eğitim veren psikanalistlerin başında gelmekteydi. Ancak Lacan'a göre, IPA'nın içinde bulunan, başta Ego Psikolojisi ve Nesne İlişkileri ekollerine bağlı psikanalistler olmak üzere birçok psikanalist, Freud'a ve onun düşüncelerine ihanet etmiştir (Lacan, 2017). Bu düşünceleri ve klinik pratiğe yeni bir yorum getirmesi Lacan'ın 1953'te IPA'dan atılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Lacan için Freud'a dönüş hareketi, Freud'un anlaşılması ve eleştirdiği psikanalistlerin Freud'un psikanalizini nasıl değiştirdiğini açığa çıkarma girişimi olarak görülmektedir. Yani Freud'a dönüş hareketi, "bastırılanın geri dönüşü" değil, psikanalizin ne olmadığını, psikanalizin özünden nasıl sapıldığını göstermeyi ve bu özü yeniden ortaya çıkarmayı amaçlayan bir harekettir.

Freud'un metinlerinin temeline dönmek için çalışma başlatan Lacan, çalışmaları sırasında Freud'da da hatalı düşünceler keşfetmiş ve diğer ekollerdeki bazı psikanalistlere de bu hatalar üzerinden göndermelerde bulunmuştur. Bu durumdan dolayı Lacan'ın Freud'a dönüş hareketi içindeki "özgünlük" fikri, Lacan için yapılan eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur. Lacan, Freud'un düşüncesine geri dönmüştür ancak eleştirilere göre, bunu belli kavramları ve vakaları ön plana çıkararak yapmıştır. Lacan'daki bu yeni yorum biçimi, onun eleştirdiği psikanalistlerin yanında Lacanyen psikanalizi de bir "Post-Freudcu" düşüncenin içinde yer alarak eleştirilmesine neden olmuştur (Evans, 2019) Lacan'a göre ise, çalıştığı metinlerin ve yaptığı yeni yorumların altında derin göndermeler bulunmaktadır. Freud'un ve diğer psikanalistlerin hatalarını ele alan Lacan, psikanalize bir tutarlılık sağlamayı hedeflemiş ve bunu titiz bir çalışma sonucu psikanalizin, felsefe başta olmak üzere diğer alanlarla birlikte açıklama girişimiyle tanınmasına neden olmuştur. Bu önemli psikanaliz için önemli bir noktadır, çünkü Freud, felsefeyi psikoza yakın bir etkinlik olarak görmüş, çalışmalarını daha çok nevrotik yapı üzerinden yürütmüştür. Ancak Lacan, felsefeden dilbilime, yapısalcılıktan

teolojiye kadar birçok disiplinin psikanalizle birlikte ele alınabileceğini vurgulayarak, dönemini ve sonrasını etkilemiştir.

Bölümle ilgili kısa özetin ardından, bu bölümün genelinde psikanalizin tarihsel gelişimine ve Sigmund Freud'un hayatına değinilecek, ardından Jacques Lacan ve düşünceleri ele alınacaktır.

3.1. Psikanaliz ve Sigmund Freud

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, 1856 yılında Çekya'nın Moravya bölgesinde bulunan Pribor'da, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Yün tüccarı olan babası Jakob Freud'un maddi sıkıntıları nedeniyle Freud ve ailesi, 1860'ların başında Viyana'ya taşındı. Viyana Üniversitesi'nde tıp okuyan Freud, eğitim hayatı boyunca Fransızca, İngilizce, Yunanca, Latince, İtalyanca ve İspanyolca öğrendi; felsefe ve edebiyata merak sardı. 1876 yılından 1883 yılına kadar Viyana Fizyoloji Enstitüsü'nde, Ernst Brücke'nin başında bulunduğu laboratuvarında sinir sistemi ve fizyoloji üzerine çalışmalarda bulundu. 1881'de tıp doktoru olmasının nöroloji çalışmalarına yöneldi ve Brücke'nin laboratuvarından ayrıldı.

Freud, 1885 yılında bir burs sayesinde Fransa'ya giderek, dönemin ünlü bilim insanı Jean Martin Charcot² ile çalışmaya başlamış ve psikanalizin ilk temellerini Charcot'nun çalışmalarından etkilenerek atmıştır. Çünkü Charcot, o dönem hipnoz yöntemiyle histeri hastaları üzerinde etkili bir çalışma yürütmüş, histeri hastalarının cinsellikle ilişkileneceklerine dair düşünceler üretmiştir. Hipnoz sırasında da hastaların, telkinlerle hareket etmesi ve hipnozdan uyandıklarında hiçbir şey hatırlamadıklarını ifade etmeleri, Freud'u etkilemiştir.

Charcot'nun ardından Freud, 1889 yılında histeri üzerine çalışan Josef Breuer ile birlikte ortak çalışmalar yürütmüştür. Breuer'in tekniği, Freud'un serbest çağrışım tekniğiyle bir araya gelince psikanaliz düşüncesinin temel taşları oluşturulmaya

² 1825 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te doğmuştur. Sigmund Freud'un hocasını da yapan Charcot, nörolojinin babası ve histeri hastaları üzerinde hipnoz yöntemini kullanan ilk kişi olarak bilinmektedir.

başlanmış, bu durumun neticesinde de Freud, 1893 yılında “Histerik Fenomenlerin Psişik Mekanizması” üzerine yürüttüğü ilk çalışmasını; 1895 yılında ise Breuer’le birlikte, “Histeri Üzerine Çalışmalar” kitabını yayımlamıştır. Bu iki önemli çalışma, psikanaliz tarihi içerisinde ilk kez pratik ile teoriyi bir araya getirmiştir.

1890’lardan itibaren Freud, histeri hastaları üzerine odaklanarak, ilk önce Breuer’le birlikte “Katharsis” yöntemini uygulamıştır. Bu yöntem, psikanaliz tarihi içerisinde Breuer’in hastası olan Anna O.³ vakasıyla birlikte önemli bir yer teşkil etmektedir. Freud’un da daha sonra analiz ettiği Anna O. vakasında Breuer, histerik semptomların belirlediği ilk anın hatırlanmasıyla ve bu anın yeniden aktarılmasıyla birlikte semptomun ortadan kalktığını keşfetmiştir. Bu teknik Histeri Üzerine Çalışmalar’da Freud ve Breuer tarafından “sürpriz” olarak nitelendirilmiş ve bu sürpriz gelişme, tedavide artık serbest çağrışımın kullanılmasına, yani hastanın aklına gelen her şeyi dile getirmesine imkân sağlamıştır.

Freud, serbest çağrışım sırasında bilinçten uzak ve bazı düşüncelerin, anıların bilince ulaşmasına imkân vermeyen bir mekanizma olduğunu düşünmüş ve bu duruma “Bastırma” adını vermiştir. Serbest çağrışım ile birlikte hasta, bastırdığı düşünceleri, anıları çağrışım yöntemiyle bilinç dışından bilince doğru aktarmaya, açığa çıkarmaya başlamıştır. Bastırılan anı düşüncesi, daha sonra Freud’un rüya yorumlamalarıyla genişlemiştir.

Freud, bu yöntemi keşfetmesinin ardından uzun bir süre yöntemin tek temsilcisi olmuştur ve bu dönemde, psikanaliz düşüncesini genişleterek 1900 yılında Rüyaların Yorumu’nu, 1901 yılında Günlük Yaşamın Psikopatolojisi’ni ve 1905 yılında da Espriler ve Bilinç dışıyla İlişkileri ile Cinsellik Üzerine Üç Deneme kitaplarını yayımlamıştır. Eserlerin yayımlanmalarından itibaren dönemin ünlü isimleri, Freud’un etrafında toplanmaya başlamış; Zürih ve Berlin başta olmak üzere pek çok yerde

³ Gerçek adı Bertha Pappenheim’dir. Anna O.’nun öksürük nöbetleri, görme bozukluğu, bilinç kaybı, halüsinasyon, kısmi felç gibi semptomları nedeniyle Josef Breuer ona ilk önce hipnoz tedavisi ardından da konuşma yöntemini uygulamıştır. Ancak tedavi sırasında sahte gebelik yaşayan Anna O., çocuğun Breuer’den olduğunu söylemiş, bu durum neticesinde de Breuer tedaviden vazgeçip onu Freud’a yönlendirmiştir. Anna O. vakası, Breuer ve Freud tarafından yayımlanan ve psikanalizin kurucu metinlerinden birisi olan “Histeri Üzerine Çalışmalar” kitabında yer almıştır.

psikanaliz konuşulur ve tartışılır olmuştur. Uzun ve başarılı bir hayatın ardından, çene kanserine yakalanan ve 30'dan fazla ameliyat olan Freud, 23 Nisan 1939 yılında Londra'da hayatını kaybetmiştir.

İnsanın ruhsal gelişimi ve hayatına etkisini kuramlaştıran Freud, psikanaliz aracılığıyla insan ilişkilerini, toplumsal işleyişi ve ruha yansımalarını incelemektedir. Bu incelemelerin sonucunda “Bilinçdışı”nı keşfeden Freud, bilinçdışının işleyişine ve insan davranışlarına etkisine dair düşünceleri teoriye taşıyan ilk düşünürlerdendir. Freud, 1922 yılında yazdığı bir makalede bilinçdışının, yorumlama yöntemiyle ele alınabileceğini belirterek, psikanalizin üç tanımını yapmıştır. Freud'a göre psikanaliz, bilinçdışını araştırmaya yönelik bir disiplindir, sinir rahatsızlıklarını tedavi etmek için bir tedavi yöntemidir ve araştırmaları sayesinde bir kaynak oluşturan ve bu kaynağın genişlemesinden doğan bir veri bütünüdür. Psikanaliz, insan zihnindeki gizli olayları ortaya çıkarmakla alakalı bir yorumlama eylemini içermektedir. Çünkü zihinde bir kez oluşan bir şey asla yok olmamaktadır. Her şey bir şekilde muhafaza edilmektedir ve uygun koşullarda tekrar gün ışığına çıkarılabilmektedir (Freud, 2018).

Freud, araştırmalarını dil sürçmelerinin, şakaların ve en önemlisi zihnin bilinçdışına uzanan “kral yolu” diye adlandırdığı rüyaların analizi yoluyla sürdürmüştür. Freud, rüyaların toplumsal tabu olmaları ya da benliğin bütünlüğüne tehdit oluşturmaları nedeniyle bilinçli zihin tarafından sansürlenmiş bilinçdışı istek ve arzuların gerçekleştirilmesini temsil ettiklerine inanmıştır. Freud'a göre bilinçdışının içeriği, temel olarak kişinin bilinç düzeyine erişemeyen ve dolayısıyla bastırma mekanizmalarıyla bilinçten uzaklaştırılan içeriklerden oluşmaktadır (Lagache, 2005).

Bilinçdışına ilişkin yorumlama eyleminin işlevselliği özel isimlerin unutulmasında, sakarlıklarda, dil sürçmelerinde ve en önemlisi rüyalarda açıklık kazanmaktadır ve bu durumlar, Freud'un tanımlayıp yorumlamak istediği psikopatolojiyi oluşturmaktadır. Freud'a göre, psikanalistin hastanın, yani bölünmüş özne olan kişinin semptomlarını analiz ederek bastırılmış deneyimleri hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olan bu durumların içerisinde, aktarımın içerisindeki bilinçdışı izleri iyi kavramak ve bastırılmış bir içeriğin izlerini aramak gerekmektedir. Psikanalist bu izlerin içerisinde bulduğu bir ipucu, tüm kurguyu çözecek olan bir ip gibidir.

Freud'un klinik gözlemleri ve yayımlanan çalışmaları, insanın ruhsal yaşamına dair bir kavramsal çerçeve çizmesine olanak sağlamıştır. Psikanalizle ilgili çalışmalarını genişleten Freud, dürtü teorisi ve psişik aygıt teorisiyle insanın ruhsal yaşamını ve kişiliğini oluşturan temelleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Freud'un dürtü teorisi (Tribe), yaşam dürtüsüyle (Eros), ölüm dürtüsünü (Thanatos) karşı karşıya getirmektedir. Ancak ona göre, bu karşılaşmada ölüm dürtüsü daha önemlidir. Çünkü ölüm dürtüsü, karşı karşıya gelmenin yarattığı gerilimin azalmasıyla tekrar önceki haline geri dönmektedir.

1900'lü yıllar, Freud'un psikanaliz çalışmaları için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Freud, insan ruhsallığına ilişkin fikirlerini geliştirmiş ve kuramsallaştırmıştır. Psikanaliz çalışmalarında Freud, iki psişik aygıt düşüncesini üretmiştir: Topografik Model ve Yapısal Model.

Topografik model, bilinç, bilinç-öncesi ve bilinçdışından oluşmaktadır. Bilinç, ayırt edebildiğimiz zihinsel süreçleri temsil etmektedir ve bilinçdışı süreçler tarafından da belirlenmektedir. Bilinçte insanın duygu ve düşünceleri, neden-sonuç ilişkisi ve mekan ve yer bakımından gerçeğe uygun düşmektedir. Freud'a göre bu gerçeklik sayesinde insan eylemde bulunmaktadır. Ancak insan yavrusu, ilk başlarda bilince yönelik hareket etmemekte, zaman içinde öğrenip düşüncelerini ve eylemlerini bilinçli düşünceye yönelmektedir.. Bilinç-öncesinde ise insan, bilincinde mevcut olup olmadığına dair bir fikri olmadığı düşüncelerini, bilinçli bir çaba içerisinde bilince getirebilmektedir. Bu düşünce ve anı, mevcut durumda insanda var değildir, ancak çağırışım ya da aktarım sırasında ortaya çıkabilmektedir ve bilinç öncesi, bilinçdışından bilince varmak için zorunlu alandır ve önemli bir katmandır. Bilinçdışında ise düşünce ya da anı, rüyalarda, dil sürçmelerinde, sakarlıklarda ya da analiz sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce ve anılar, bastırmayla birlikte bilinçdışına itilmiştir. Freud'a göre bilinçdışı, insanın davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen en önemli unsurdur ve bu nedenle, analiz sırasında bilinçdışı bilgi deşifre edilmeli, ortaya çıkarılmalıdır.

Freud'un yapısal modeli ise, çatışma ve gerginlik fikrine dayanmaktadır. Freud, id ve süperegoyu iki zıtlık olarak ele almış ve bunlar arasındaki gerginliği bu

modelin temel dinamiği olarak görmüştür. Freud, yapısal kişilik modelinde insanın üç temel yapısının İd, Ego ve Süperego olduğunu belirtmiştir.

İd, doğuştan varolan ve ilkel içgüdülerden ve dürtülerden oluşan, haz ilkesine göre hareket eden ilkel benliğimizdir. Psikanalize göre İd, insanın temelidir, bastırılan arzuların alanıdır ve bu temel ve arzuların Ego ve Süperego doğmaktadır. Eros ve Thanatos, İd'in alanında bulunmaktadır. Bu dürtülerle ilişkilenmenin verdiği uyarımlar bireyde gerginliğe yol açmakta, İd de bu gerginliğe karşı haz ilkesini devreye sokmaktadır. İd'in alanı hazzın alanıdır, hazza doğru yönelen insanın arzusu da gerçekleşmeyecek bir arzudur.

Dış gerçekliğin mahallinde yer alan insan, ego sayesinde zihinsel imgeyle gerçeği ayırt etmekte ve insanın algısını ve eylemlerini kontrol etmektedir. Ego, kendisinin işlevselliği için insanın tüm zihinsel işlevleri denetim altında tutmaktadır ve bu nedenle de kendine doyum sağlayacak nesnelere seçmektedir. Ego, insanın arzusuyla bunun gerçekliğini dengelemekte, bireyin yaşamının sürdürülmesi ve türünün devamını sağlamaktadır. Freud'a göre Ego, İd'in arzuları ile Süperego'nun buyrukları arasında, dengeleyici bir konumda bulunmaktadır. İd ve Süperego arasındaki yaşanan çatışma gerçekçi kaygıya, ahlâki kaygıya ve nevrotik kaygıya neden olmaktadır. Bu kaygılarla karşı da Ego, çatışmayı azaltmak için inkâr ya da çarpıtma gibi savunma mekanizmalarına başvurmaktadır.

Süpergo ise, insan ve toplum arasındaki ilişkilenmenin uyumlu bir şekilde düzenlenmesini sağlamaktadır. Freud'a göre Süpergo, Oedipal çatışmasının üstesinden gelmek için verilen mücadeleden kaynaklanmaktadır ve onun gücü, içgüdüsel bir dürtüye benzemektedir. Psikanalize göre, Süpergo'yu ihlal eden insan, kaygı, suçluluk ya da utanç duymaktadır ve bu nedenle Freud, zayıf bir Süpergo'nun, bireyi suç işlemeye sevk ettiğini düşünmektedir. Vicdan ve Ego İdeali de Süpergo'nun altında yer almaktadır. Vicdan, uyarı ve cezaları, ego ideali de olumlu davranışları ve ödülleri içermektedir. Bu iki sistemde de özdeşleşme ve içselleştirme mekanizmaları bulunmaktadır.

Freud, insanın beş temel psikoseksüelden geçtiğini belirtmiştir: Oral, Anal, Fallik, Latent ve Genital Dönem. Her dönem kendi içerisinde bir karmaşa ve çözüm taşımaktadır. Bu karmaşayı deneyimlemeyen ya da karmaşaya karşı çözüm üretmeyen insan yavrusunun psikoseksüel gelişiminde aksama yaşanmaktadır. Freud, her bir dönemin insan yaşamı için önemli olduğunu belirterek, bu dönemlerde yaşanan aksamaların insanda bir saplantı durumuna neden olacağını ve insanın kişiliğinde bu saplantıların yer edeceğini savunmaktadır.

Freud, insan yavrusunun doğumundan 2 yaşına kadar olan dönemde ağızla ilişkilmesinin fazla olması nedeniyle ilk döneme “Oral Dönem” adını vermiştir. Bu dönemde, insan yavrusunun ihtiyaçları ağız yoluyla giderilmektedir ve ihtiyaçları karşılanan insan yavrusu, bu ihtiyaca karşı özellikle bakım verene –anneye ya da bir başka kişiye- temel bir güven duygusu geliştirmektedir. Freud’a göre, bu dönemde yaşanabilecek aksaklık insanın kişiliğinde bir saplantı yaratabilmektedir. İkinci dönem olan Anal Dönem’de ise Freud, insan yavrusunun 2 ila 3 yaş arasındaki davranışlarını incelemiştir. Bu dönemde insan yavrusu, katı yiyeceklere yönelmiş, tuvalet eğitimi nedeniyle de odak noktası anüs bölgesinde toplanmıştır. Bakım veren tarafından dışkının kontrol edilmesi istenmektedir ve bu sayede insan yavrusu boşaltımdan duyacağı hazzı ertelemeyi öğrenmektedir. Bu dönemde yaşanabilecek aksaklık, insan yavrusunda saplantıya, tutucu kişiliğe ya da anal savurganlığa neden olabilmektedir. Fallik Dönem ise, 3 ila 6 yaş arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde insan yavrusunun odak noktası cinsel organı ve cinsel organının bulunduğu bölgededir. İnsan yavrusu, bu dönemde cinsellikle ilişkilene içerisindedir. Oedipus kompleksi bu dönemin en önemli durumlarından birisidir. 6 yaş ile 12 yaş arasını kapsayan Gizil yani Latent Dönem’de ise insan yavrusu dış dünyaya doğru açılmaktadır. Bu dönemde libido kayıptır ve Freud, bu kayıp nedeniyle insan yavrusunun enerjisini başka şeylere yönelttiğini belirtmektedir. İnsan yavrusu bu dönemde, iletişim ve etkileşimini geliştirmekte, sosyallik içerisine girmekte ve özneliğiyle ilgili kararlar almakta, cinsiyet ve cinsel rollere ilişkin konum almaktadır. 12 yaş sonrası kapsayan Genital Dönem’de ise insan yavrusu, haz arayan bir çocuktan, toplumsal hayata yönelmiş, kendine has değer yargılarıyla birlikte hareket eden bir yetişkine dönüşmüştür. Bu dönemde karşı cinse yönelen insanın en belirgin işlevi üremeye yönelmek olur.

3.2. Jacques Lacan

Jacques Emile-Marie Lacan, 13 Nisan 1901’de ticaretle uğraşan Alfred Lacan ve Emile Baudry’nin ilk çocuğu olarak Paris’te dünyaya geldi. Paris’te bulunan ve Katolik öğrenimi veren Stanilas Koleji’ne giden Lacan, 15 yaşına geldiğinde teoloji eğitiminin yanında felsefeye ilgi duymuş, Spinoza üzerine çalışmaya başlamıştır. 1919’lu yıllara geldiğinde ise, tıp fakültesine yazılmış, edebiyata ve sanata yönelmesini sağlayacak olan Gerçeküstücü kuramın babası Andre Breton ile tanışmıştır (Başer, 2012).

4 Kasım 1926’da Fransa’da kurulan ilk psikanaliz derneği olan, Paris Psikanaliz Derneği’nde ilk hastasını analiz eden Lacan, diğer yıl Paris Sainte-Anne Hastanesi’nde psikiyatr olarak çalışmaya başlamıştır. 30’lu yaşlarda Lacan, Freud’un düşünceleriyle tanışmış, Freud’un bir makalesini derneğin dergisi için çevirmiştir. Rudolph Loewenstein’in analizinden geçen Lacan, 1931 yılında “Kişilikle İlişkileri Açısından Paranoyak Psikoz” başlıklı tezini savunmuş ve 1932 yılında doktor unvanı almıştır.

1953 yılında başlayan ve genellikle Sainte-Anne hastanesinde düzenlediği seminerlerine, dönemin birçok ünlü düşünürü, sanatçısı ve politikacısı katılmıştır. Bu seminerler, bir yıl boyunca her hafta düzenlenmiş ve halka açık bir şekilde verilmiştir. Lacan’ın kültür ve edebiyat üzerinden metinleri, psikanaliz düşüncesine uygun bir biçimde yorumlama girişimi, bu seminerlere olan katılımı artırmış ve Lacan’ı Avrupa’da bilinen bir figür haline getirmiştir.

Lacan’ın Freud’a yönelik yeni okumaları, edebiyat metinlerine yönelmesine ve onları analiz etmesine neden olmuştur. Özellikle Sophokles’in tragedyalari ve William Shakespeare’in oyunları, Lacan’ın çalışmalarına büyük yer edinmiştir. Öte yandan Lacan çalışmalarında, Sokrates, Platon, Aristoteles, Parmenides, Titus Maccius Plautus, Thomas Aquinas, Aurelius Augustinus, Benedictus de Spinoza, Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Auguste Comte, Immanuel Kant, Ferdinand de Saussüre, Andre Breton, Roman Jakobson, Henri Bergson, Emile Benveniste, Marques de Sade, Leopold von Sacher-Masoch, Friedrich Nietzsche, Jean-Jacques Rousseau,

Søren Kierkegaard, Friedrich Schelling, Edmund Husserl, Martin Heidegger, Alexandre Kojève, Jean Hyppolite, Max Horkheimer, Theodor Adorno, Walter Benjamin gibi filozoflarında düşüncelerine yer vermiştir ve psikanalizi bu filozofların düşünceleriyle birlikte ele almaya çalışmıştır.

Lacan'ın birçok filozof ve edebiyatçılarla ilgilenmesinin bir diğer önemli noktasını da, Shakespeare & Company'de, bu düşünürlerle ilgili etkinliklere katılması oluşturmaktadır. Lacan bu etkinliklerde James Joyce gibi önemli edebiyatçılarla tanışmıştır. Bu çalışmalarla birlikte Lacan, dinsel öğretilerden uzaklaşmış ve 1920'lerin ortalarında Nietzsche okumalarıyla birlikte dini reddetme kararı almıştır.

1920'lerin ortalarında Lacan, nöroloji ve psikiyatri eğitimini de içine katarak, felsefi ve edebi çalışmalarını sürdürmeye devam ettirmiştir. 1930'lu yılların başında sürrealizme başlayan ilgisiyle birlikte Salvador Dali'nin paranoya üzerine olan düşüncelerini ve Andre Breton'un çalışmalarını derinlemesine inceleyen Lacan, 1930'lu yılların ortalarında Freud'un psikanalizini ve sürrealist düşüncüyü birbiriyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Doktora tezi olan "Paranoid Psikoz ve Kişilikle İlişkisi" çalışmasında Lacan, 'Aimee' vakasını analiz etmiş ve paranoayı ele almıştır. Bu tez, dönemin Fransa'sında büyük yankı uyandırmış ve birçok isim tarafından övgüyle karşılanmıştır.

1934 yılına gelindiğinde Marie-Louise Blondin ile evlenen Lacan'ın bu ilişkiden üç çocuğu oldu; İlk çocuğu Caroline Lacan 1937'de, Thibaut Lacan 1939'da ve Sibylle Lacan 1940'ta dünyaya gelmiştir.

1936 yılına gelindiğinde ise Lacan ünlü Ayna Evresi sunumunu Marienbad'da düzenlenen 14. Uluslararası Psikanaliz Birliği kongresinde sunmuştur. Ancak bu sunum Lacan'ın adının duyulmasına neden olmakla birlikte, kongre başkanı Ernest Jones tarafından sözünün kesilmesi ve çıkan tartışma nedeniyle kötü bir figür olarak da ele alınmasına neden olmuştur. 1949 yılında Zürih'te düzenlenen Uluslararası Psikanaliz Birliği kongresinde ise Lacan, Ayna Evresi metnini genişletilmiş bir biçimde tekrar sunmuştur. Lacan'ın psikiyatri ve psikoloji alanının içinde tanınmasına neden olan ilk düşünce, Ayna Evresi düşüncesidir. Lacan bu düşüncesinde psişenin, erken yıllarda bir

yansıtıcı yüzeyle karşılaşması sonucu oluştuğunu belirtmektedir. Lacan'a göre bu yansıtıcı düzey, insan yavrusunun kendi bütünsel yapısının farkına varmasına neden olmakta ve öznenin kendi imgesi ve dışarısı arasında bir ayrışmaya imkân sağlamaktadır. Bu durum, insan yavrusunun egosunun gelişiminde ve öznel deneyiminin yaratılması ve işleyişinde kurucu bir görev görmektedir. Öte yandan bu yansıtıcı düzey, insan yavrusunun dile girişiyle bölünmesini sağlayacak ve arzu duymasına neden olacaktır. Burada insan yavrusu, ayna evresiyle birlikte dilin de içine eşzamanlı olarak girmektedir. Burada dil bir yapı olarak, aynasal imgenin insan yavrusunun temsili olması ama kendisi olmamasına benzer şekilde metonimik bir işlev sunmaktadır (Jirgens, 2009).

Loewenstein ile birlikte yürüttüğü analizlerinin devamında Lacan, 1938 yılında Paris Psikanaliz Topluluğu içerisinde 'eğitimci analist' unvanını almıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı nedeniyle topluluk karışmış ve birçok analist Fransa'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Bu süreç içerisinde Lacan, hiçbir yayın yapmamıştır ve Val-de-Grâce Hastanesi'nde askeri psikiyatrist olarak çalışmıştır. 1940'lara geldiğindeyse Lacan, ünlü Fransız yazar Georges Bataille'ın eşi Sylvania Bataille'la aşk yaşamaya başlamış ve bu ilişkiden dördüncü çocuğu Judith Lacan doğmuştur.

1950'lerin başında Lacan Paris Psikanaliz Topluluğu'nda başkan yardımcısı olmuştur ve Sylvania Bataille'ın evinde haftalık seminerlerine başlamıştır. Bu dönemde Lacan, sabit süreli seansa karşı çıkmış ve değişken süreli seansı önermiştir. Bu öneri Paris Psikanaliz Topluluğu'nda ve Uluslararası Psikanaliz Birliği'nde büyük tepkiyle karşılanmıştır.

Marie-Louise Blondin ile boşanan ve 1953 yılında Sylvania Bataille evlenen Lacan, aynı yıl Paris Psikanaliz Topluluğu'nun başına geçmiştir. Psikanaliz düşüncesi içerisindeki radikal kararlarıyla topluluk içinde hedef haline gelen Lacan, Fransız Psikanaliz Topluluğu'nu kurmak üzere Paris Psikanaliz Topluluğu'ndan ayrılmıştır. Bu yeni topluluk içerisinde sunduğu "Gerçek, İmgesel ve Simgesel" metni, hem psikanaliz pratiği içinde hem de dönemin düşünsel dünyasında büyük yankı uyandırmıştır.

Paris Psikanaliz Topluluğu'ndan istifa eden Lacan'ın Uluslararası Psikanaliz Birliği üyeliği de sonlandırılmıştır. Bu duruma karşı çıkan Lacan, 16. Fransız Psikanaliz Topluluğu Kongresi'nde ünlü Roma konuşmasını sunmuştur. Bu konuşmada Lacan, sert bir dille Uluslararası Psikanaliz Birliği'ni eleştirmiş ve psikanalizi felsefe ve dilbilim gibi alanlarla birlikte ele alınabileceğini belirtmiştir. 1953 yılının Kasım ayında Lacan, ünlü seminerlerinin ilkini düzenlemiştir ve bu seminerler onun tanınmasına vesile olmuştur.

1953 yılında başlayan seminerlerinin ardından Lacan, başarılı bir isim olarak Fransa'da konuşulmaya başlanmıştır. Ancak 1963 yılına gelindiğinde Lacan yeniden Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin ambargosuyla karşılaşmıştır. Fransız Psikanaliz Topluluğu'nu üye olarak kabul etmeyen Uluslararası Psikanaliz Birliği, üyeliğe kabul için Lacan da dahil olmak üzere üç analistin kurumdan atılmasını talep etmiştir. Bu talep neticesinde Lacan'ın kurum içindeki 'eğitim analisti' görevi sonlandırılmış ve kurum tarafından Lacan'ın öğrencilerine, etkinliklerine katılmama yasağı getirilmiştir (Jirgens, 2009). 1963 yılında Fransız Psikanaliz Topluluğu'ndan istifa eden Lacan eğitimlerine kendi kurduğu Freucu Paris Okulu'nda devam etmiş ve eğitimlerini de Fransa'nın ünlü okulu olan, Ecole Normal Superieure'de vermiştir. Lacan bu durumu, Spinoza'nın 1656 yılında aforoz edililişine benzetmiş ve bu benzetmeden itibaren diğer psikanalitik ekolleri sert bir dille eleştirmeye devam etmiştir (Lacan, 2017). Lacan'ın istifasının ardından Fransız Psikanaliz Topluluğu'nda tartışmalar devam etmiş ve topluluk 1965 yılında dağılmıştır.

Lacan'ın seminerleri damadı ve öğrencisi olan Jacques-Alain Miller tarafından gözden geçirilmiş ve 1966 yılında 'Ecrits' (Yazılar) adıyla Editions de Seuil tarafından yayımlanmıştır. Lacan'ın 30 yıllık çalışmalarını barındıran Ecrits'in 5 bin kopyası, bir yıl içinde tükenince yayınevi apar topar yeniden bir baskı hazırlamıştır. Ecrits, psikanaliz, felsefe, antropoloji ve dilbilim gibi alanlarla ilgilenen öğrenciler ve akademisyenler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış, ancak Lacan'ın dilinin zorluğu, kelime oyunları ve yeni kelimelerin kullanılması nedeniyle de eleştirilmiştir.

1980'lerin başındaki ünlü Caracas konuşmasında Lacan, öğrencileri arasındaki Freudcu ve Lacancı tartışmalarıyla ilgili, "Siz Lacancı olabilirsiniz ama ben

Freudcuyum” diyerek, öğrencilerinin Lacancı olup olmayacağını kendilerine bırakmış ve kendisini de Freud’un görüşlerini yeniden okuyarak, onun düşüncelerini ileri götüren bir psikanalist olduğunu ifade etmiştir. 1980’de Lacan, Freudcu Paris Okulu’nu tartışmalar sonucu kapatmıştır. Ardından kurulan Freudcu Dava’da dağıtılmış, onun yerine Freudcu Dava Okulu kurulmuştur.

9 Eylül 1981 yılında Lacan, bağırsak ameliyatından kaynaklanan komplikasyon sonucu hayatını kaybetti. Lacan’ın ölümünün ardından okul içindeki tartışmalar devam etmiştir. Damadı Jacques-Alain Miller ve kızı Judith Miller, Lacan’ın yayınlarının ve mirasının tek sahibi olmuşlardır. Miller’ın Lacan’ın eserlerini elinde bulundurması, diğer psikanalistler tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu tepki nedeniyle Lacan’dan sonra Fransa’da çok sayıda Lacanyen okul kurulmuştur.

3.3. İmgesel

1936 yılında psikanaliz eğitimini sürdüren Lacan, Marienbad’da Uluslararası Psikanaliz Derneği (International Psychoanalytic Association, IPA) tarafından düzenlenen 14. Uluslararası Psikanaliz Kongresi’ndeki “Le Stade du Miroir”, yani Ayna Evresi⁴ başlıklı sunumuyla psikanalize yeni bir düşünce getirmiştir. Bu sunumda Lacan, kendisine verilen süreyi aşınca Ernest Jones tarafından uyarılmış, Lacan’da sözünün kesilmesi üzerine kongreden ayrılmıştır. Lacanyen psikanalizin hemen hemen ilklerini oluşturan bu metin, tutanaklarda yer almamıştır. Ancak, Ayna Evresi’ni Lacan, 1949 yılında Zürih’te düzenlenen 16. Uluslararası Psikanaliz Kongresi’nde yeniden ele almış, bu sefer sözü kesilmemiş ve bu sunum hem tutanaklarda hem de seminerlerinden oluşan Ecrits’de (Yazılar) yer almıştır. 1936 yılındaki ilk sunumundan 1949 yılındaki ikinci sunuma kadar geçen 13 yıl için psikanalitik psikoterapist ve akademisyen Dany Nobus şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ayna evresi, Lacan tarafından her zaman, teorileştirmenin sağlam bir parçası; insan öz-bilincini, saldırganlığını, rekabetçiliğini, narsisizmini, kıskançlığını ve imgeler

⁴ Lacan, J. (2006), Ecrits: The First Complete Edition in English içinde (çev. Bruce Fink), New York: Norton.

karşısındaki merak ve büyülenmesini açıklama yolunda değerini hep muhafaza eden bir paradigma olarak görülmüştür. 1949 tarihli Ayna Evresi makalesinin Lacan'ın bir anlık dikkati sonucu tertip ettiği bir şey değil de yaklaşık 13 yıl boyunca titiz bir biçimde işlediği bir inci olduğu dikkate alınırsa bunun bir anlamda şaşırtıcı olmadığı da görülecektir” (akt. Homer, 2013)

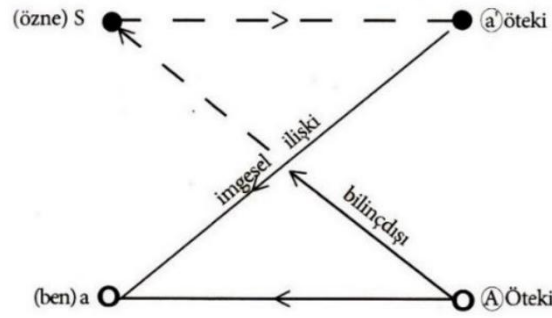
Jacques Lacan, “imgesel” terimini ilk kez 1936 yılındaki Ayna Evresi metninde kullanmıştır. Bu metin, özdeşleşme, ayrışma ve yabancılaşmayla ilgilidir. Metinde Lacan, “ben”i, bilinç, bilinçdışı ve süpereo terimleriyle ele almış, ben’i öznenen ayırmak ve bölünmüş veya yabancılaşmış bir şey olarak bir insan öznelliğinin ortaya çıkmasıyla ilgilenmiştir (Homer, 2013). İmgesel, ayna evresiyle birlikte öznenin kendi bedeniyle dilin arasındaki bir ilişkiyi ortaya koyar. Bu beden ile dil arasındaki ilişki, insan öznelliğini oluşturan durumdur. Lacan’a göre ayna evresindeki ben ve başkası arasındaki diyalektik, İmgesel düzenin içine işlenmiş, ben’in başkasından ayırıştırarak öznenin egosu ortaya çıkmıştır. Ego burada ayna imgesiyle özdeşleşerek kurulmuştur. Lacan burada, özdeşleşmeleri “küçük öteki”⁵ kavramıyla açıklar. Lacan için, 6 ila 18 ay arasındaki insan yavrusunun ayna evresindeki durumuyla hem egonun kurulmasına hem de yabancılaşmanın ortaya çıkmasıyla ilişkilendirir. “Nesne İlişkileri” başlıklı Seminer 4’de Lacan, “Yabancılaşma, imgesel düzenin kurucusudur” ifadesini kullanmıştır (Lacan, 1994).

Lacan imgesel düzen içinde hem özdeşleşmeyi hem de yabancılaşmayı neden kullanmaktadır? Çünkü Lacan’a göre, ayna evresinde egonun kurulmasıyla birlikte imgeselin temelinde narsisizmin yattığını düşünmektedir. İmgesel düzen içinde, öznenin bir ötekiyle özdeşleşmesi, içinde yabancılaşmayı barındırır; yani imgesel bütünlüğün içindeki özerkliğidir.

Lacan, 1949 yılındaki Ayna Evresi metninde, İmgesel’in Simgesel tarafından yapılandırıldığını belirtmiş, İmgesel’in Simgesel ile olan bağlantısını “dil” üzerinden

⁵ Küçük öteki: Jacques Lacan, “Psikanaliz Tekniğinde ve Freud’un Teorisinde Ego” başlıklı Seminer 2’de, büyük Öteki ile küçük öteki arasında bir ayırım yapmaktadır. Küçük öteki, bir özdeşleşmedir, İmgesel bir ilişkiye ve Ayna Evresi’ne atıf yapmaktadır. Lacan, küçük öteki kavramını ‘a’ sembolüyle kullanmaktadır (Lacan , 1988)

açıklamıştır. Ferdinand de Saussure⁶ ve Roman Jakobson⁷ gibi dilbilimcilerin düşünceleriyle de psikanalizi ele alan Lacan, “Gösteren”in Simgesel düzenin, “Gösterilen” ve anlamlandırmanın da imgesel düzenin alanında olduğunu belirtir. Yani psikanalizin ele aldığı dilsel boyut, hem imgeselin hem de Simgesel’in tarafındadır. L şeması adını verdiği bir şemada Lacan, bu durumu açıklayarak, imgeseldeki dilin Öteki’nin⁸ söylemini bozan bir dil duvarı olduğunu belirtmiştir (Evans, 2019).

Şekil 1: L Şeması⁹

Lacan’ın IPA üyesi psikanalistleri eleştirmesinin odak noktalarından birisi de imgesel düzeni ele alış biçimidir. Lacan’a göre bu psikanalistler, özdeşleşmeyi merkeze almış, bir nevi “normalleştirme” girişimiyle ikili ilişkilerin daha sağlıklı yürümesi için bu düzen içinde analizlerini sürdürmüşlerdir. Lacan buna karşı çıkmıştır çünkü, psikanalizin özünün İmgesel’de değil Simgesel’de olduğunu belirtmiştir. İmgeselin yalnızca simgelere çevirmek şartıyla deşifre edilebilir olduğunu belirten Lacan, Simgesel’in sayesinde İmgesel’in içindeki saplantıların dönüştürülebileceğini savunmuştur. Bu dönüşümde, imgeselin içindeki rüya, dil sürçmesi ya da aktarımın

⁶ İsviçreli dilbilimci. 1857’de Cenevre’de dünyaya geldi. Cenevre Üniversitesi’nde dilbilim, teoloji, hukuk ve kimya okudu. Yapısalcı dilbilim, göstergebilim üzerine çalıştı. 1913 yılında hayatını kaybetmesinin ardından öğrencileri, de Saussure’un dersinde aldıkları notları bir araya getirerek, “Genel Dilbilim Dersleri” başlıklı çalışmayı yayınladı.

⁷ Rus asıllı ABD’li dilbilimci. 1896 yılında Rusya’da dünyaya geldi. Moskova Üniversitesi’ndeki dilbilim eğitiminin ardından Prag’a gitti ve burada Prag Dilbilim Çevresi’nin kurulmasına öncülük etti. 1941 yılında ABD’ye giden Jakobson, yazınbilim, halkbilim ve sebilim gibi alanlarda çok sayıda çalışmalara imza attıktan sonra 1982 yılında ABD’de hayatını kaybetti.

⁸ Jacques Lacan bu kavramı yasa ve dil ile bir tutmaktadır. Öteki, Simgesel düzene de atıf yapmaktadır. Bu Öteki, her bir özne için tikelleştiği ölçüde Simgesel’dir (Evans, 2019). “Psikoz” başlıklı Seminer 3’te Lacan, Öteki’nini her şeyden önce bir mahal olduğunu, sözün inşa edildiği bir yer olduğunu belirtmektedir (Lacan, 1993).

⁹ Jacques Lacan bu şemayı ilk kez 1955 yılında, “Psikanaliz Tekniğinde ve Freud’un Teorisinde Ego” başlıklı Seminer 2’de kullanmıştır. L Şeması, Simgesel ile İmgesel arasındaki ilişkiyi, yani öznenin, öteki ve Öteki arasında kurduğu ilişkiyi ele almaktadır. Öte yandan şema, bölünmüş öznenin merkezietçi bir konumda olmadığını da göstermektedir. Lacan’a göre bu şemada özne, şemanın dört bir köşesine doğru gerilmiştir (Lacan, 2007).

içindeki imgeleri, Simgesel'e atıfla sözcüklere dönüştürmek, analitik süreci aşmanın ve özneyi dönüştürmenin yegane yoludur.

3.4. Simgesel

Simgesel terimini Lacan, erken dönem çalışmalarından beri ele almaktadır. Simgesel'i ilk sıfat olarak ele alan Lacan, daha sonra semptomların Simgesel'e atıfla birer anlam olduğunu belirtmiştir. 1950'lerde ise Lacan Simgesel'i, özellikle yapısal antropolojiyi de ele alarak açıklamaya girişmiştir. Lacan, bu açıklama girişiminde Yapısalcı Antropoloji'nin kurucusu Claude Levi-Strauss¹⁰ ve Sosyolog Marcel Mauss'tan¹¹ yararlanmıştır. Lacan'ın çalışmalarında akrabalık ilişkileri ile takası düzenleyen belli başlı yasalar tarafından yapılandırıldığı düşüncesiyle Levi-Strauss'un; Toplumsal yapının Simgesel bir dünya olduğunu açıklamasıyla armağan ve kurban düşüncesini ele almasıyla Marcel Mauss'un izleri net bir şekilde görülmektedir.

1953 yılında Simgesel, Lacan için üç düzenden birine dönüşmüştür. İmgesel, Simgesel ve Gerçek düzenleri içinde Lacan, Simgesel'e ayrı bir önem atfetmiştir çünkü bu düzen psikanaliz için en önemli noktalardan birisidir. Lacan, bu önemli noktayı vurgulayarak psikanalistlere, onların aslında "Simgesel düzenin pratisyenleri" olduğunu belirtmiştir (Ecrits, 2006).

Lacan'a göre, insanların en temel değiş tokuşu iletişim üzerinden dilledir. Yasa ve yapılar nedeniyle bir dil olmaksızın, Simgesel yapı da düşünülemez. Bu yüzden Lacanyen psikanaliz, dilsel boyuta büyük bir önem atfetmesinden dolayı Simgesel'e ayrı bir yer ayırır. Ancak Lacan, Simgesel düzenin sadece dilden ibaret olduğunu vurgulamamıştır ve dilin İmgesel ve Gerçek boyutlarının gözardı edilmemesi konusunda uyarmıştır. Ona göre, Simgesel olarak dil, bir göstergeler sistemidir. Bu

¹⁰ Fransız yapısalcı antropolog. 1908 yılında Brüksel'de doğdu. Ferdinand de Saussure'ün yönteminden etkilenen Levi-Strauss, dil, kültür ve toplum konularını ele aldı. Enstest yasağı, mit ve akrabalık ilişkileri çalışmalarıyla ön plana çıktı. Antropoloji üzerine çalışmalarıyla, dönemindeki birçok düşünürü etkiledi. 2009 yılında Fransa'da hayatını kaybetti.

¹¹ Fransız sosyolog ve antropolog. 1872 yılında Fransa'da doğdu. Toplumsal yaşam, takas, mübadele ve kurbanlaşma üzerine çalıştı. Çalışmalarında, dayısı olan ünlü sosyolog Emile Durkheim'dan etkilendi. 1950 yılında Fransa'da hayatını kaybetti.

göstergeler bir kere ortaya çıktıktan sonra Simgesel düzen mevcut olmuştur. İnsan, göstergelerin işleyişiyle ve bu durumun yasa tarafından belirlenmesiyle düzenlenmiştir. Bu nedenle insanın bilinci ve bilinçdışı öğeleri, bu yasa içindeki göstergeler vasıtasıyla meydana gelmiştir. Lacan yasa üzerinden bilinçdışına ayrı bir yer açar. Bilinçdışına vurgu yaparak bizim dili konuşmadığımızı, bizim aracılığımızla dilin konuştuğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Lacan, bilinçdışını Öteki'nin söylemi olarak ele almıştır. Bu noktadan hareketle Öteki, Simgesel düzendir. Öteki, her şeye karşın bilinçdışımızın çekirdeğini oluşturan radikal ötekiliktir (Homer, 2013).

Lacan'a göre insan, dilin yani Simgesel'in içine doğmaktadır. Simgesel bizim doğumumuzdan önce, ölümümüzden sonra da varlığını sürdürür. Bu varlığın içinde bir konum elde edebilmek için onun düzenine bağlıyız ve bu düzen içinde bütünlüğün özneleri olarak üzerimizde yapılandırıcı bir etkinin varlığını hissederiz. Bu düzen içinde özne, dil tarafından belirlenmiştir. Bu durumdan dolayı Lacan, "Ben, bir başkasıdır" demektedir. Lacan burada öznenin merkezsizleşmiş olduğunu, Simgesel'de ben yerine gösterene öncelik verildiğini belirtmektedir. Yani Lacan için özne, bir gösteren tarafından bir başkası için temsil edilendir; Öznenin Simgesel düzen içindeki konumunu tayin eden gösteren (Homer, 2013). Lacan'a göre bir diğer unsur da Simgesel'in öncesi ve sonrasına ilişkin düşüncelerimizdir. Lacan'a göre Simgesel, ortaya çıktığından beri oradadır, çünkü ondan öncesine kafa yormak imkansızdır. Bu yüzden varoluş, dil ve kültür üzerine düşünmek de imkansız bir hal alır.

Simgesel, aynı zamanda Öteki'nin alanıdır. Bu alan içinde arzu düzenlenmiştir. İmgesel ikili ilişkilerle karakterize olurken Simgesel üçlü yapılarla karakterize olur, çünkü öznelerarası ilişki her zaman bir üçüncü öğeyle, Öteki'yle dolayımlanır. Seminer 2'de Lacan, Simgesel düzen içinde eksiklik, ölüm ve yokluk düşüncesini de ele alır. Ona göre, Simgesel hem şey'le mesafeyi düzenleyen haz ilkesi hem de tekrarlama yoluyla haz ilkesinin ötesine geçen ölüm dürtüsüdür ve ölüm dürtüsü Simgesel düzenin maskesidir (Lacan, 1988).

3.5. Gerçek

Gerçek, Jacques Lacan'ın düşünceleri içinde en zor kavramlarında birisidir. Gerçek kavramının zorluğu, onu bir şey'e indirgenemeyişinden, bir gösterge olmayışından kaynaklanmaktadır. Lacan, Gerçek hakkında konuşurken döneminin felsefesiyle bir arada olmuş, 'Hakikat' kavramı üzerine olan düşünceler çerçevesinde Gerçek kavramını çalışmalarında işlemiştir.

Gerçek, Lacan'ın kariyeri boyunca değişikliklere uğramış bir kavramdır. Lacan, çalışmalarının ilk döneminde Gerçek'i imgelerin ötesindeki varlık alanı olarak ele almıştır. Lacan ilk yayınlanan yazılarında Gerçek'i "mutlak varlık" ya da "kendinde varlık"a işaret eden bir felsefi kavram olarak kullanmıştır (Homer, 2013). 1950'lerin başında Lacan, Gerçek'i psikanalizin temel kavramlarından biri olan İmgesel ve Simgesel ile birlikte bir düzen olarak ele almıştır ve önceki dönemlere göre Gerçek artık imgeselin karşıtı olan ya da Simgeselin ötesine konumlandırılan bir kavram olmaktan çıkmıştır. "Psikanaliz Tekniğinde ve Freud'un Teorisinde Ego" başlıklı Seminer 2'de Lacan, Gerçek'in içinde yokluk diye bir şeyin olmadığını belirterek, Gerçek'in her zaman var olduğunu, kendisini topuğuna yapışık halde taşıdığını ve onu kayıt dışı bırakabilecek şeylere kayıtsız olduğunu belirtmektedir (Lacan, 1988).

Lacan'a göre Gerçek, bir nesne değildir ve bilinçdışı olarak işleyen bir yapıdadır (Homer, 2013). 1960'larda Gerçek'i yeniden ele alan Lacan, onu simgeselleştirmeye bütünüyle direnen ve bu simgeselleştirmenin alanı dışında olan her şeyi kapsayan bir düzen olduğunu belirtmiştir. Yani bu tarihten itibaren Lacan'a göre Gerçek, imkansız olandır, çünkü ona bir tasarım atfetmek, Simgesel düzene dahil etmek, anlamlandırmak, ulaşmak imkansızdır (Ecrits, 2006). Bu yüzden Gerçek var değildir, çünkü var olmak dilin bir oyunudur. Gerçek, dilden önce olan ve dilin sonrasına da atıf yapandır.

3.6. Arzu

Arzu, Lacan'ın öğretisi boyunca ele aldığı, psikanalistler tarafından psikanalizin özü olarak tanımladığı bir kavramdır. Spinoza'nın "Arzu insanın özüdür. İnsanın kendi varlığında devam etmek için yaptığı bir çabadır" (Spinoza, 2004) düşüncesinden etkilenen Lacan da, Seminer 11'de insanın özünün arzu olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle arzu, psikanaliz düşüncesi içerisinde varoluşsal bir mesele, klinik çerçevede ise özneye yön veren bir durum olarak ele alınmaktadır.

Lacan'a göre arzu, herhangi bir şeye duyulan istek ya da ihtiyaç değildir, Lacan'ın arzuya bakışı bilinçdışıyla ilgilidir ve bilinçdışı arzuyu psikanalizin temel meselesi olarak konumlandırmaktadır. Bu nedenle klinik çerçevede analizin amacı, analizanın arzusunu ve onun hakikatini sözün içerisinde dile getirmektir. Lacan'a göre öznenin arzusunu tanıması gerekmektedir ve analizin de amacı budur. Ancak burada mesele bir şeyi tanıma meselesi değildir, öznenin arzuyu dile getirmesi yeni bir mevcudiyet yaratmasıdır (Lacan, 1991). Ancak bu mevcudiyet yaratımında her zaman bir kopukluk yaşanmaktadır, çünkü analizanın arzusu ile sözü arasında bir uyumsuzluk söz konusudur (Ecrits, 2006). Bu uyumsuzluğun nedeni, bilinçdışının salt bir işleyişe indirgemez oluşudur, çünkü arzunun hakikati tam olarak dile getirilemez. Söz arzuyu dile getirirken arkasında daima sözün ötesinde kalan bir artık bırakmaktadır (Evans, 2019).

Arzuyu anlamak için, ihtiyaç ve talep ile aynı şey olmadığını bilmek gerekmektedir. Çünkü ihtiyaç gereksinim doğrultusunda ortaya çıkan ve gereksinimi karşılandığı an ortadan kaybolan bir durumdur. Talep ise bu ihtiyacı dile getirmeye yaramaktadır. Ancak ihtiyaç bir gereksinim ya da sevgi nesnesine yönelik olabilir. Bu yüzden talep olarak dile getirilen ihtiyaç karşılanırsa dahi, sevgi nesnesi talebi karşılıksız bırakabilir. Bu noktadan sonra arzu devreye girmektedir. Lacan'a göre, arzu ne doyurulabilecek bir iştah ne de sevgi talebidir, arzu ilginin ikincisinden çıkarılmasından kaynaklanan farktır. Bu yüzden arzu, ihtiyaç ile talep arasındaki ilişkide üretilen bir artık konumundadır ve Lacan'a göre arzu, talebin ihtiyaçtan ayrılmaya başladığı noktada kendi belli etmeye başlar (Ecrits, 2006). İhtiyaç doyurulabilirken, arzu doyurulamaz, çünkü onun niteliği doyurulmasında değil, sürekli kendini yeniden

üretmesindedir. Bu yeniden üretme düşüncesini Lacan “eksiklik” kavramı üzerinden ele almaktadır. Lacan’a göre, arzunun nesnesi *Objet Petit a*’dır, ancak *Objet Petit a* arzunun nesne olarak yöneldiği değil onun nesne-nedenidir. Bu yüzden arzu nesne ile ilişki kuran bir kavrama değil eksik ile kurulan bir ilişkiye gönderme yapmaktadır.

Lacan’a göre, insanın arzusu Öteki’nin arzusudur (Lacan, 2013). Ona göre arzu, başkasının arzuladığı şey olmayı arzulamak ve başkası tarafından tanınmayı arzulamak demektir. Öteki’nin arzu nesnesi olmayı arzulamak ne demektir? Lacan, öznenin, Öteki’nin dolayımıyla arzuladığını belirtmektedir (Ecrits, 2006). “Psikanalizin Etiği” başlıklı Seminer 7’de Lacan arzunun Öteki’nin arzusu olduğuna dair vurgu yaparken, en temel arzunun, anneye yani ilk Öteki’ye yönelik enest arzusu olduğunu söylemektedir (Lacan, 1992).

Lacan’a dair arzuya ilişkin bir diğer yorum ise, arzunun daima başka bir şeye yönelik olduğu düşüncesidir (Ecrits, 2006). Ona göre, mevcut olan bir nesne arzulanamaz. Bir nesnenin arzulaması için onun mevcut olmaması, o nesnenin sürekli olarak sonrasallık içinde ötelenmesi gerekmektedir. Bu ötelenen nesne, aslında en başından itibaren Öteki’nin konumundadır, yani bilinçdışıyla bağı vardır. Bu bağ neticesinde Lacan, arzuyu toplumsal bir yaratımın ürünü olarak görmektedir. Ona göre arzu, mahrem bir yaşantıyı değil, daima öznelere atfedilen ve arzularla kurulan diyalektik bir ilişkiyi vurgulamaktadır (Evans, 2019).

3.7. Bilinçdışı

Bilinçdışı, Freud’dan önce de kullanılmış bir terim olmasına rağmen bir teorik ve pratik temele onun zamanında oturtulmuştur. Freud bilinçdışı terimini kendi çalışmalarında, bilincin haricinde olan konuların zihinde işlenmesine ve ruhsal bir sistemin olduğuna atıfla kullanmıştır. Bu sistemi ise Freud, bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı olarak ayırmıştır.

Lacan ise, 1950’lerden sonraki çalışmalarında bilinçdışının Freudçu manada özgün bir sistem olduğunu ve bilincin karşıtı olarak bir sistem olmadığını

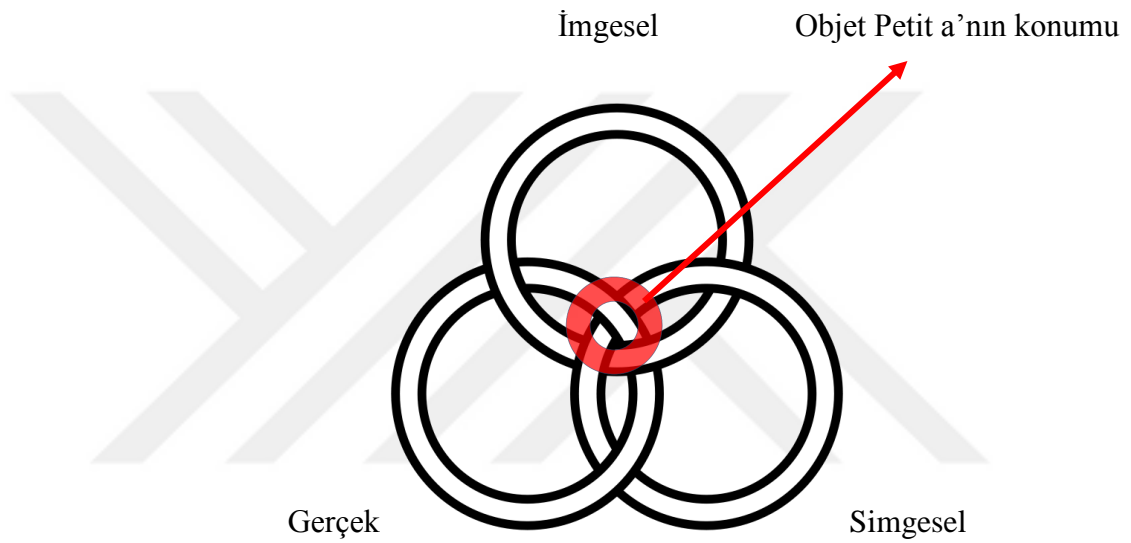
belirtmektedir. Bilinçdışının, bilinçten farklı olarak kendine has özellikleri vardır. Ancak Lacan, bilinçdışının kendi has özelliğiyle birlikte bilinçten ayrı düşünülmemesi ve bilinçdışının bastırılan düşüncelerle eş tutulmaması gerektiği konusunda uyarılmaktadır.

Psikoz üzerine düşüncelerini açıkladığı Seminer 3'te Lacan, bilinçdışını dil gibi yapılandığını belirtmektedir. Ona göre, bilinçdışı ilksel bir durum değildir, çünkü bilinçdışı dilseldir ve ancak söze döküldüğü anda kavranabilecektir. Bilinçdışının dil gibi yapılandığını belirten Lacan, aynı zamanda bilinçdışının Öteki'nin söylemi olduğunu açıklamıştır (Lacan, 1993). Yani ona göre, bilinçdışının söze döküldüğü anda öznedeki Öteki'nin etkileri ortaya çıkacaktır (Lacan, 2013). Lacan'ın ifadesiyle, bastırma ve bastırılanın ortaya çıkması tam da Öteki'nin özne üzerindeki etkilerini göstermektedir. Burada Öteki'nin öznenin üzerindeki etkileri olarak bilinçdışının, Simgesel düzen tarafından belirlendiği belirtilmektedir. Evans (2019)'a göre bilinçdışı, öznenin kendi tarihidir ve yaşamı boyunca özneyi belirleyen gösterenlerin Simgesel bir tarihi olması anlamında aynı zamanda bir tür bellektir. Bir anlamlandırma zincirinde gösterenlerin ifade edilmesi olmasından ötürü bilinçdışı, bir tür bilgidir. Bilinçdışının yapısı gereği bu bilgi, özne tarafından bilindiği bilinmeyen bir tür bilgidir.

3.8. Objekt Petit a

Lacan'ın erken dönem yazılarında kısmen görülen ancak 1950'lerden sonraki çalışmalarında sıkça işlenen Objekt Petit a kavramı, psikanalitik literatür içinde arzunun nesne-nedeni konumundadır. Bu yıllardan itibaren Lacan, "a"yı ayna imgesini gösteren i(a)'dan ayırarak Fantazm mateminde kullandığı (üstü çizili özne) $\$ \langle a$ formülünden yola çıkarak düşünmeye başlamıştır. 1960'lu yıllardan sonra Lacan, Objekt Petit a'yı Öteki'nin konumunda aradığımız arzu nesnesi olarak ele almaktadır. Bu yıllardan itibaren Lacan, Objekt Petit a'yı Gerçek'in içinde konumlandırmaya başlamıştır, ve arzunun nesnesi olarak değil arzunun nedeni olan nesneyi belirtmek için kullanmıştır. Arzunun nesne-nedeni olarak Objekt Petit a, insanın arzusunun harekete geçiren ve bu hareketliliğe süreklilik arzeden bir nesnedir. Lacan burada arzu ile dürtüyü

ayırmaktadır. Dürtü kısmi nesnelere yöneliktir, arzu ise Objet Petit a'ya erişmeyi amaçlar, bu yüzden dürtü Objet Petit a etrafında ya da onun ikameleri üzerinde dönüp durandır (Lacan, 2013). 1970'lerden itibaren söylem üzerine çalışan Lacan, dört söylemi geliştirdiği zaman, ilk gösteren olan Efendi söyleminde bir gösterenin diğer gösterenler için özneyi temsil ettiğini belirtir, ancak burada bir artık üretilmektedir. Bu artık, Lacan'ın artık-jouissance da diyeceği Objet Petit a'dır.

Şekil 2: Borromean Düğümü

Lacan, klinik çerçevede psikanalizin analizan karşısındaki konumunun yasa koyucu, buyurgan bir Simgesel konum yerine Objet Petit a'nın konumunda olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden klinik içinde analist, Objet Petit a'nın suretini bürünendir. Bu düşüncesini de geliştiren Lacan, 1970'lerde Objet Petit a'yı "varlığın sureti" olarak ele almıştır. Varlığın sureti olarak Objet Petit a, İmgesel, Simgesel ve Gerçek'i bağlayan Borromean Düğümü'nün ana noktası, yani kesişim noktasıdır.

3.9. Fantazm (Düşlem)

Freud erken dönem çalışmalarında fantazm kavramının kökenlerini araştırmıştır. Ona göre, baştan çıkarılma anıları gerçek bir cinsel durumu vurgularken diğer taraftan bir fantazma de atıf yapmaktadır. Freud'a göre, bilinçdışı arzular anıları tekrar canlandırmaktadır ve fantazmla birlikte tekrar anımsanmaktadır. Bu yüzden fantazm yani düşlem, bilinçdışı arzuyu temsil eden bir sahnedir ve özne daima bu sahnenin içindedir.

Lacan da Freud'un bu düşüncesine katılmaktadır ancak fantazmın işleyişine çalışmalarında daha çok yer vermektedir. Lacan 1960'lardan itibaren çalışmalarını fantazmın mantığı üzerine kurmaktadır. Bu tarihten sonraki seminerlerinde, fantazmın işleyişi ve anlamlandırması üzerine durmaktadır.

Lacan'a göre fantazm, öznenin arzusunu sürdürme imkanı sağlamaktadır (Lacan, 2013). Ona göre fantazmın anısı, donmuş bir anıdır. "Nesne İlişkileri" başlıklı Seminer 4'te Lacan, bu anıyı, yani sahneyi sinemadaki travmatik anda filmin durdurulmasına ya da sonlandırılmasına benzetmektedir. Lacan, fantazmı travmatik olana karşı bir savunma biçimi olarak da ele almaktadır. 1960'lardan itibaren öznenin Öteki'indeki eksikliği üzerini örtmek üzere fantazm sahnesinin oluştuğunu ve bu sahneyi sürdürdüğünü belirtmektedir (Lacan, 1994).

Lacan, öznenin rüyalarında ya da işleyişinde aksayan durumların arkasında bilinçdışı temel bir fantazm olduğunu söylemektedir ve öznenin analiz içinde analist tarafından fantazmının yeniden kurulduğunu belirtmektedir. Ancak analiz fantazmın yeniden kurulduğu noktada bitmemektedir, Lacan'a göre analizanın radikal fantazmındaki yolculuğu analiz içinde devam etmelidir (Lacan, 2013). Çünkü fantazm, anlamlandırma içerisinde her defasında yeniden canlandırılmaktadır. Bu yeniden üretim içerisinde fantazmı bir imgeye ya da temel bir tutuma indirgeme düşüncesi Lacan' göre yanlıştır.

Lacan'a göre fantazm formülü olan $S \langle \rightarrow a$, öznenin Öteki'nin arzusuna yönelik bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nevrotik¹² özneye dair bir formüldür, ancak sapkın¹³ yapıda bu durum böyle değildir. Sapkın, fantazm terse çevirerek *Objet Petit a* konumuna kendisini yerleştirmektedir. Yani $S \langle \rightarrow a$ formülünü $a \langle \rightarrow S$ olarak tersine çevirmiştir (Ecrits, 2006).

3.10. Jouissance

Lacan, psikanaliz çalışmaları içerisinde jouissance kavramı üzerinde önemle durmuştur. Lacan'ın 1950'li yıllardan itibaren ele aldığı jouissance, "Freud'un Teknik Yazıları" üzerine olan Seminer 1'de ilk olarak işlenmekte ve Hegel'in Efendi-Köle diyalektiği üzerine olan düşünceleri üzerinden kavramı açıklamaktadır ve Lacan'a göre Köle, Efendi'nin jouissance'ının nesnelere ulaşmak üzere ve bunu yeniden üretmek için çalışmaktadır (Lacan, 1988). Bu seminerin ardından Lacan, jouissance üzerine çalışarak onun fizyolojik ihtiyaçların karşılanması durumunda alınan zevkin yerine konumlandırmıştır. Lacan burada jouissance'ı cinsel hazza atıf yaparak ele almış ve ardından kavramı orgazm halindeki acısal bir hazza vurgu yaparak kullanmıştır. Jouissance kelimesi Türkçe'ye zevk, keyif ya da acı veren haz olarak çevrilmiştir, ancak Lacan'ın önerisi bu kelimenin çevrilmemesi üzerinedir. Ancak kavramın hem anlamının zorluğu hem de okunuşunun zorluğu nedeniyle, tezin ilerleyen bölümlerinde jouissance kavramını 'zevk' olarak aktaracağım. Çünkü zevk, öznenin eksikliğine ya da aşırılığına karşı rahatsız olacağı bir duygudur, bu nedenle de jouissance'a yakın anlamlıdır.

¹² Nevroz yapısına sahip kişiler için kullanılan terim. İlk olarak 19. yüzyılda, semptomlara bağlı olarak ortaya çıkan sinir bozukluklarına verilen isim olarak kullanıldı. Lacan ise, bu terimi semptom değil, yapı fikri üzerinden ele aldı. Bu yüzden Freud, nevrozun iyileştirilebilir olduğunu belirtirken, Lacan bu yapıyı değiştirilemez bir durum olarak çalışmalarında kullandı. Lacan'a göre iki tür nevroz vardır: Histerik nevroz ve obsesyonel nevroz. Histerinin cinsiyet sorunuyla bağlantılı olduğunu belirten Lacan, obsesyonel nevrozun varlıksal bir sorun etrafında hareket ettiğini belirtmektedir (Lacan, 1993).

¹³ Freud, heteroseksüellik dışındaki cinsellik durumlarını sapkınlık olarak ele almıştır (Freud, 1905). Lacan ise sapkınlığı bir davranış yerine, nevroz gibi bir yapı olarak düşüncesine konumlandırmıştır. Nevrotikte yasa bastırma üzerinden işlerken, sapkında yasa inkâr etme üzerinden işlemektedir. Yani sapkın, hadım edilme kompleksini inkâr etmekte ve Öteki'ne karşı nesne a konumunu almaktadır. Lacan'a göre sapkın, kendisini Öteki'nin dürtüsünün nesnesi olarak konumlandırmaktadır (Lacan, 2017) ve buna göre hareket etmektedir.

Lacan'a göre insan yavrusu, konuşan varlık olarak ve ilksel kaybı yaşamış bir özne olarak Simgesel'e tabi olmuştur. Bu tabi olma biçimi ise jouissance'ın bir kısmının yasaklanmasını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle jouissance, Simgesel'e içkin bir yasaklanmaya maruz kalmış ve özü itibariyle tamamı özneye yasaklanmıştır (Lacan, 2004). Simgesel'in mahalline giren özne, hadım edilme kompleksiyle birlikte annesinin İmgesel fallusu olma talebinden vazgeçerek, jouissance'nın belli bir kısmından feragat etmektedir. Bu feragat edilen kısım, artık Öteki'nin alanında bulunmaktadır. Hadım edilme kompleksiyle birlikte, jouissance'ından feragat eden özne, bu sayede arzuyu imkânlı kılar hale getirmektedir. Dolayısıyla jouissance'ın bir kısmının yasaklanması, paradoksal olarak imkânsız olan bir şeyin yasaklanması anlamındadır, çünkü bu yasaklanma öznedeki kurucu bir işlev olarak yer almaktadır. Özne bu kurucu işlevle eksiliğe karşı fantazm üretmektedir ve yasaklanmanın getirdiği arzu sayesinde de hayatını sürdürmektedir.

Ölüm dürtüsü kavramı da bu noktadan itibaren ele alınmaktadır. "Psikanalizin Tersini" başlığını taşıyan Seminer 17'de ölüm dürtüsü, jouissance'a yeniden aşmak için haz ilkesinin sınırını geçmeye yönelik öznenin arzusuna verilen isimdir; Lacan'a göre jouissance, ölüme giden bir yoldur (Lacan, 2007). Bu nedenle kayıp jouissance yolunda haz ilkesinin sınırını aşma girişimiyle aranan her dürtü, bir ölüm dürtüsü özelliği taşımaktadır.

Lacan'a göre jouissance kavramının, Freud'un libido¹⁴ kavramıyla benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak Freud'un libido kavramını eril libidoya indirgediği düşüncesinden yola çıkan Lacan, jouissance'ın özünde fallik bir işlevsellik bulunduğunu belirtmektedir. "Daha" başlıklı Seminer 20'de Lacan, jouissance deneyiminin cinsel olduğu sürece fallik olduğunu, bu nedenle de jouissance'ın Öteki'yle doğrudan bir bağlantısı bulunmadığını aktarmaktadır (Lacan, 1998). Öte yandan Lacan, sonraki çalışmalarında dişil türden bir jouissance'ın da var olduğunu belirterek, fallusun ötesindeki bir işlevsellik nedeniyle yani Öteki'nde bulunan

¹⁴ Yapısı gereği insan hayatında faal olan libido, Freud tarafından yatırımsal ve yerdeğiştirmeli bir kavram olarak ele alınmıştır. İnsanın cinsel doğasına atıf yapan ve enerji yönüyle de ele alınan bu kavramı Lacan, ilk başlarda İmgesel bir durum olarak ele almış ve libidoyu egoyla aynı tarafta bulunduğunu belirtmiştir. Ancak daha sonra Lacan, libidonun gerçekte bağlantısı olduğunu ifade ederek, dürtüyle birlikte libido kavramını da jouissance üzerinden açıklamıştır (Ecrits, 2006).

jouissance üzerinden bu durumu açıklamaya çalışmaktadır. Eril ve dişil jouissance'ı birbirinden ayırmak için ise Lacan, dişil jouissance'a fallik jouissance (JΦ), eril jouissance'a ise Öteki jouissance (JA) demektedir.

3.11. Dil

Lacan, Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson gibi dilbilimcilerin düşüncelerinden yola çıkarak psikanaliz ve dil ilişkisini ortaya koymuştur. Lacan için psikanaliz içerisinde dikkat edilmesi gereken nokta, Langue ile Langage arasındaki ayrımdır. Çünkü bu iki kavram da dile tekabül etmekte ama gösteren bakımından aynı şeyi ifade etmemektedir. “Langue” olan dil, belirli bir mahallin dilini ifade ederken, “Langage” terimi dilden soyut bir dil sistemine gönderme yapmaktadır. Burada Lacan için önemli olan Langage terimidir, çünkü bu terim dilin genel yapısıyla ilgilenmektedir.

Lacan aktarım üzerinden dilin, psikanaliz deneyiminin kurucu ögesi olduğunu belirtmektedir. (Ecrits, 2006). Dil üzerinden yapıları –nevroz, psikoz ve sapkın- ele almaktadır ve nevrotiğin yapısını ile psikozun dil ile ilişkisini dil düşüncesi olmadan ele alamayacağını ifade etmektedir.

Lacan'ın ilk dönem dil üzerine olan çalışmaları, bir kavrama veya kişiye gönderme yapmamaktadır ancak bu çalışmalarda ağır basan nokta Hegel felsefesine göre dilin yorumlanmasıdır. İlk dönem çalışmalarda Lacan'a göre dil, özneye öteki ve Öteki arasındaki iletişime imkân sağlayan bir araçtır (Ecrits, 2006). 1950'lerden itibaren Lacan, düşüncelerinde değişikliğe gitmiştir ve bu değişikliklerden etkilenenlerin arasında dil ile ilgili düşünceleri de yer almaktadır. Bu tarihten itibaren dil, Lacan'ın çalışmalarının merkezi konumundadır. Lacan, 1950'lerden sonraki çalışmalarında dili, öncelikle Heidegger'in düşüncelerinden ele almaya, daha sonra dili Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson ve Claude Levi-Strauss'un düşünceleri bağlamında işlemeye başlamaktadır. Bu çalışmalarının ardından Lacan, dili bir toplumsal mübadele biçimi olarak görmekte ve Simgesel düzenin içinde yasayı işlevsel kılan bir durum olarak ele almaktadır. Bu yeni yorum neticesinde Lacan, ünlü Roma Konuşması'nda

parole yani söz ve langage yani dil sistemi arasında bir karşıtlık düşüncesi olduğunu savunmuştur.

“Psikanalizin Dört Temel Kavramı” başlıklı Seminer 11’de Lacan, “bilinçdışı, dil gibi yapılanmıştır” şeklindeki ünlü önermesini sunmaktadır (Lacan, 2017) Bu önermede Lacan, Ferdinand de Saussure’ün gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi ve Roman Jakobson’un göstergesel ve anlamsal kavramlarını bilinçdışı düşünceye uygulamaya çalışmıştır. Lacan’a göre dilin temeli gösterge değil gösterendir. Bu yönüyle Lacan, Ferdinand de Saussure düşüncesinden ayrılmaktadır. Lacan’a göre, de Saussure’ün üzerinde durduğu gibi langue değil, langage önemlidir. Çünkü langage, bütün dilin bütün yapılarına hakim bir paradigmadır (Evans, 2019) ve bu nedenle de bilinçdışı tıpkı dil gibi, gösterenlerden oluşan bir yapıdadır. Lacan’ın gösteren ve bilinçdışı arasında kurduğu bu ilişki, onu Simgesel düzeni daha temel anlamda formüle etmesine imkân sağlamıştır.

1970’lerden itibaren Lacan, dil üzerine düşüncelerinde yeniden değişikliğe gitmiş ve dilin düzeni içindeki muğlaklıklarla ilgilenmeye başlamıştır. Bu muğlaklıkla ilgilenme Lacan’ın üslubuna da yansımış, kelime türetmesine neden olmuş, seminer ve yazılarında uydurma sözcüklere yer vermesine imkân sağlamıştır. “Daha” başlıklı Seminer 20’de Lacan, dilin bu muğlaklığı ve eşseslilik yönü üzerinden bir tür jouissance’ın doğduğunu belirtmiş ve dilin iletişimsel olmayan yönüne de atıf yaparak “lalangue” terimini türetmiştir. Dilin lalangue’dan yapıldığını ve lalangue hakkındaki bilginin sancılı bir ürünü olduğunu belirten Lacan, lalangue’ı dilin karşıtı olan bir forma denk düşüğünü ifade belirtmektedir (Lacan, 1998).

Psikanaliz pratiği içinde ise dil, analiz sırasında aktarılan tek araçsal malzemedir. Bu nedenle psikanalizin yegâne amacı, öznenin arzusu hakkındaki hakikati kendi sözü içerisinde dile getirmesini sağlamaktır. Lacan’a göre bu temel işlev sayesinde, öznenin hakikatine ulaşmanın tek yolunun söze dökmek, yani dile gelmek olduğunu göstermektedir. Analizanın yanı sıra söz yani dil, analistin de elindeki tek araçtır, çünkü sözün işleyişini anlamayan bir analist psikanalizin kendisini de anlamayacaktır (Ecrits, 2007).

İmgesel konusunda örnek olarak gösterilen L şeması, dil üzerinden de ele alınmaktadır. Lacan'a göre dilin Simgesel boyutu gösteren ile hakiki sözden; İmgesel boyutu ise gösterilen, anlamlandırmadan ve boş sözden oluşmaktadır. L şemasında dilin Simgesel ve İmgesel boyutu, iki eksenle gösterilmektedir. A ve S eksenini ile Simgesel boyutuyla dil, Öteki'nin söylemi ve bilinçdışı konumunda; a' ve a eksenini ile İmgesel boyutuyla dil, Öteki'nin söylemini kesintiye uğratan ve anlamı ters çeviren bir konumdadır. Tam da bu durumdan dolayı Lacan dili, bizi Öteki'nin içinde kurduğu ölçüde onu anlamamızı kökten engelleyen bir yapı olarak ele almaktadır (Lacan, 1988).

3.12. Özne

Lacan, özne¹⁵ kavramını çalışmalarının en başından itibaren ele almaktadır. 1950'lerden itibaren ise özne kavramı, hem Lacan'ın düşüncesinde hem de psikanaliz pratiğinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışmalarının ilk yıllarında özneyi, insanla eşanlamlı bir kavram olarak kullanan Lacan, daha sonra analize gelen hastaya da atıf yaparak felsefi ve psikanalitik bir biçimde onu açıklamaya çalışmıştır. Ancak Lacan, çalışmalarını ilerlettikçe, kendi düşüncesine has bir özne kavramı ortaya çıkmıştır. Bu yeni özne kavramı, felsefi, sosyolojik, politik ya da dilbilimsel konumlarda yer alan bir özne değildir.

Lacan'ın öznesi, bilinçdışı öznedir. Lacan bu yeni özne tanımı, Sigmund Freud'a atıfla kullanmaktadır. Çünkü Lacan'a göre Freud, bilinçdışının öznesi ile ego arasındaki ayrımı "ben" ve "id" şeklinde yazmıştır. Bu nedenle Lacan'ın yeni özne düşüncesi, klinik pratikte de işlevsel halde olduğu görülmektedir. Ego psikanalizin aksine Lacanyen psikanaliz, tedavi sürecini ego ile değil bilinç özneye ve onun arzusuyla işlemektedir. Bu nedenle Lacan'ın öznesi, insanın varoluşunda yer alan ancak nesneleştirilemeyen ve incelemeye imkân vermeyen bir durumla ilgilidir. "Freud'un

¹⁵ Bu çalışmada özne, toplumsal bir konuma atıf yapan, toplumun içerisinde faal bir şekilde yer alan ve onu belirleyen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çalışma boyunca aktarılacak özne, Lacanyen psikanalizde düşüncesindeki 'bilinçdışı özne' değildir.

Teknik Yazıları” başlıklı Seminer 1’de Lacan, nesneleştirilmenin ilerletilmesinde nesnenin dışında kalana özne dediğini belirtmektedir (Lacan, 1988).

Lacan’a göre, analiz sırasında ego aktif bir fail değildir, asıl fail olan bilinçdışı gerçekliktir. Lacan, egonun işlevsel olduğu yerde, İmgesel ilişkilerin ve narsisistik bağlantıların mahallinin bulunduğunu belirtir. Ona göre bu mahal, yanlış imgelerle yüklü bir mahaldir, çünkü daima özdeşleşmeye bağlı olarak ilerlemekte ve özneyi kendi hakikatinden uzaklaştırmaktadır. Burada mevcut olan durum, bu imgeleri sağlayan iletişimin, yanlış anlamalara açık olmasından kaynaklanmaktadır. “Psikoz” başlıklı Seminer 3’de Lacan, anlamın Öteki’nin mahallinde oluştuğunu, bu nedenle her anlamının bir yanlış anlama olduğunu, insanlar arası söylemin temelini yanlış anlamalarla oluştuğunu belirtmekte ve özneye bir dilsel boyut da atfetmektedir (Lacan, 1993).

Lacan, öznenin bilinçdışı boyutuyla birlikte dilsel boyutunu da ele almaktadır. Lacan, çalışmaları içinde sözcenin öznesi ile sözceleminin öznesini birbirinden ayırarak, öznenin kayıp yaşadığına, bölünmüşlüğüne vurgu yapmaktadır; çünkü Lacan’a göre özne, konuşan varlıktır. Lacan için özne, dilin etkisindedir, konuşan bir varlık olarak konumlanmaktadır ve bir gösteren tarafından bir başka gösteren için temsil edilmektedir (Ecrits, 2006). Lacan’a göre özne, yalnızca Öteki’nin mahallinde bulunduğu için öznedir (Lacan, 1988). Bu durumla ilgili “Psikanalizin Dört Temel Kavramı” başlıklı Seminer 11’de Lacan, “Eğer özne, benim size öğrettiğim gibiyse, yani dil yetisi ve söz tarafından belirlenen özneyse, o zaman özne daha baştan Öteki’nin mahallinde, ilk gösterenin burada boy göstermesiyle başlar” ifadesini kullanmaktadır.

Fransızca’da Sujet, İngilizce’de Subject şeklinde yazılan özne, Lacanyen psikanalizde “S” simgesiyle gösterilmektedir. Ancak 1950’lerin sonunda Lacan, dile girişiyle ve kayıp yaşamasıyla birlikte öznenin üzerini çizili olduğunu belirtmiştir ve bu tarihlerden itibaren özneyi “\$” şeklinde, yeni üstü çizili özne şeklinde yazmıştır. Buradaki bölünme, bir dil eylemi içerisinde gerçekleşmektedir, yani özne arzuladıkça ve konuştuğunda bu eylemi tekrarlayacaktır. Bu tekrarlama bilinçdışının cinsel gerçekliği, analiz sırasında ortaya çıkmaktadır ve Lacan’a göre, analiz sırasındaki aktarım da, bilinçdışı gerçeğin eyleme konulmasını sağlayacaktır (Lacan, 2017).

Bilinçdışı gerçekiğin eyleme konması nasıl mümkün hale gelir ve nasıl ortaya çıkar? Lacan'ın öznesinin bir diğeri önemli noktası da burasıdır, yani öznenin kendini ne zaman göstereceğinin belli olmayışıdır. Sigmund Freud'un Rüyaların Yorumu, Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi ve Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri kitaplarıyla öznenin bu durumunu ele alan Lacan, öznenin ortaya çıkışını, söylemin eksiğinden, gediğinden bir anda fırlayan ve yok olan bir varlık durumu olarak ele almaktadır. Lacan'a göre öznenin bu an, hemen ortaya çıkan ve yok olan, dildeki gedik sayesinde kendi varlığını açığa vuran bir andır. Seminer 2'de Lacan, "Özne bir kere ortaya çıktığında, bunu kendi varlığı üzerinde kurduğu bir 'olmayana' borçludur" ifadesini kullanmaktadır (Lacan, 1988).

Lacan'a göre öznenin ne zaman ortaya çıktığı bilinemezdir. Öznenin ortaya çıktığı an ya gelmek üzeredir ya da çoktan kendini göstermiştir. Lacan, öznenin bu anıyla ilgili "Psikanalizin Etiği" başlıklı Seminer 7'de, "Bomba iki saniye sonra patlayacaktı" ve "Bomba iki saniye sonra patlayıverdi" örneğini verir (Lacan, 1992). Öznenin bu durumuyla ilgili Lacan, "Oradaydı ve artık orada değil, ama aynı zamanda bir sonraki saniyede de: biraz önce orada olmuş olabilirdi; orada olmuş olan artık yalnızca bir gösteren olarak kaybolur" ifadesini kullanmaktadır (Ecrits, 2006).

LACANYEN DÜŞÜNCE DEN DİJİTAL ÖZNEYE BAKIŞ

4.1. Sosyal Medyada Tanınmanın Paradoksu

Facebook, Twitter ve Instagram gibi uygulamalar, kullanıcının platformu kullanmasının öncesinde bir takım onay alma mekanizmasını başlatarak, “Kullanıcı Sözleşmesi” adı altında, uygulamanın işleyişi ve kullanıcının sorumluluğuna ilişkin yasaların yer aldığı bir anlaşma sunmaktadır. Bu anlaşma, o uygulamayı kullanacak olan kişinin onaylayıp uygulamayı kullanmasına ya da onaylamayıp uygulama içinde dahil olmamasına sebep verir. Bu durum, öznenin topluma girdiğinde toplumsal düzende karşılaştığı taleple aynıdır. Lacanyen psikanalize göre özne, bir topluma ya da bir çokluğun düzenine girdiğinde, tanınmasına karşılık gelecek bir fedakârlıkta bulunmaktadır. Sosyal medyada bu fedakârlık, kullanıcının “Kullanıcı Sözleşmesi”yle birlikte yasalara uyacağını beyan eden, yani girdiği topluma karşı ihlal kurallarına ve uygulamanın genel yapısına yönelik bir ‘özgürlüğü’ feda etmenin fedakârlığıdır. Bu fedakârlık özneye, bir tanınma sağlayacağı gibi, toplumun içinde konum edinmesine ve kimliğini de bu konuma göre oluşturmasına neden olacaktır. Bu kimlik konum ve kimlik, öznenin kendini değerli hissetmesini sağlayacak, topluluğa göre paylaşım yapma ve etkileşime girme imkanı tanıyacaktır. Bu tanınmaya sahip olan özneler, öncelikle bu tanınmanın verdiği bir zevkin sahibi olacaklardır. Tanınma ve zevk, kullanıcının paylaşımına yansıtacak ve girdiği etkileşim oranıyla birlikte daha da artacaktır. Bu tanınma ve zevk meselesine örnek teşkil edecek durum, sosyal medya fenomenlerinin paylaşımları ve girdiği etkileşimlerde görülmektedir.

Sosyal medya platformlarının talebi doğrusunda, sanal sistemin içine giren günümüz öznesi, İmgesel bir özdeşlik içinde, yani gösterenin etkisiyle hareket etmektedir. Takip ettiği ve takip edildiği diğer öznelerin paylaşımları üzerinden özdeşim kurarak ilerleyen günümüz öznesi, bu özdeşleşme çerçevesinde hareket ederek, başkalarına göre konum olarak sosyal medya uygulamalarında varolacaktır. Ancak buradaki asıl sorun, -tanınmanın ve tanınmanın verdiği zevkin neden olduğu- öznenin bilinçdışı arzusuna ilişkin sorusunun geri planda kalması olacaktır. Gösteren düzeyindeki talepler ve etkileşimlerle birlikte özne, kendi bilinçdışı hakikatinin üzerini

örtmüş bir şekilde ilerleyecektir. Bu özneye yabancı bir durum değildir, o bu durumun içindedir ancak henüz farkında değildir. Lacanyen psikanalize göre özne, toplumsal hayatta da sosyal medya uygulamalarında da Öteki ile onun arzusu arasında sıkışıp kalmıştır. Çünkü özneyi harekete geçiren şey, çoğunlukla Öteki'nin arzusudur. Özellikle nevroitik özne, zamanının çoğunu Öteki'nin kendinden ne istediği sorusuyla geçirmektedir ve bu arzu içindeki konumunu bulmaya yönelik eylemlerde bulunmaktadır. Sosyal medyadaki tanınma meselesiyle birlikte ele alacak olursak, günümüz öznesi yine toplumsal hayatta bulunduğu konumu gibi Öteki'nin arzusu içindeki durumunu sorgulamakta ve Öteki'nin arzusu içinde, kendi varlığının nasıl ve neden mevcut bulunduğunu bulmaya yönelik bir arzunun peşinden koşmaktadır.

Öznenin, Öteki'nin arzusu içindeki konumunu bulmaya iten şey, Öteki'nin ona sunmadıkları üzerinden ele alınmaktadır. Öznenin arzulamasına imkan veren şey, tam da bu sunmadığı imkanların belirsizliğinin yarattığı durumdur. Öteki'nin arzusu ve öznenin konumuna ilişkin en iyi örneklerden birisi, özellikle sosyal medya uygulamalarında geçirilen zamanlardır. Özne, 'Bir şey kaçırdım' duygusuyla sosyal medyada daha fazla yer almakta ve diğer kullanıcıların özne hakkında fikir beyan edeceği düşüncesiyle, neredeyse tüm zamanını sosyal medyada hesabında geçirmektedir. Ancak burada öznenin arzu bağlamında bilmesi gereken durum şudur: Öteki'nin arzusunu sorgulayan ve onun talebine bağlı olan özne, bu otoritenin ne arzusundan ne talebinden kurtulabilmekte, ne de onun arzusunu yerine getirip talebine cevap vermektedir. Buradan hareketle şu örneği verebiliriz, sosyal medyada fenomen olmak, daha çok tanınmak daha çok zevke ya da zevkin tamamına erişime imkân sağlamamaktadır. Fenomen olmak isteyenlerin çoğu ise, bu zevkin tamamına erişim düşüncesiyle kendine yatırım yapmaktadır. Dolayısıyla hiçbir toplumsal statü zevke erişim garantisi sunmamaktadır. Bu yüzden toplumsal otorite ve sosyal medya uygulamaları, özne-Öteki ilişkisi bağlamında dayanaksız bir yapıdadır. Bu dayanaksız yapı içerisinde öznenin tanınma nedeniyle Öteki'nin arzusu içinde ilerlemesi, tanınmak istemesi hayal kırıklığından başka bir şey doğurmamaktadır (McGowan, 2019).

Sosyal medya uygulamalarında tanınmak için, sistemin içerisinde gerçekleşen bir fedakârlık olması gerektiğini belirtmiştik. Bu fedakârlıkla birlikte öznenin

tanınması, sistem içerisinde yaptıklarıyla birlikte bir ödül durumunu doğurmaktadır. Bu ödül, tanınma ve onaylanmadır. Tanınma ve onaylanmanın sürekliliği içinse, sistemin içinde mevcut bulunma ve sistemin kurallarına bağlı olarak eylemde bulunmak gerekmektedir. Bu eylem içerisinde, yukarıda belirtildiği gibi özne kendi arzusunun üstünü örter. Çünkü sosyal medya uygulamalarının, yani günümüz Öteki'sinin talepleri, özneleri kendi arzusundan uzaklaşmasına ve uygulamaya yönelik bir üretkenliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu döngüsel bir durumdur; sistemin içinde yer alan ve diğer öznelerle etkileşim halinde bulunan özne, sisteme yönelik üretim devamlılığı sayesinde sistem içerisinde suçluluk duygusu içinde olmamakta ve tanınma uğruna zevkini feda etmeye devam edecektir.

Zevk ve fedakârlık, tanınmak isteyen özne için neden bu kadar önemlidir? Çünkü, tanınma uğruna zevkini feda eden özneler, tanımaya ulaştıklarında feda edilen zevki geri alacakları beklentisi içerisinde hareket etmektedirler (McGowan, 2019). Günümüz öznesine göre, tanınmaya ulaşmış olan fenomenlerin oluşturduğu kimlikleri ve paylaşımları, tanınmaya ulaşmış ve zevk sahibi olmuş öznenin görüntüsü formundadır. Özellikle Instagram gibi uygulamalarda görselliğin fazla olması, bu fenomenlerin paylaşımlarına yönelik imgelerin ve etkileşimin çokluğuna işaret etmektedir. Bu nedenle de, fenomenlerin kimlikleri, bu imgeyi arzulayan diğer özneler için bir arzu nesnesi konumunda yer almaktadır.

Arzu nesnesi olarak fenomenin görüntüsü, özne tarafından 'günümüzün hakikati' zannedilmektedir. Ancak Lacanyen psikanalize göre, zevk alınan durumdan zevki sergileme imkânı doğmamaktadır. Burada paradoksal bir durum söz konusudur. Çünkü zevk alan özne, -normalde- yalnızca aldığı zevke odaklanması, onu sergileme ihtiyacı duymaması gerekmektedir. Zevk alan özne, zevkini Öteki'nde, yani sosyal medyada sergilemek yerine ona kayıtsızlaşması ve zevkini yaşaması gerekmektedir (McGowan, 2019). Modern Kültür, Medya ve Lacanyen Psikanaliz üzerine çalışan Joan Copjec, bu durumla ilgili "Jouissance yani zevk, ancak Öteki'nden onay görmediği yerde filizlenir" ifadesini kullanmaktadır (Copjec, 2015). Copjec'in de belirttiği gibi, öznenin yaşayacağı zevk, Öteki'nin arzusu dikkate alınmadığında hakiki bir eylem olarak yaşanmaktadır. Yani özne, kendi zevkinin peşine düştüğünde, Öteki'nin onun

hakkında ne düşündüğü sorusunu ve Öteki'nin mahallindeki konumunu dikkate almamaktadır.

Öteki'nin mahallinde bulunmak, özneyi kendi hakikatinden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle günümüzün dijital öznesi, mevcut duruma ve konuma göre değiştirebildiği kimliğiyle ve paylaşımlarıyla ne kadar tanınmak isterse istesin, tam bir tanınmaya ulaşamayacaktır. Çünkü tanınma, bir fazlalık ya da bir eksiklik meselesinden doğmaktadır. Tam bir tanınma olmadığı için özne, mücadelesi içinde döngüsel bir ilişkiye girmektedir.

Lacanyen psikanalize göre, günümüz öznesinin bu döngüsel ilişkisinin kaynağı ilksel kayıptır. İlksel kaybın telafisi olarak öznenin jouissance'ı, bu kaybın yaşanması ve tekrar edilebilirliği neticesinde mevcut olmaktadır. Bu nedenle de günümüz öznesi, bu kaybın tekrarı dolayısıyla kendi hakikati durumu nedeniyle tanınma mücadelesini seçmektedir. Bu mücadele biçimi, günümüz Öteki'sinin yani sosyal medya uygulamalarının düzenini sağlayan durumdur. Bu düzen içindeki Öteki, sürekliliğini öznelerin feda ettiği şeyden, yani jouissance'tan, üretimden almaktadır. Toplumsal düzen ve sosyal medya uygulamalarının işleyişi, öznelerin tanınma ve diğer mücadeleleri içindeki üretime borçludur. Bu üretim içinde paradoksal bir durum söz konusudur. Tanınma mücadelesi içinde özne, her zaman Öteki'nin mahallinde, yani uygulamalarda eksik bırakılmaktadır. Bu öznenin sürekli üretmesine, Öteki tarafından onun kullanışlı hale gelmesine neden olmaktadır. Özellikle sosyal medya uygulamaları, belli algoritmalarla kullanıcıyı takip etmesi, ona yeni hizmetler sunması ve bu hizmetlerin devamlılığı ve güncellenmesi politikası nedeniyle, hakim düzenini devamını sağlamak için, öznenin hep yeni olana ihtiyacı olduğu algısını yaratmaktadır. Bu ihtiyaç durumu ise, öznenin kayıp ve zevk üzerinden kendini feda etmesine, sisteme uygun içerikler üretmesine ve sistem içeriklerine uygun eylemde olmasına imkân tanımaktadır.

Dijital öznenin, sistem içerisinde eylemde bulunmasının sistemi beslediğini belirtmiştik. Bu eylem, üretimi gerçekleştiren ve üretimi gerçekleştirmesine imkân sağlayan arasındaki ayrım, geleneksel toplumlarda işçi ve işveren arasındaki katı bir ayrım üzerinde oluşmaktaydı. Ancak günümüz kapitalist toplumunda, özellikle dijitalleşmeyle birlikte bu ayrım bulanıklaşmış, günümüzün efendisi ve kölesi arasında

da tanınma, aynı yapı içerisindeki bir mücadeleye dönüşmüştür. Geleneksel toplumlarda efendi, kendi pozisyonunu korumak ve kimliğini tanımak nedeniyle köleyi kendi mahallinden radikal bir biçimde ayrı tutmuştur. Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte gelişen sosyal medya uygulamalarında ise, bu radikal ayrı tutma, yerini aynı platformda yer almaya bırakmıştır. Günümüzün efendi ve kölesi, aynı yapı içerisinde varolmaktadır.

19. yüzyılın önemli felsefecilerinden Georg Wilhelm Friedrich Hegel, efendi konumunda olanın, köle konumunda iş üreten kişinin ürettiği nesneden zevk almasını, 'en saf zevk' olarak belirtmektedir (Hegel, 2016). Hegel'e göre efendinin zevki, kölenin ürettiği iş yüzündendir, çünkü üretimi bir başkası üstlenmektedir. Efendi burada hem tanınmakta hem de zevki yaşayan konumunda olmaktadır. Ancak efendi zevki yaşasa bile ondan tam bir tatmin sağlamamaktadır çünkü kölenin ürettiği iş, emek ya da nesne bütünsel olarak onun değildir. Bu nedenle efendi, tanınma mücadelesini kazanana olsa dahi, zevk mücadelesinin kısmen kaybedeni konumundadır. Efendi, burada kölenin ürettiği nesneden tam bir zevk almayı feda etmektedir. Köle ise, tanınma mücadelesinin kısmen kaybedenidir, ancak zevkini de özgür şekilde sürdüren konumundadır. Kölenin özgür bir şekilde zevk alması yorumu, Lacan'ın Hegel okumasına özgü bir yorumdur. Çünkü Lacan'a göre jouissance'a erişim sağlayan araçların sahibi köle konumunda olanlardır (Lacan, 2007). Lacan'a göre, Simgesel'in içerisinde efendi ve köle konumları ayrım üzerine kuruludur. Efendi, kölenin çalışmasını ister ancak onu zevkiyle baş başa bırakmaktadır. Bu durum yukarıda bahsedilen, 'özneyi eksik bırakma ve hep yeni olana ihtiyacı olduğu algısını yaratma' düşüncesi üzerine kuruludur. Yani Efendi, kölenin emeğini alırken, emek sırasında açığa çıkan jouissance'ı köleye bırakmaktadır.

Hegel ve Lacan'ın efendi ve köle yorumu, günümüzde tam olarak işlememektedir. Çünkü Hegel'in ve Lacan'ın efendisi ve kölesi, ayrı konumlar içerisinde yer almaktadır. Günümüzde ise, sosyal medya uygulamaları içinde efendi ile köle aynı yapının mahallinde bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda efendi, kendi kimliği üzerinden bir işleyişe sahipken, köle bu işleyişin içinde kimliğinden dolayı kayıtsız konumunda olabilmektedir. Günümüzde ise, efendi yine aynı konumundadır, ancak kölenin konumu değişmiştir. Köle de efendisi gibi, aynı yapı içerisinde tanınma

ve işleyiş mücadelesi içindedir. Köle artık kimlik değerinden yoksun değildir. Sosyal medya uygulamalarıyla birlikte üreten konumunda olan özneler, işveren konumunda olan efendileriyle etkileşime girmekte, fikir beyan etmekte ve tanınma mücadelesi içerisinde yeniden varolmaktadırlar. Bu varolma durumu, Hegel ve Lacan'ın da belirttiği gibi efendinin sahip olduğu düşünülen tanınmayı, kölenin de kendisine özgüymüş gibi deneyimlemelerine imkân sağlamaktadır. Sonuç olarak zevkten kendini mahrum bırakan ama tanınma mücadelesi içerisinde kazanan konumunda olan efendi gibi köle de, efendinin yolundan gitmeyi günümüzde başarmıştır.

4.2. Öznelğin Kuruluşu ve Sanal Kimliğe Etkisi

Psikanalize göre, özne bir kayıp edimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu kayıp edimi, özne ve nesnelere birbirinden ayırt etmeye neden olan bir deneyimdir. Lacan'a göre kayıp edimi, psikanalizin nesne eksikliğini merkeze alarak oluşturduğu bir düşünce biçimidir. Bu nesne eksikliği, öznenin dünyayla kurduğu ilişkinin kaynağı olarak görülmektedir (Lacan, 1994). Nesne eksikliği, arzu etrafında dönen ve öznenin diğer insanlarla ilişkisini yaratıp sürdürebileceği bir dünya yaratmaktadır. Bu kayıp deneyimini, Lacan'ın düşüncelerini ele aldığımız ikinci bölümde, insan yavrusunun eylemleri ve dil üzerinden belirtmiştik. İnsan yavrusu, dilin buyrukları altına girdiğinde, nesnelere ilişkiye girmeye başlamaktadır. Öznenin, dilin içine girdiği andan itibaren gösterenler ağında varolması, onun konuşmasıyla nesnelere arasına bir gösterenin girmesine neden olmaktadır. Bu durum öznenin kendisine yabancılaşmasına neden olmakta ve Simgesel yapı içerisinde kendi kimliğini oluşturmaya imkân sağlamaktadır. Öznelleşme ve kimlik oluşturma sürecinde ise özne, dil aracılığıyla doğrudan değil, dolaylı yoldan bir iletişime başvurmaktadır. Özne, kendine yabancılaşmış ve diğer insanlarla dolaylı bir etkileşim sonucu kimlik oluşturmaktadır.

Öznenin dile girişi, bir fedakârlık edimiyle gerçekleşmektedir. Dilin önemi burada yatmaktadır. Psikanalize göre özne, dil içinde konuşan bir varlık konumundaysa bu fedakârlığı gerçekleştirmiş ve dil içinde varlığını sürdüren bir konumda yer almıştır.

Psikanalizin ve felsefenin birleştigi bu nokta, yani fedakârlık edimi, konuşan varlık olan insan ile diğer canlıları birbirinden ayıran en temel özelliktir. Konuşan varlık olan insanın bu ilksel kaybı, varlığında bir yara izinin bulunduğunu işaret etmektedir. Tam da bu noktada, öznelliğin ortaya çıkmasının tek yolunun dile girmekte, yani insanın kendi kendini yaralamasında olduğunu ifade edebiliriz. Öznelliği kuran bu durum, özne için kaçınılmazdır. Çünkü özne, fedakârlık edimiyle sahip olmadığı bir şeyden vazgeçerek arzulamaya imkân tanımaktadır. Buradan hareketle şu noktayı vurgulayabiliriz, konuşan varlık, kendi varlığı ve arzusu uğruna kayıp nesnesini feda etmektedir. Özne arzusunun ne olduğunu bilmemektedir, çünkü arzu özneyi doğuran durumun kendisidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu fedakârlık, arzuyu meydana getiren bir edimdir, yapısal bir kayba neden olan durumdur. Özne, arzusunu sürdürebileceği bir kayıp yaşamıştır. Fedakârlık edimi, kaybedilen nesnenin mevcudiyetini de sınırlamaktadır. Yani özne, bu mevcudiyetsiz haliyle kendisine bir arzu alanı açmaktadır. Bu mevcudiyetsizlik, nesnenin eksik oluşu arzulanabilir olmanın koşuludur. Bu nedenle özne, arzusunu sürdürmek için hiçbir zaman nesneye ulaşmak istemez. Ulaşmamak istemesinin nedeninin altında, öznenin arzusunun döngüsellikinden zevk alması yatmaktadır. Çünkü kayıp nesne, öznenin eksikliğini doldurmayı, arzusuna yanıt vermeyi vaat etmektedir. Bu döngüsel durum, öznenin arzusunun sürdürülmesine ve zevk almasına imkân sağlamaktadır.

Bu noktadan hareketle günümüz öznesi, bu kaybı telafi etme çabasıyla kendine kimlik yaratmaktadır. Özellikle sosyal medya uygulamalarıyla öznenin eksik olanı tamamlama arzusu ve uygulamaların öznedeki eksik olanı verme vaadi, bu kimliğin yaratılmasına imkân sağlayan durumların başında gelmektedir. Kaybın ve zevkin kaynağı olan bu durum, gelecekte bir gün tamamlanma uğruna oluşturulan öznelleşme ve kimikleşme sürecinin haz kaynağıdır. Çünkü bu süreç, özneyi ayrıcalıklı olmaya götüreceği düşünülen kimliğin değer kaynağıdır. Sosyal medya uygulamalarında bu değer kaynağı, kaybın üretken bir boyutta taşıdığına göstergesidir. Kimliklerin her an bir başkasına göre konum alınarak değiştirilebilir olması, kaybın üretken olduğuna bir örnek teşkil etmektedir.

Arzulayan özneyi doğuran, kimlikleşmesini sağlayan şey, ayrıcalıklı nesnenin kaybını tekrar deneyimlemeye dönük bir dürtüdür (McGowan, 2019). Çünkü burada dürtü olarak bahsettiğimiz ölüm dürtüsü, öznenin kayıp nesnesiyle kurduğu ilişkiyi bozarak onun parçalı bir yapıda bulunmasına neden olmaktadır. Arzusunu sürdürmek isteyen, tanınmak isteyen, kimliğini konumlandırmak isteyen günümüz öznesi, yalnızca arzulayan bir özne değildir, kendi içinde kayıp ve zevkle birlikte ölüm dürtüsünün işlerliğini de taşımaktadır. Bu nedenle özne, sosyal medya uygulamalarında kendi varlığını gösterisini sunarak bir yandan arzusunu döngüsünü daim kılmaktadır, bir yandan da kayıp nesnenin verdiği durum neticesinde, ölüm dürtüsüyle birlikte kendine ait bir dünyanın tam olarak varolmamasını istemektedir. Günümüz öznesinin zevk biçimlerinin önemli noktalarından birisi de bu durumdur. Özneye zevk veren şey, tam olmamaktır, yani kayıp nesnesinin gözden kaybolmasıdır.

Günümüz öznesi, nesnesine sahip olmak durumundan değil, sahip olmamak durumundan zevk almaktadır. Bu durum ilksel kaybın tekrarına atıf yapmakta ve ayrıcalıklı kayıp nesnenin ulaşılabilirliğine en yakın durum olduğu için öznedeki zevk odaklı bir durum yaratmaktadır. Ancak özne, ne kadar kimlik kurmaya çalışırsa çalışsın, sosyal medyada tanınmasına imkân sağlayacak eylemlere ne kadar yönelirse yönelsin, ilksel kayıp nesnesine ulaşım mümkün değildir. Çünkü bu ilksel kaybın edimi tekrar edilemezdir, tekrar edilen şey bu kayıp nesnenin yeniden yitirilmesidir. Bu yitirilme durumu, öznenin Lacan'ın acı veren haz dediği jouissance'a, yani zevke neden olmaktadır. Yani öznenin nesneye yaklaştığındaki jouissance'ı ve kaybettiğindeki jouissance'ı katlanılmaz bir durumdur, özneye hem acı hem de haz vermektedir. Bu durum nedeniyle günümüz öznesi, çok parçalı yapıdadır ve farklı sosyal medya uygulamalarında farklı kimlikleriyle varolma çabası içerisindedir.

Sigmund Freud, Haz İlkesinin Ötesinde metninde, acı veren hazzın yani jouissance'a dayanmamıza neden olan durumun ölüm dürtüsünden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre, haz ilkesi aslında ölüm dürtüsüne hizmet etmektedir (Freud, 2011). Freud'un bu düşüncesi, yukarıda belirttiğim sosyal medya uygulamalarında öznenin eylemlerini belirleyen ve onun kimlikleşme sürecine eşlik eden durumları ele almamdaki temel düşünceyi özetler niteliktedir. Çünkü temel kayıp deneyiminin

travmatikliği karşısında özne, bu travmadan kaçmak için sürekli kendine yeni yollar aramaktadır. Zevkin peşine düşen günümüz öznesinin sosyal medya uygulamalarındaki varlığı da bu yeni yollardan bir tanesidir. Özne, hiçbir zaman tam olmayacağını, kayıp nesneye erişimin olmadığını ve zevk aldatıcı olduğunu bu yeni yol sayesinde de deneyimlemektedir. Uygulama içerisindeki her deneyim, onun gerçek zevk olarak görülse de bu zevk çok geçmeden ortadan kaybolmaktadır. Facebook'ta etkin görülmek, Twitter'da daha çok etkileşim almak ya da Instagram'a daha çok fotoğraf koymak, zevkin yaratılmasına ve bu zevkin ortadan kaybolmasına örnek olarak gösterilebilir. Özellikle Instagram'da öznenin kendi fotoğraflarını filtre uygulamalarından geçirmesi ve onu zevk alınabilir bir meta haline getirmesi sürecinde, bu durum net bir şekilde görülmektedir. Fotoğrafi uygulamaya yüklediği andan itibaren etkileşim, beğeni ve yorumlar üzerinden özne, zevki deneyimleyecek ancak bir süre sonra bu zevk, başka bir paylaşım üzerinden tekrar edilmek suretiyle yok olacaktır. Buradaki hayal kırıklığı, öznenin varlığına dokunan bir durumdur. Sosyal medyanın öznenin istediği şeyi vermeyişinin mevcut oluşu, sosyal medya uygulamalarına karşı öznenin mesafe almasına neden olmaktadır. Burada tatminsizlik, zevkin imkansızlığı ve hayal kırıklığının özgürlükle bağlantısı bulunmaktadır. Simgesel'in, dilin, sistemin ya da sosyal medya uygulamalarının istenilen, arzu edilen şeyi vermedeki başarısızlığını deneyimleyen özne, aynı zamanda uygulamayla arasındaki ilişkinin sınırlarını ve radikal özgürlük alanlarını deneyimlemektedir.

Postmodern düşüncenin önemli isimlerinden biri olan Zygmunt Bauman, sosyal medyada kimlikleşmeyle ilgili "Kimlik doğduğun bir şey olmaktan çıktı ve bir göreve dönüştü: Kendi cemaatini kendin oluşturmak zorundasın"¹⁶ ifadesini kullanmaktadır. Bauman'ın bu düşüncesi, Lacanyen psikanalizin sosyal medya üzerine olan düşüncelerine denk düşmektedir. Lacanyen psikanaliz açısından sosyal medyadaki kimlikler, benlik gibi kırılabilir bir yapıdadır, çünkü tanınma Öteki'nin mahallindedir. Sosyal medyada yaptığımız her paylaşım, Bauman'ın da ifade ettiği üzere uygulama

¹⁶ Zygmunt Bauman: "Social media are a trap, El Pais, 2016.
(https://elpais.com/elpais/2016/01/19/inenglish/1453208692_424660.html)

içerisindeki bir görevdir ve bir kimlik talebidir. Bu talep içerisindeki yeni kimlik üretme çabası -özgürleştirici bir hareket olarak görülse de- Öteki'ne göre konum almayı, ona uygun kimlik üretmeyi gerektirmektedir. Çünkü kimlik, burada özne tarafından sınırlandırılır. Sonuç olarak sosyal medyada yeni bir kimlik yaratan özne, toplumsal ideallerle özdeşleşerek kimliğini oluşturur. Bu kimlik, yapı içindeki otoritede/toplum genelinde kendisinin nasıl algılanmak istediğine göre, kendi zevk ve kayıp edimine göre kimliğini şekillenir. Öznenin arzusunu sürdürme imkanı olarak düşlemin yani fantazmın, travmatik olana karşı bir deneyim olduğunu, öznenin Öteki'ndeki eksikliği görmemek ve kendi arzusunu sürdürmek için düşlem kurduğunu belirtmiştik. Lacan bu durumu $\$ \langle \rangle a$ formülüyle ele almaktadır ve öznenin eksikliğe karşı bir cevap olarak kendini konumlandığını söylemektedir.

4.3. Sanal Fantazm: Düşlem, Meta ve Kimlik

Günümüzün öznesi, düşlemini yani fantazmını sınırsızca kuracağı ve daima zevk alacağı bir yaşamı arzu etmektedir. Bu nedenle de günümüzde teknolojik gelişmelerle ilerleyen kapitalizm, öznelere zevklerini organize ederek onlara daha fazla arzu alanı açmaktadır. Bu arzu alanının açılması da öznenin, daha çok fantazmın içinde yer almasına imkân sağlamaktadır. Kapitalizmin ve özellikle sosyal medya uygulamalarının görsel, metinsel veya daha değişik biçimlerdeki iletişimsel etkinlikleri, öznenin fantazmının çerçevesini de genişletmiştir. Geleneksel toplumda özne, kendi bulunduğu mahalden bir fantazm kurarken, günümüzde özne daha çerçevesiz, sınırsız bir fantazmın içinde yer almaktadır. Geleneksel toplumda yasa, yasak ve zevk o mahallin kendine has özellikleriyken, günümüzde yasa ve yasak deneyimleri flulaşmış, zevk ise evrensel bir niteliğe sahip olmuştur.

Günümüzde herkes bir iletişim aracına sahip olmakta ve içinde bulunduğu sistem, yani sosyal medya uygulamalarının erişilebilirliği ve etkileşimde bulunabilirliği sayesinde fantazmın hakim olduğu bir dünyanın içinde varolmaktadır. Bu fantazmın hakim olduğu dünyada yapılan paylaşımlar, ilksel kayba yönelik bir cevap, zevke yönelik ise bir arzu taşımaktadır. Fantazm tam da burada işler hale gelmektedir.

Fantazm, bir yerlerde tamlık olduğunu, öznenin kendisini gerçekleştireceğini, arzusunu tatmin edici bir yer bulunduğu yanılsamasını üretmektedir. Bu yanılsama, öznenin kaybının üstünü örterek, yani varoluşsal, temel bir deneyiminin üstünü örterek ileride özneye dair zevk verecek olan bir vaat durumu yaratmaktadır. Günümüzde öznenin kendi mahalline ilişkin konumunu ve durumunu örten fantazm, geleceğe dair bir tasarımda bulunmaya, yeni bir kimlik ve benlik yaratmaya dönük bir durum olduğu için faal bir yapıda bulunmaktadır. Bu nedenle özneye yeni bir kimliği, yeni bir konumu atfeden fantazm, öznenin mevcut olmasının ötesinde daha zevk alabileceği bir dünya yanılsamasını yaratmaktadır. Yani özneyi kendi ve toplumdaki gerçeğine körleştirmekte ve öznenin sınırlı çerçevesini bulanıklaştırmaktadır.

Fantazma yönelik kapitalist üretim ilişkilerine ve özneye ilişkin yapılan eleştirilerin bir diğer önemli noktasını Marksist düşünce oluşturmaktadır. Karl Marx'ın üretim ilişkilerine yönelik eleştirisini, üreten, ürettiğiyle özdeşleşen ve ona dair bir fantazm yaratan özne üzerinden de ele almak mümkündür. Marx'a göre, kapitalist üretim ilişkilerinde, bu ilişkilerin fantazmla üretilip sürdürülebilirliğine bağlı olan ve bu fantazm nedeniyle ilişkilerin nasıl işlediğini göremeyen öznel bulunmaktadır (Marx, 1999). Marx'ın bu eleştirisinden yola çıkarak, kapitalist öznenin temel fantazmı, içinde bulunduğu sisteme hiçbir şey borçlu olmayan ve içinde bulunduğu sisteme karşı kendine dönük düşünsel bir eylemde bulunmayan öznel varoluştur (McGowan, 2019). Fantazm bu noktada, tam olarak öznenin kendine dair bir tasarım değil, üretim ve tüketim ilişkilerinin de fantazma dahil olduğu bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreç, öznenin sistemle ilişkilene biçimine bağlıdır ve kendi öznel yapısına kayıtlanmaktadır.

Marx'ın kapitalizme ilişkin bir diğer eleştirisi ise meta fetişizmine yöneliktir. Marx'a göre, meta fetişizmi proleter sınıfın bilinçlenmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir. Özne metaya, fantazm üzerinden bir değer atfetmekte ve bu metayla özdeşleşmektedir, ancak özne bu değer farkında değildir. Bilinç düzeyinde sıradan bir nesne olarak muamele gören meta, psikanalize göre aslında, öznedeki bilinçdışı bir etkileşim sonucu üretilen bir fantazm, özne üzerinde etkisi ve işlevselliği bulunan bir araç konumundadır. Bu etki ve araçsallığa karşı özne, bu duruma

kayıtsız kalmaktadır. Marx'ın da eleştirisi bu yönde işlemektedir, ona göre bu etki ve araçsallık ortadan kalkmalı ve özne bu durumun bilincine vararak, kendi varlığına dair bir tasavvurda bulunup eyleme geçmelidir. Marx'ın ele aldığı bir biçimde, metanın ve metayı yaratan emeğin arasındaki değer ilişkisi, metanın kendi doğasıyla ve bundan doğan nesnel ilişkilerle hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. İnsanları şeyler arasındaki fantastik bir ilişki biçimi olduğunu düşündürmeye iten şey, insanlar arasında özel bir konumda bulunan toplumsal ilişkiden başka bir şey değildir (Marx, 2014). Meta, fantazm olan bir nesneye dönüşmesi halinde, kendi üretim sürecinden ve onu üreten arasındaki ilişkiden bağımsız bir durumda bulunmaktadır. Kapitalist sistem, bu süreç ve ilişkilendirme biçiminden özneyi konumlandırmakta ve metaya da anlam atfederek, fantazma neden olan ve onun sürdürülmesini sağlayan bir nesne durumuna yükseltmektedir.

Marx'ın bu girişimi, yani meta fetişizmine yönelik bir bilinç yaratıp, onun gerçekliğini gösterme düşüncesi, meta fetişizminin fantazm dünyasını yıkmaya ve özneyi dönüştürme niyeti taşımaktadır. Ancak bu düşüncenin zorluğu, meta fetişizminin günümüzde de işler halde olması, kapitalist üretim ilişkilerinin daha da genişleyerek devam etmesi ve hala özneler üzerinde bir fantazm olarak yer almasında yatmaktadır. Meta fetişizmi, günümüzde üretim, tüketim ve iletişim ilişkilerini düzenleyen ve devamlılığını sağlayan bir konumdur. Ancak bu ilişkiler de fantazm üzerinden ele alındığı için asıl varlığını gizlemektedir. Bu varlıksal durumu gizleme, üstünü örtme ve kayba karşı bir konumda olma fantazmın yapısına işaret etmektedir. Bu nedenle günümüzde meta fetişizmi, toplum için temel bir fantazm görevi üstlenmektedir.

Fantazm, özneleri hem Simgesel yapının içinde tutmaktadır hem de bu yapıyı aşma düşüncesine neden olmaktadır. Bu nedenle fantazm, özneyi sınırlı gördüğü bir yapının içindeki aşkınlık deneyiminin olduğunu göstermekte, Simgesel yapı içerisinde düşünülemez olana, deneyimlenemez olana imkân vermektedir. Bu nedenle fantazm, toplumsal yapı içerisindeki gerçekliğimiz içinde, travmatik bir kayba karşı, cevap olabilecek bir konumda yer almakta, ilksel kayba ve zevke karşı bir bağlantı oluşturup, hayatımızı daha iyi nasıl sürdürebiliriz sorusuna karşı bir düşüncede bulunmamızı sağlamaktadır.

Fantazmin en önemli noktası, Simgesel ve Gerçek arasındaki ilişkide yatmaktadır. Yapısı gereği yıkıcı bir formda bulunan fantazm, dile girmesiyle ve ilksel kaybıyla bölünen öznenin, Simgesel'in yasaklarına karşı bir deneyim alanı yaratmaktadır. Bu deneyim alanı içerisinde, özne, kendine ait olan gizli olanakları deneyimlemektedir. Fantazm içinde özne, Öteki'ndeki eksikliği keşfetmektedir ve bu keşfe uygun olarak kendisinde bir düşünme yer vermektedir. Fantazmin bu durumu, öznenin bilinçdışı arzusundan kaynaklanmakta, arzu da Simgesel yapının müsaade etmediği yerlerde düşünmesini kurmaktadır.

Fantazmin günümüzdeki işleyişi de bir arzu alanına ve görünürlük üzerinden tamlığa vurgu yapmaktadır. Günümüz kapitalizminin içinde yer alan yeni metalar, akıllı telefonlar, tablet bilgisayarlar, akıllı saatler ve sosyal medya uygulamaları, imkân yani fantazm boyutunu kendi gelişimsel özelliğine göre kurmaktadır. Burada olanaklar ve imkânlar, imkansızlığı içinde barındırması ve imkânsızlığı aşacağı düşüncesini de kapsadığı için fantazm boyutundadır. Günümüzün öznesi metalar ve uygulamalar sayesinde, kendi tanınmasını ve kimliğini, kendi varoluşunu sekteye uğratacak bir travmatik çekirdeğe karşı oluşturmaktadır, bu da fantazm sayesinde mümkün olmaktadır. Gündelik yaşam pratiklerimizde eksikliği, yokluğu hissetmemizin nedeni ise, güncel teknolojik gelişmelerin insan hayatına etkilerini olağan bir durum nedeniyle görmemizden kaynaklanmaktadır. Özne, fantazmı sayesinde kendinde ama kendine dair bilinmez olduğu şeyi, günümüzün teknolojileriyle de dışlamaktadır.

Öznelere, güncel gelişmelere bağlı kaldıkça, kendi varlığını oluşturan kayıptan da o denli habersiz olacaklardır. Çünkü bireysel ve toplumsal gelişmeye de neden olan günümüz araçları, öznenin varlıksal kaybının bir yokluk olarak dışlanmasına neden olmakta ve fantazmı da bu dışlanmanın neticesinde bir sınırsızlık olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle fantazm, hem öznenin hem de Öteki'nin eksikliğinin üstünü örtmektedir. Bu örtme neticesinde gündelik yaşamda özne, kendi eksikliğine karşı bir savunma mekanizması olarak ve gündelik yaşamı iyi sürdürebilme arzusuyla fantazm üretmekte ve onu sürdürmek istemektedir. Sonuç olarak fantazmin gündelik yaşam pratiklerimizdeki rolü, bir yerlerde zevk alabileceğimiz, arzu nesnesine ulaşabileceğimiz, dilin hem gizlediği hem de ima ettiği bir şeyler dünyası olduğu

yanılması üretmek ve öznenin travmatik eksik deneyimini daha kabul edilebilir bir kayıp deneyimine dönüştürmektir (McGowan, 2019). Bu kayıp deneyimini kabul edilebilir hale getirmenin günümüz biçimi ise sosyal medya uygulamalarındaki öznenin eylemleridir.

4.4. Öteki'nin Arzusu: Kapitalizm ve Teknoloji Kısıncında Özne ve Arzu

Lacanyen psikanalize göre arzu, nesne nedenini daima aramakta ve bu nesneyi daima ıskalamaktadır. Bunun nedeni, öznenin arzusunun devamlılığını sağlamak için nesnesine ulaşamamayı istemesinde yatmaktadır. Yani arzuyu sürdürmenin yolu, onun yolundan gitmek ancak hiçbir zaman nesnesine sahip olamamaktır.

Günümüzde özne neyi arzulamaktadır? Günümüz kapitalist toplumunda yer alan özne, tam olmanın fantazmıyla eylem içinde bulunurken bir yandan da gelecek tasarımı nedeniyle bir mutluluk hayali kurmaktadır. Ancak arzu nesnesini elde edememiş nedeniyle bunun zevkini geri plana atan özne, bir sonraki denemesi için harekete geçecektir. Burada arzu ile tatminsizlik arasında bir ilişki görülmektedir. Yani öznenin kendi arzusuna yönelik körlüğü yapısal bir konumdadır ve kapitalist öznenin hayatını sürdürmesini, yani arzusunu sürdürmesini sağlayan da bu noktadır.

Öznenin arzusunu sürdürmek için arzusunu daima tatminsiz bırakması sadece özneye yaramamaktadır. Bu durum kapitalist mantığın da işleyişinde yatmaktadır. Kapitalizm, arzu üzerinden öznelere 'daha iyiye' doğru yönlendirerek, onların arzularının sürdürülmesine imkân vermekte, yeni teknolojilerle birlikte öznelere metaya bağımlı hale getirmektedir. Örneğin her yeni üretilen akıllı telefon, her zaman 'en iyisi' vurgusuyla öznelere pazarlanmaktadır, her yeni ev aleti 'işimize en iyi şekilde yarayacak' bir şekilde sunulmaktadır. Kapitalizmin meta anlayışı ve arzuyu işler hale getirmesi nedeniyle, özne hem kendisinden uzaklaşmakta hem de kendi arzusunu süreklilik içinde sisteme dahil etmektedir. Bu nedenle kapitalizm, arzuyla doğru orantılı bir tatminsizlik hissini sürdürerek iş görmektedir (McGowan, 2019).

Kapitalizmin meta anlayışı, özneleri yeni olana arzu duymaya sevk etmektedir. Çünkü özne, daha önce deneyimlemediği ve zevkine varamadığı bir şeye, arzusunu harekete geçirmektedir. Bu durum onun eksikliğini tamamlamaya yönelik bir tutumdur. Yeni olana sahip olacak olma hissi, öznenin arzusunu canlı tutmaktadır. Bu nedenle özne yeni olanı, kaybettiği nesne konumuna koymaktadır.

Bu yeni olana arzu duyma vurgusu, öznenin geleceğe yönelik fantazmını da etkilemektedir. Kaybını gelecekte bulacağını ve bir gün tamamlanacağını düşünen özneye karşı kapitalizm, imkânlarıyla öznenin bu fantazmına uygun şekilde yanıt vermeye çalışmaktadır. Bu nedenle kapitalizm, hem öznenin arzusunu tatminsiz bırakmaya çalışmakta hem de yeni meta üretimi ve tüketimi nedeniyle öznenin arzusuna ulaşması yanılsamasını yaratmaktadır. Çünkü kapitalist sistemde üretilen her meta, öznenin eksikliğine vurgu yaparak pazarlanmaktadır. Kapitalizme göre yeni meta, öznenin kaybını tamamlayacak, ona zevk verecek bir nesne görevini üstlenmektedir. Öznenin bir yanılısama içerisinde olduğu tam bu noktada ortaya çıkmaktadır, çünkü kapitalist sistem metayı pazarlaması ve öznenin de ona sahip olması halinde, metaya yüklenen arzu ve atfedilen zevk de ortadan kaybolacaktır.

Kapitalizm sisteminin büyümesini ve sürekliliğini sağlayan arzuyu yaratma ve arzusuna ulaşma vurgusu, öznenin fantazmında sürekli işlenmektedir. Metanın yanılısaması sayesinde özne, kendi arzusuna yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşma sayesinde ise kapitalist üretim biçimi, öznenin hakikati ile fantazmı arasındaki boşluğa, yeni metayı ve tam olma yanılısamasını yerleştirmektedir. Bu nedenle kapitalizm, özneye tam olmayı değil kendine yabancılaşmayı vadetmektedir. Bu vaat kapitalizmin yasa niteliğindedir. Özne, sistem içinde daha çok sahip olmayı istedikçe bu yasa işlerliğini koruyacaktır. Bu yasanın sürekliliğinin olması, özne, zevk ve metayı bir ve bütün olarak aktarmasında, bu üç kavramı birbirine özdeş kılmasında yatmaktadır. Özellikle meta ve zevkin özdeşliği hem öznenin hayatında hem de toplumsal ilişkilerinde değişiklikler yaratmaktadır. Günümüz kapitalist sisteminde, meta ve zevk ilişkili şekilde özne kendi çevresini oluşturmaktadır. Sosyal medya uygulamalarındaki ilişkiler de bu sisteme örnek teşkil etmektedir. Özne meta ve zevk aracılığıyla sosyal medyada, kendi hakikatinden uzak paylaşımlar yapmakta, fotoğraflarla etkileşime

girmekte, mahrem bilgileriyle toplumu etkileme çabası içerisinde hareket etmektedir. Bu durum da, öznenin meta ve zevkten ayrı bir şekilde hareket edemediğini göstermektedir.

Günümüzün öznesinin, zevk almak için metalara ve sosyal medya uygulamalarına yöneldiğini belirtmiştik. Bu öznelik biçimi, öznenin arzu nesnesinin çeşitli olmasına, onlar hakkında daha geniş bir düşünsel eylemde bulunmasına izin vermektedir. Düşünsel eylemin sınırsızlığı nedeniyle, öznenin zevk üzerine olan düşünceleri de dönüşmektedir. Popüler fantazm da tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Özellikle sosyal medya uygulamalarının işleyişinin özneye etkisi olarak popüler fantazm, özdeşleşme, meta ve zevkin paralel bir şekilde işlevsel olmasıyla özneye izler bırakmaktadır. Özne, popüler fantazm sayesinde sosyal medya fenomenlerinde bir zevk fazlalığını düşünmektedir örneğin. Bu zevk fazlalığının kendisinde olmaması düşüncesiyle, sosyal medya fenomenleriyle özdeşleşmekte, onlar gibi davranmakta, onların satın aldığı gibi satın almakta ve onlar gibi zevk almak için eyleme geçmektedir. Ancak bu eyleme geçme biçim, öznenin zevke değil zevkin özneye sahip olmasına neden olmaktadır. Yani öznenin zevke yönelik izlediği yol, aslında hayatını sürdürmesinin temel nedenlerinden birisidir. Bu yüzden özne için önemli olan nesnenin kendi elinde oluşu değildir, onun için önemli olan zevke giden yolda mücadele etmektir. Özne zevki uğruna peşinden gittiği nesneyi edindiği an, zevkin başladığı yeri değil zevkin sonlandığı yeri işaret etmektedir.

Metaya ulaşmanın verdiği hezeyan neticesinde kapitalist özneler, yeni metaların peşine düşmektedir. Arzulanan nesnenin, ona ulaştıktan sonra, bir zevk vermemesi, aslında başka bir nesneye ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle kapitalist sistem, öznenin arzulamasına ve onun hayal kırıklığı yaşamaya da işlemektedir. Bu durum çok önemlidir, çünkü kapitalizm eğer özneye istediği şeyi tam olarak vermeye kalkışırsa, özneyi kapitalist sistemin içerisinde tutamamasına neden olacaktır. Çünkü sistem, arzusunu sürdürmesinden zevk alacak öznelere değil, arzusunu bir gün tamamlayacak yanılması içerisinde olan öznelere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle günümüzde birçok özne, kapitalist ideolojiyi eleştirmemekte ve onun işleyişi içerisinde isteyerek yer almaktadır.

Günümüz özneleri bu durumdan nasıl kurtulabilir? Zevk aldığımız şeyin, gelecekte elde edeceğimiz bir nesneden ziyade, geçmişte yaşadığımız bir kayıp deneyiminden kaynaklandığını fark eden özneler, kapitalist sistemin arzulatmaya, sahip olmaya ve eksikliği yeniden yaratmaya yönelik politikasının farkına varacaklardır. Kayıp aynı zamanda, zevkin yani jouissance'ın temel kurucusu görevini üstlenmektedir, çünkü söz konusu nesneyi dünyadan ayırdığımızda, bizi tatmin etme kudretiyle donatan şeyin, bu eylemin işleyişinde yattığı görülmektedir. Kayıp nesne ile zevk arasındaki bağlantıyı açığa çıkaran özne, kapitalist sistem içerisinde, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerine yatırım yapmaktan vazgeçecektir.

Metaya erişim özneye kendi zevkini deneyimlemeye imkân sağlamayacak, metanın zevkini sürmesine neden olacaktır. Tam da bu noktadan itibaren psikanaliz devreye girmektedir. Çünkü psikanaliz, metadan arzuyu çekip alıp öznenin kendi fedakârlık edimine, yani ilksel kayba vurgu yaparak özneyi dönüştürme çabasına girecektir. Bu yönüyle psikanaliz, normalleştirmeye ve sisteme uyum sağlamaya neden olan bir pratik değil, antikapitalist ve öznenin kendi tarihine odaklanmasına aracı olan bir konuma sahip olacaktır. Psikanaliz burada özneyi, Öteki'nin arzusundan ve metaya yönelen zevkenden alarak, kendine dair zevkle ilişkilene biçimini ortaya çıkaracaktır, bu durum da öznedeki radikal bir değişime neden olacaktır. Burada psikanalizin amacı, günümüzde birçok kırılma kimliğe sahip olan öznelere, kendi zevklerinin gerçek kaynağını göstermektir. Çünkü kayıp ile zevk arasındaki ilişki ve öznenin arzusuna yönelik işleyişinin ifşası, kapitalist sistemin özne üzerindeki etkisinin yok olmasına neden olacaktır.

4.5. Sosyal Medya Uygulamalarında Özne-Kayı İlişkilenmesi

Yeni iletişim teknolojilerindeki yenilikler, günümüz öznesinin sürekli bir yapı içerisinde bulunmasını sağlamış, dolayısıyla internette gezinerek ve sosyal medya uygulamalarıyla iletişime geçerek boş zamanlarını doldurmasına neden olmuştur. Bu durum öznenin kaygıyla olan ilişkisini de etkilemiş, kaygıyı ortaya çıkaran ve kaygıya karşı öznenin nasıl bir konum alması gerektiğine dair süreçlerin de değişmesine olanak

sağlamıştır. Renata Salecl (2013)'e göre günümüzde kaygı, öznenin toplumsal rolüyle ilişkilenebilmesiyle, yaşadığı problemlerle, kırılabilir kimlik durumlarından kaynaklanan sürekli bir kimlik kurma süreciyle ve öznenin eylemleriyle ilgili hiçbir fikrinin bulunmamasıyla bağlantılıdır.

Buradan hareketle öznenin kaygı ile ilişkilenebilmesini detaylandırmakta fayda var. Psikanalitik açıdan kaygı, öznenin temel yapısından kaynaklanan bir duygulanım biçimidir ve Lacan'a göre, özneyi yanıltmayan tek duygulanımdır (Lacan, 2014). Kaygı, öznenin ilksel kaybıyla ve bilinçdışı süreçleriyle bağlantılıdır. Bilinçdışı işleyişte yer alması nedeniyle kaygı, korkudan ayrılmaktadır. Bu nedenle korkunun bir nesnesi vardır, ancak kaygının nesnesi bulunmamaktadır. "Ketlenmeler, Semptomlar ve Kaygı" makalesinde Freud, kaygının gerçeklikte bulunan bir tehlikeye işaret ettiğini ve öznenin bu tehlike beklentisiyle kaygı duyduğunu belirtmektedir (Freud, 2018). Ona göre kaygı, bir nesne yokluğuyla ilişkilidir ve özne için buradaki asıl sorun nesnenin yokluğu değil neden kaybolduğu sorusudur. Freud makalesinde kaygının hadım edilme kompleksiyle ilişkide olduğunu belirterek, onun ölüm korkusuyla paralel ilerlediğini savunmaktadır.

Lacan'a göre ise özne, dilin içinde doğmakta ve Öteki'nin mahallinde, konuşan bir varlık olarak hayatını sürdürmektedir. Öteki'nin mahallinde bulunan özne, bu durumla birlikte kaygıyı deneyimlemektedir. Çünkü Lacan'a göre, bölünmüş öznenin soruları Öteki'nin de eksik olduğu durumu ortaya çıkarmıştır. Öteki'nin de tam olmayışı, öznenin Öteki'nin arzusuna ve kendi arzusuna ilişkin bir takım yanıtlanmamış soruya neden olmaktadır. Öznenin kendi eksikliğiyle Öteki'nin eksikliği, öznedeki bir yıkıma neden olmaktadır, çünkü özne eksiklik yokluğunu deneyimlemektedir. Dolayısıyla Öteki'nde bulmayı arzuladığı nesne, onda da bulunmamaktadır.

Eksiklik eksikliği olarak kaygıyla başa çıkma yöntemi olarak özne, fantazm yaratmaktadır ve buna uygun eylemde bulunmak istemektedir. Özne bu eyleme geçme ve yaratım sayesinde, eksikliğe karşı bir konum olarak onun üstünü örtmeye çalışmaktadır. Bu durumda fantazm, öznenin kaygıya verdiği bir cevap konumundadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta eksiklik eksikliği durumudur. Çünkü özne, eksiklik yerinde başka bir nesneyle karşılaştığında ya da eksiklik eksik olduğunun farkına vardığında, kaygıya

kapılacaktır. Bu durum Öteki'nin arzusunun özne üzerindeki etkisiyle bağlantılı, muğlak bir durumdan kaynaklanmaktadır.

Lacan için kaygının önemi bu durumla sınırlı değildir. Ona göre, özne dilin içine girdiğinde, yani dil özneye damgasını vurduğunda onu jouissance'ının bir kısmından mahrum bırakmaktadır. Bu durum neticesinde özne, Simgesel bir süreçten geçerken, mahrum bırakıldığı jouissance tarafından bir uyarım formuyla etkileşim içine girmektedir. Bunun sonucunda da kaygı, öznenin arzusu ile jouissance'ı arasında bir mahalde işlevsellik kazanmaktadır.

Günümüzde özellikle sosyal medya uygulamalarıyla kişinin kendini topluma karşı ön planda tutması, kimliğini, benliğini sunması ve kendi mahrem alanını sistem içerisinde ifşa etmesi, kaygıya karşı geliştirilen yeni cevaplar olarak ele alınmaktadır. Çünkü günümüz sistemi kendini özneye, 'eksiği bulunmayan bir sistem' olarak sunmakta ve bu işleyiş içerisinde özneye her şeyini paylaşma ve ifşa etme imkânı yaratmaktadır. Facebook, Twitter ya da Instagram'da kullanıcıların görsel paylaşımları, kaygıyı yatıştırmanın yeni yollarından bir tanesi olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle kaygıyla olan yeni ilişkilene biçimi, öznenin hem kendi hakikatiyle hem de ölümle olan düşüncesini dönüştürmüştür.

Sosyal medya paylaşımları, eksiğin eksiğini öznenin üstlenmemesini yani kaygıyı yaşamamasını sağlamakta, özneyi eksiğin inkar edilmesi noktasında cesaretlendirmektedir. Çünkü günümüzde eksik olana karşı öznenin ifşa mekanizması işlemekte, özne kendisine ait olan bilinen ve bilinmeyen özelliklerini topluma sunmaktadır ve bu yolla da diğer ötekilerle etkileşim içerisine girmektedir.

İfşa mekanizması nedeniyle öznenin kimliğiyle olan ilişkisi de değişmiştir. Çünkü eksiğe karşı üretilen fantazm sayesinde özne, kendisine dair bir kimlik ve hikayesini yaratarak bu iki durumu da üstlenmektedir. Ancak bu fantazm, öznenin kaygıyı deneyimlemesiyle dağılmaktadır, çünkü özne travmanın tekrarını yaşayacak ve kendi gerçekliğiyle yüzleşme imkânına kavuşacaktır. Bu nedenle özne yıkılan kimliğine ve hikayesine karşı, yeni bir kimlik oluşturacak ve yeni bir hikaye yaratacaktır. Yani her

şeyin değişebilir olduğu algısıyla hareket eden özne, kaygı anında yaşadığı olumsuz ve rahatsız edici deneyime karşı cevabı, fantazmını yeniden üretmekte bulacaktır.

Günümüz kapitalist ideolojisinin işleyişi “Yap ve zevk al” söylemi üzerine kurulmaktadır. Ancak özne burada, bir sınırsız özgürlükle değil, sınırsızlığın yarattığı bir kaygıyla karşı karşıya kalmaktadır. Sınırsızlığın verdiği imkan, öznenin hem fiziksel hem de ruhsal yaşamında ölçütsüz bir biçimde arzularına neden olmakta, bunun sonucunda da sınırsızlığa dair etki öznenin kaygı duymasına neden olmaktadır. Bu nedenle kaygı, öznenin yapabileme olasılığıyla bağlantılıdır, çünkü onun için imkân sahası genişlemiştir, yapabilecekleri sınırsızdır.

Sınırsızlığın yanı sıra günümüzde insanlarda kaygı uyandıran bir başka durum ise gözetleme biçimleridir. Öznenin dışarıda kameralarla takip edilmesi, internette gezinirken, sosyal medya kullanırken algoritmalarla izlenmesi, yani kendisi hakkında bilgi edinilmesi öznenin kaygıyı deneyimlemesine imkân sağlamaktadır. Bu durum da öznenin Öteki'nin arzusu ile olduğu ilişkilene biçimiyle bağlantılıdır. Çünkü özne, günümüzün yeni Simgesel yapısı olan sosyal medya uygulamalarındaki görünürlüğüyle, hem kendisine hem de toplumsal yaşamına dair bilgiler vermekte, bunun neticesinde de belirsizliğin ve izlenmenin yarattığı kaygı biçimleriyle karşılaşmaktadır. Burada öznedeki kaygı uyandıran şey, istediği gibi biri olamamak değildir, kaygı uyandıran kendisi gibi olamamaktır (Salecl, 2013).

Lacan, “Kaygı” başlığı taşıyan Seminer 10'da, kaygının, bir eksiğin değil, eksiğin eksikliğinin yokluğundan kaynaklandığını belirtmektedir (Lacan, 2004). Ancak Lacan, açıklamalarının devamında eksiğin eksik olmamasından dolayı da kişinin kaygı duyabileceğini belirtmektedir. Günümüzde ise sosyal medya uygulamaları, bu nesne eksikliğinin üzerini örten bir yapıdadır. Özne, hiçbir eksiklik deneyimi yokmuş gibi benliğini sunarken, aslında eksiklik deneyimini yaşamamış gibi kaygıya kapılmaktadır. Bu durum Öteki'nin arzusuna yönelik niyet okuma yapmasına da imkân tanımaktadır. Özne, günümüzde temel bir eksiğe karşı eyleme geçmek yerine Öteki'nin arzusuna yönelik cevabı kendisi yaratmak istemektedir. Öteki'nin gözünde kim olduğunu sorgulayan özne, yanıtını da kendisi oluşturmaktadır. Sosyal medya uygulamalarında

öznenin takip ettiği kişilere göre konum alması ve kimlik oluşturması bu duruma en iyi örnektir.

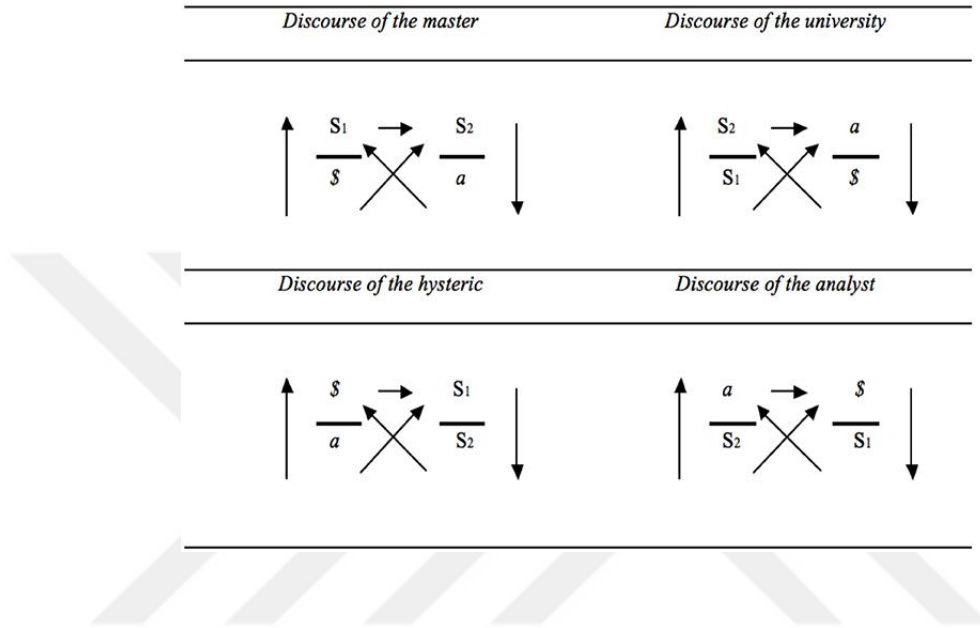
Günümüzde yeni otoritelerin ortaya çıkışı, eski ve baskıcı otorite figürlerinin yok olması, psikanalistlerin Öteki üzerine yeniden düşünmesine sebep olmuştur. Burada tartışılan nokta, Öteki'nin eksik oluşu ya da Lacan'ın öğretisinin sonuna doğru söylediği “Öteki yoktur” önermesinin günümüzde nasıl düşünüleceği olmuştur. Bu durumun etkisi, öznenin günümüzde daha az Öteki figürleriyle özdeşleşmesinde görülmektedir. Günümüzde özne neredeyse kaygıya, özneliğe ya da arzuya ilişkin meselelerini kendi kendine çözme girişimine yönelmektedir. Ancak burada kaçırılmaması gereken nokta, öznenin “Öteki'nin arzusuna” yönelik sorusuyla ya da öznenin “Ben kimim?” sorusuyla ilişkilene biçiminin ne durumda olduğudur. Günümüzde Öteki'nin arzusu meselesini kapitalizm, meta ve zevk üzerinden önceli bölümde belirtmiştik. Buradan hareketle “Ben kimim?” sorusu, öznenin yeni Simgesel yapı içerisinde, yeni İmgesel özdeşleşmelerle birlikte cevabını almak istediği bir soru olarak güncelliğini korumaktadır. Yani günümüz Simgesel yapısı, öznenin “Ben kimim?” sorusuna karşılık, yeni özdeşleşebileceği figürlerle kendisine yeni bir imge, kimlik ve benlik yaratma imkânını sunmaktadır.

4.6. Efendi Söyleminin Yıkılışı ve Öznenin “Tekno”-Kapitalist Söylemle İlişkisi

Jacques Lacan, “Psikanalizin Tersisi” başlıklı Seminer 17’de, dört söylem biçimini ele almaktadır (Lacan, 2007). Bu söylem biçimleri: Efendi Söylemi, Üniversite Söylemi, Histerinin Söylemi ve Analistin Söylemi. Bu söylemlerin temel yapısı, öznenin, söylem üzerine ilişkilene biçimleriyle ilgilidir. Lacan'ın üzerinde durduğu dört söylem, toplumsal bağın temelini oluşturmaktadır ve bu söylem biçimleri birbirlerinden ayrı olarak ele alınmaktadır.

Lacan'a göre bu söylem biçimleri, özne ve toplum etkileşiminde, iletişimi olanaklı kılan durumdur. Gösteren, bilgi, zevk ve özne kavramlarına da vurgu yapan bu söylem biçimleri, farklı konumlara ait bulunmaktadır. Efendi söylemi gösterene,

Üniversite söylemi bilgiye, histerinin söylemi bölünmüş özneye ve analistin söylemi ise hakikat üzerinden nesne a'ya vurgu yapmaktadır. Lacan ise özellikle efendi söylemi üzerinde durmakta, bu söylem biçimiyle toplumsal örgütlenmeye atıf yapmaktadır.

Şekil 3: Lacan'ın Dört Söylemi¹⁷: Efendi Söylemi, Üniversite Söylemi, Histerik Söylem ve Analistin Söylemi

Efendi söylemi ile toplum içinde yasa, işlerliğini kazanmaktadır. Efendi gösterenindeyse özneler, Simgesel yapı içerisinde yer almaktadırlar. Ancak efendi söylemi içinde mevcut bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu belirsizlik noktasında ise, özne yer almaktadır. Özne burada, efendinin söyleminin hakikati konumundadır. Bu nedenle bölünmüş özne, toplumun bütün olmasını da sekteye uğratan tarafta yer almaktadır. Efendi söylemi, bu sekteye uğrayan noktada özneyi yasaya tabi kılmak ve yasayı işler hale getirmek için faaliyette bulunmaktadır. Efendi söylemi bu faaliyetten başarısız

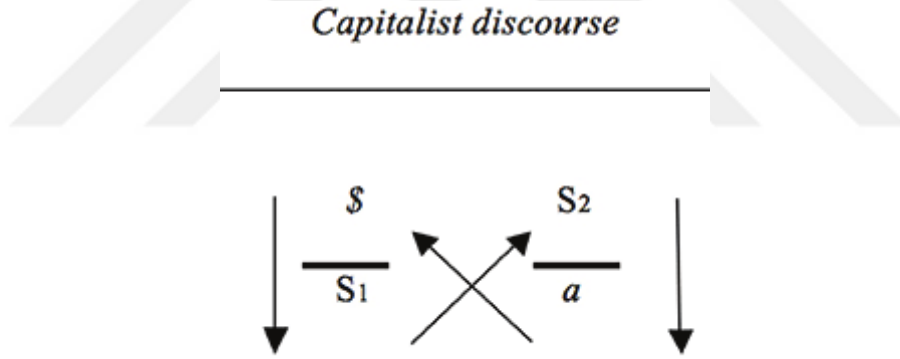
¹⁷ Psikanalist Serge Lesourd, söylemleri düzenleyen okların, bir dolaşım mantığı taşıdığını belirtmektedir. Lesourd'a göre, Lacan'ın dört söyleminin algoritması dört konumda yapılır: "Fail, yani konuşan kişi; öteki, yani hitap ettiği kişi; üretim, yani söylemin etkisi olarak oluşan şey; hakikat, yani söylemden kaçan ama onu yine de belirleyen yer" (Lesourd, 2018).

şekilde ayrılırsa, yerine üniversite söylemi bu görevi üstlenmektedir. Çünkü Lacan'a göre, üniversite söylemi, yeni ve temellendirilmeye çalışılmış bir efendi söylemidir (Lacan, 2007). Üniversite söyleminde bilgi, işler bir yapıdadır ve zevk üretmektedir. Bu bilgi neticesinde üniversite söylemi, yeni toplumsal bağ kuran söylem haline gelmiştir. Buradaki bir diğer önemli nokta ise, histeriğin söylemidir. Çünkü histerinin söylemi, toplumsal bağın içinde yaşanan aksaklığın nedenidir. Bölünmüş özne, kendisine efendi konumunda olacak birini aradığı için, histeriğin söylemi de efendi söylemine vurgu yapmaktadır. Bu arayış içerisinde histeriğin söylemi, efendi söylemine karşı olan söylem biçimlerinin kurucu ögesi konumunda yer almaktadır.

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte efendi söylemi, günümüzde neredeyse işlevselliğini kaybetmiştir. Çünkü kapitalist işleyiş tarzıyla birlikte efendinin söyleminin hakimiyet alanı daralmış ve efendinin söyleminin bu yok oluşluğa yüz tutmuş hali, özneler tarafından bilinir hale gelmiştir. Günümüzün yeni efendi söylemi, kapitalizmle birlikte paralel ilerleyen üniversite söylemi, yani bilimsel bir söylemdir. Efendinin söylemi öznenin düşüncelerini ve eylemlerini kısıtlarken, üniversite söylemi günümüzde öznelerin düşüncelerinin sınırsızlığına vurgu yapmakta, yeni teknolojik gelişmelere imkân sahası açmakta ve eylemsel olarak yeni deneyimler kazandırmaktadır. Dolayısıyla günümüzde talepkâr ve tehditkâr bir otoriteye vurgu yapan efendinin söyleminin yerini, sınırsızlığa vurgu yapan ve hemen hemen bulanıklaşmış bir bilgi söylemi, yani kapitalizmle birlikte ilerleyen üniversite söylemi almıştır. Yani özne ve toplum arasındaki ilişkiyi sürdüren otoriteyi kuran ve bu baği sürdüren artık bilgidir.

Kapitalist sistem içerisindeki üniversite söylemi de yeni bir buyruk alanı olarak günlük hayatın işlerliğinde söz sahibi olmaktadır. Çünkü yeni teknolojilerle birlikte öznenin kaotik düzenini devam ettirmektedir ve öznenin bu artan karmaşıklığına dair, bilgi üzerinden yanılısama yaratan bir çözüm sunmak istemektedir. Bu nedenle bilgi ve bilginin getirdiği teknoloji, özneyi örgütlemekten çok ilksel kaybın travmasına atıf yapan bir pozisyonda öznenin yaşamında yer almaktadır. Çünkü bilgi ve teknoloji, günümüzün yeni efendisidir, öznenin üzerindeki yeni denetim mekanizmasıdır. Bilgi bu mekanizmayla öznenin eksikliğiyle oynayarak onu travmatize etmektedir.

1972 yılında Milano'daki bir konuşmasında Lacan, bu dört söylem biçiminin ardından kapitalist işleyişi açıklayan 'kapitalist söylem'i ele almıştır (akt. Öğütçen, 2018). Lacan bu konuşmasında, kapitalist sistem tarzı içerisinde öznelerin diğer öznelerle değil, öznelerin nesnelere ilişkilendiğini belirtmiştir. Öznenin artık iletişimsel ve etkileşimsel olarak insanlara değil, metalara yönelmesi durumu bu söylem biçiminin en önemli noktasını oluşturmaktadır. Lacan'ın diğer söylemlerinde yer alan yasanın işleyişi, üniversite söylemini de içine alan kapitalist söylemde yasanın bulanıklaşmasına imkân sağlamıştır, bu nedenle de özne, yasaksız ve sınırsız bir alanla karşılaşmıştır. Bu yasanın bulanıklaşması ve yasaksız bir alanın varlığına karşılık özne, zevke sahip olma üzerinden yeni bir konum elde etmekte, oluşturulan yeni yasakları da çiğnemektedir. Çünkü her türlü yasak, çiğnenmesi dahilinde zevki de açığa çıkarmaktadır. Bu yüzden özne kendisinden bir parça feda etmekte ve zevke karşılık yasağı çiğnemektedir.

Şekil 4: Kapitalist Söylem¹⁸

¹⁸ Serge Lesourd'a göre kapitalist söylem, diğer söylem türlerinden farklı olarak eksikliğe karşı çıkma, arzunun tam ve bütüncül gerçekleşmesinin imkânsızlığını inkâr etme özelliğine sahiptir (Lesourd, 2018). Kapitalist söylemi, diğer söylemlerden ayıran bir diğer durum da döngüsel olmasıdır. Bu durum, özne ile nesne arasındaki ayrımın bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Özne bu döngüsellik ve ayrımın olmayışı nedeniyle, kapitalist söylem içerisinde özne, imkânsızlığı inkâr etmektedir ($a \rightarrow \text{\$}$).

Lacan'ın üniversite söylemi ve kapitalist söylemini günümüzde ele aldığımız zaman, teknolojinin üniversite ve kapitalist söylemle birlikte ilerlemesi kapitalist söylemin başına “teknoloji” kelimesinin getirilmesine imkân sağlamaktadır. Günümüzün yeni otoritesi olan tekno-kapitalist söylemin bilgisi, zevk alma biçimimize dair yeni düşünceler üretmiş, bunun neticesinde de öznelerin yeni uygulamalara yönelmesine, bu uygulamalarla yeni ilişkilene durumlarını üretmesine ve bu yeni ilişkilene modeliyle kendine dair tasarımda bulunmasına olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, sosyal medya uygulamalarında öznenin eylemleri yeni bir toplumsal yapıya, yani tekno-kapitalist söyleme biçimlerine katılmasına neden olmuştur. Bu toplumsal yapının sürekli güncel oluşu, sınırsızlığı ve yeni bir yapının da mevcut yapıya eklenmesi tekno-kapitalist sistemi ve onun bilgisini bir otorite haline getirmiş, özneleri de bu yeni otoriteye karşı yeni bir tasavvurda bulunmaya sevk etmiş ve ona uygun şekilde hareket etmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

Yeni iletişim teknolojileri, günümüzde öznelerin hem kişisel hem de toplumsal yaşamını dönüştürmüştür. Bilgisayarla başlayan ardından akıllı telefonlarla ilerleyen bu süreç, öznenin günlük yaşam pratiklerine etki etmiş, hem kendi ruhsal dünyasında hem de toplumsal yaşamında büyük değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Günümüz öznesinin eylemi, kendinin tam olduğu, eksikliğini örtmesi gerektiği, Öteki'nin mahallinin artık sınırsız ve yasanın olmadığı bir yapı üzerine kuruludur. Bu durum nedeniyle özne, sosyal medya uygulamalarıyla birlikte eksikliğini üzerini örtmesi ve kapitalist üretim sistemi içerisinde metayı arzulaması, Öteki'ndeki eksikliğe dair vurguyu görünür kılmaktadır. Özne, günümüzde ilksel kaybı telafi etmek için sınırsız zevki arzulamakta, bu nedenle de diğer insanlara karşı ürettiği kimlikliklerle ve benlik pratikleriyle kendini Öteki'nin mahallinde sunmaktadır.

Tekno-kapitalist sisteminin işleyişi, sınırsız talep ekonomisine bağlıdır. Bu ekonomi içerisinde yaşanan gelişmeler, yeni metaların üretimi ve tüketimi, yapının sürdürülmesine, öznelerin ise ona bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Öznenin bağımlı hale gelmesinin nedeni, arzuya yönelik stratejilerle ve Öteki'nin sınırının, yasaasının bulanıklaşmasıyla bağlantılıdır. Bu bağlantı biçimi, Öteki'nin yasaasının işleyişindeki zorluklarla, öznelerin kendi konumlarındaki kendi yasalarını oluşturmasıyla ve yasayla varolma mücadelesiyle ilişkilidir. Öteki'nin mahallinin bulunmaması, yani sınırın ve yasanın olmaması öznedeki kaygıyı ortaya çıkarmakta, günümüzdeki gelişmelerle birlikte özne de kaygısına karşı hareket geçmekte ve önlemler almaktadır. Bu nedenle Öteki'nin bulanıklaşması ve sınırsızlığın açığa çıkmasıyla birlikte özneler, eksiklikten ve kaygıdan doğan sorunlarından kaçmak için iletişimsel ve etkileşimsel olarak sosyal medya uygulamalarına yönelmektedirler. Ancak kapitalist söylemin buyruğu altında zevk almaya yönelen öznelerin, günlük hayat pratiği içinde kendi arzularını sürdürebilmeleri ve tam bir tatmin yaşayacağı yanılsaması imkânsız olarak görülmekte, bunun sonucunda öznelerin daha fazla kaygı yaşamalarına ve meta talebinde bulunmasına neden olmaktadır. Yani öznenin kaygıya karşı bulduğu yöntem, aslında yeni bir kaygının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Sosyal medya günümüzde, daha fazla zevk ve daha az acı ideolojisiyle ilerlemektedir. Özne, paylaştığı fotoğraflardan tükettiği medya metinlerine kadar, zararlı olduğunu, acı verdiğini bildiği içeriklerin içinden zevk alma nesnelere bulmaktadır. Örneğin ölüm haberlerindeki metinlerden ve fotoğraflardan, olayın hikayesinden bile zevk alınacak bir unsur ön plana çıkarıp bunu dolaşıma sokmakta olan özne, bu dolaşımdan, girilen etkileşimden, paylaşımın beğenilmesinden bir zevk noktası yaratabilmektedir. Bu nedenle sosyal medya günümüzde, her türlü hikâyeyi barındıran bir konumda almaktadır ve özneyi bu hikayenin ana unsuru olarak içerisinde barındırmaktadır. Sosyal medya bu açıdan, iyiliğin ve kötülüğün, zevk veren ve kaygı yaratan durumların paylaşıldığı yerler toplamı haline gelmiştir.

Lacanyen psikanaliz bağlamında ele alacak olursak sosyal medya, öznelere mahremiyetinin şeffaflaştığı alandır. Kullanıcıların paylaşımları, şeffaflıklarının bir imgesi konumundadır. Bu imgenin sarsıcı etkisi, öznenin Gerçek'i dışlayarak, yani eksikliğini inkâr ederek, yeni bir Öteki mahallinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde özellikle sosyal medyadaki bakış meselesi, yeni bir zevk formunu almıştır. Her şeyi göstermeden ve her şeyi görmeden kaynaklanan zevk alma durumu, yeni kapitalist sistemin ve teknolojik gelişmelerin buyruğu haline gelmiştir. Bu nedenle, öznenin günümüzde arzuladığı durumların başında tanınma ve teşhir gelmektedir. Bir zamanlar teşhircilik olarak yorumlanan ve toplum tarafından dışlanan davranışlar, yasanın bulanıklaşması ve sosyal medyanın işleyişi bakımından yasa tanımaz bir formda sergilenen ve maksimum zevk alınmış gibi sahnelenen bir 'zevk' gösterisi haline almıştır.

Sosyal medyayı Lacanyen perspektifle Simgesel bir mahal olarak ele alırsak, mecra gerçekliğin temsilinin yaşandığı yer değildir, dil aracılığıyla her an yeniden üretilen gerçekliğin ta kendisidir. Özne bu mahal içerisinde kendi gerçekliğini inşa ederken, tıpkı bir kayıp gibi sosyal medyada üretmek ve tüketerek sosyal medyanın da gerçekliğini inşa etmektedir. Bu inşa içerisinde sosyal medya, kapitalist söylem ve üniversite söylemini de içine alarak bilgi üretmekte ve yeniliklerle birlikte kimlik üretmekte ve kimliğinin yayılması arzusu içerisinde tanınma mücadelesine girmektedir. Bu nedenle sosyal medya paylaşımları, öznenin kayba karşı ürettiği kimliksel fantazmın

alanıdır. Burada fantazm, gerçekliğin karşıtı değil, onun libidinal motivasyonudur. Günümüz tekno-kapitalist söylemi içerisinde fantazm, hem arzuyu hem de öznenin konumunu belirleyendir, zevkin sağlayıcısıdır. Yani olmadığımız yerde olmuşuz gibi olmak, yapmadığımız şeyleri yapmışızdır gibi yapmak, olmadığımız kimliğe sahibiz gibi düşünmek ve buna uygun bir şekilde eylemde bulunmaktır. Öznenin bu eylemi, sosyal medya uygulamalarının her birinde ayrı bir fantazmın sahneye konmasına neden olmaktadır. Yani kırılğan kimliğin döngüsel hareketi içinde özne, fantazmı sayesinde çeşitli düşlemleri ayrı platformlarda tasarımlar hale gelmekte ve buna uygun hareket etmektedir. Lacanyen bir perspektifle ele alırsak bu durum, öznenin yapı içerisinde hem yapıyı düşünerek hem de takip ettiklerini ve kendisi takip edenleri dikkate alarak kırılğan kimlikler üretmesine imkân sağlamaktadır.

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte özne ve toplum, radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün temelinde, öznenin kendisi ve toplumla ilişkisinin yeni bir forma sokulması yatmaktadır. Günümüz tekno-kapitalist işleyişinde bu form, kimlik üretimi, tanınma mücadelesi, fantazm ve zevk üzerinden işlemektedir. Bu form içerisinde özne, tekno-kapitalist söylem içerisinde yer alan kültürel değişimi hem üreten hem de tüketen bir konumdadır ve de sektörün üretim ve arzu pazarının döngüsellikini sağlayacak pozisyonda yer almaktadırlar. Bu üretim döngüsellikliği içerisinde özne, sınırsız arzu deneyiminin pazarlanmasına maruz kalmıştır ve eksikliğininkî olarak da kimlik, tanınma, meta ve zevke yönelmiştir.

Bu döngüsellikğin kırılması, yani tekno-kapitalist sistemin özne üzerindeki denetiminin ifşa edilmesi, öznelere tekno-kapitalist sistemin çıkarları lehine hareket etmeyi bırakıp kendi arzusunun peşine düşmesini sağlayacak ve işleyişe karşı yeni bir konum almasına, kendinden bir kimlik yaratmasına imkân tanıyacaktır. Bu imkân öznelere kendi arzusuna karşı bir arzu duymasına, kendi arzusuna yönelik bir aydınlanma yaşamasına, tekno-kapitalist sistemin işleyişini farkına varmasına ve bu sistem içerisinde yeni bir konum yaratmasına olanak sağlayacaktır. Tam bu noktadan itibaren psikanaliz devreye girmektedir. Psikanaliz, burada öznenin kendi kaybı ve zevk arasındaki özdeşliğe vurgu yapmakta, öznenin kendi arzusuna yönelik ilişkilene biçimini harekete geçirmek için uğraş vermekte ve öznenin kendi hakikatini üstlenmesi

için çaba harcamaktadır. Tekno-kapitalist işleyişin günümüzde öznenin günlük hayatına yön vermesine, onun sınırsız bir zevk alma yanılması içerisinde eylemde bulunmasına imkân vermesine karşın psikanaliz, bu durumun ifşasına, öznenin kendi arzusunu görünür kılmasına ve kendi zevkine yönelik eylemde bulunmasına olanak sağlamaktadır. Psikanalizin tekno-kapitalizm içerisinde bir gedik açmaya yönelik bu uğraşı, öznenin kendisine dair soruları yeniden ele almasına neden olacak, bunun sonucunda da öznenin kendi hakikatiyle ilişkilenebilmesine ve sistem içerisindeki konumunun değişmesine vesile olacaktır.

Sonuç olarak, Jacques Lacan'ın düşünceleriyle ele alınan, Lacanyen psikanaliz kavramlarıyla temellendirilen ve yeni iletişim teknolojileriyle birlikte dönüşüm geçiren öznenin kuramsal bir çerçeveye incelendiği bu çalışmada, öznenin iletişimsel ve etkileşimsel olarak geçirdiği dönüşümlerle birlikte kendisiyle ve toplumla nasıl bir ilişkilenebilme içerisinde olduğu psikanalitik kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada da görüldüğü gibi, günümüz tekno-kapitalist sistemi ve onun söylemi içerisinde özneler, felsefi ve psikanalitik anlamda varlıksal bir kaybın inkârına yönelik sosyal medya uygulamalarında yer almaktadır. Burada özneler, yeni gelişmelere ve mevcut güncellemelere karşı her yeni platformda mahallinde bulunduğu uygulamaya ve topluma göre kimlik inşa etmekte ve bu kimliğin diğer kişilerce onaylanması için tanınma mücadelesine girmektedir. Psikanalitik bağlamda bu mücadele biçimi de kayıp, kaygı, zevk, meta ve fantazm üzerinden yürütülmektedir. Özne eksiğine, kaybına karşı kimliğini kurmakta, bu kimlik ve onaylanma sürecinde kaygıya kapılmakta, yaptığı paylaşımlarla ya da ilişkilenebilme biçimleriyle de zevkten feragat etmek istememekte ve kayıp, kaygı ve zevkin işlevselliği nedeniyle metalara yönelmektedir. Bu durumların işlevsellikle birlikte öznedeki, geleceğe dair bir tasarım, yani fantazm oluşmaktadır. Bu fantazm da öznenin bir gün tanınacağı, kimliğinin tam olacağı, eksiğinin giderileceği bir fantazmdır. Günümüzün Öteki'si olan sosyal medya uygulamalarında yaşanan bu durum, öznenin hakikatiyle tekno-kapitalist sistem içerisindeki eylemlerinin nasıl ilişkilendiği ve aktarıldığı meselesinin çalışmasına imkân sağlamış ve psikanalitik bağlamda ele alınan bu çalışmanın da ana temasını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Adorno, T. ve Horkheimer M., Aydınlanmanın Diyalektiği, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010
- Akbıyık, N. ve Öztürk, M. (2012). Sivil Toplum ve Medya Perspektifinde “Arap, Baharı” ve “Wall Street’i İşgal Et” Eylemleri, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/NihatAkbiyikMusaOztUrk.pdf>, (01.05.2014).
- Althusser, L. (2008), Psikanaliz Üzerine Yazılar: Freud ve Lacan, İ. Keskinoglu (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları., (Orijinal Basım Yılı: 1993)
- Ay, A., Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Medya ve Tüketim Toplumu, Filiz Aydoğan (Ed.), İletişim Çalışmaları içinde, İstanbul: Derin Yayınları, 2015.
- Aydın, A., Bilinçdışı, Dil ve Arzu – Dilbilimden Psikanalize Dil ve Arzunun Eklemlenişi, Ankara: Bibliotech Yayınları, 2017.
- Balkaya, D., Özerk Dil Dizgesinden Lacan’ın Simgesel Düzenine – Bir Yapıtta Lacancı İzler Sürme. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Başer, A. Yeni İletişim Teknolojilerinin Evriminde Televizyonun Yeri, Filiz Aydoğan (Ed.), İkinci Medya Çağında İnternet içinde, İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.
- Başer, N., Fikir Mimarları -21: Lacan. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Binark, M., Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri Giriş, (Ed.) Binark, M., 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Boileau, L., Psikanaliz ve Dilbilim (Sözceleme Öznesi), M. Baştürk (çev.), Ankara: De Ki Basım Yayım, 2007.
- Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi. Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi. Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Critchley, S. (2010), Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti, T. Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal Basım Yılı: 2007)
- Çakır, M., Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014.

Çalışkan, O., Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı, <http://iletisimdergi.maltepe.edu.tr/article/viewFile/1099000003/1099000004>, Maltepe Üniversitesi · İletişim Fakültesi Dergisi · 2014 Güz · 1(1).

Çizmeçi, E., Yeni Medya ve Serbest Zaman, Filiz Aydoğan (Ed.), İletişim Çalışmaları içinde, İstanbul: Derin Yayınları, 2015.

Eldeniz, L., İkinci Medya Çağında Etkileşimin Rolü ve Web 2.0, Filiz Aydoğan (Ed.), İkinci Medya Çağında İnternet içinde, İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.

Ellison, N. ve Boyd, D., Sociality Through Social Network Sites, William H. Dutton (Ed.), The Oxford Handbook of Internet Studies içinde, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Freud, S., Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri, Emre Kapkın (çev.), İstanbul: Payel Yayınevi, 1998.

Freud, S., Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, Şemsi Yeğin (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.

Freud, S., Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd, Ali Babaoğlu (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Freud, S., Psikopatoloji Üzerine, Selçuk Budak (çev.), İstanbul: Öteki Yayınevi, 2018.

Freud, S., Rüyaların Yorumu 1, Selçuk Budak (çev.), İstanbul: Öteki Yayınevi, 2018.

Freud, S., Rüyaların Yorumu 2, Selçuk Budak (çev.), İstanbul: Öteki Yayınevi, 2016.

Freud, S., Uygarlığın Huzursuzluğu, Haluk Barışcan (çev.), 6. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2018 (Orijinal Basım Yılı: 1999)

Giddens, A., Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

Göker, G. ve Doğan, A., Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi, http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1664/1664_69454.pdf (01.05.2014).

Gönenç, A. Y. ve Bozkurt, G., Dil Temelinde Felsefe ve Medya, İstanbul: Der Yayınları., 2017.

Hermida, A., Herkese Söyle: Sosyal Medya'da Neden Paylaşımında Bulunuruz, A. Sabancı (çev.), İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2017.

Hülür, H. ve Yaşın C., Yeni Medya ve Gazeteciliğin Geleceğini Çerçevelemek, Himmet Hülür ve Cem Yaşın (Ed.), Yeni Medya – Geleceğin Gazeteciliği içinde, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2017.

Işık, İ.E., Öznenin Dili, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2010.

Kart, E., Boş Zamanın Çoklu Tüketim Mekanı Olarak İnternet ve Yeni Yaşam Tarzlarının İnşası, Global Media Journal: TR Edition, Vol. 5(9), 2014.

Kumar, K., Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1995.

Kuşay, Y., Sosyal Medyanın Gücü ve Uygulama Örnekleri, Filiz Aydoğan (Ed.), İkinci Medya Çağında İnternet içinde, İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.

Küçüksaraç, B., Prosumer Kadınlar ve Kendin Yap (DIY) Bloglarında Üretin ve Tüketim Pratikleri, İdil Sayımer (Ed.), Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Araştırmalar içinde, İstanbul: Literatürk Academia, 2014.

Köseoğlu, Ö. ve Köker, N., “Türk Üniversiteleri Twitter’ı Diyalogsal İletişim Açısından Nasıl Kullanıyor: Beş Türk Üniversitesi Üzerine Bir İçerik Analizi”. Global Media Journal: TR Edition, 4, 2014.

Lacan, J., The Seminar, Book I: Freud Papers on Technique, 1953-1954, Jacques Alain Miller (ed.), J. Forrester (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 1988.

Lacan, J., The Seminar, Book II: The Ego in Freud’s Theory and in the Technique of Psychoanalysis 1954-1955, Jacques Alain Miller (ed.), Sylvana Tomaselli (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 1988.

Lacan, J., The Seminar, Book III: The Psychoses 1955-1956, Jacques Alain Miller (ed.), Russell Grigg (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 1993.

Lacan, J. Le séminaire, Livre IV: La Relation d'objet et les Structures Freudiennes 1956-1957, Paris: Éditions du Seuil, 1994.

Lacan, J., The Seminar, Book VII: The Ethics of Psychoanalysis 1959-1960, Jacques Alain Miller (ed.), Dennis Porter (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 1992.

Lacan, J. Le séminaire, Livre X: L’angoisse 1962-1963, Paris: Éditions du Seuil, 2004.

Lacan, J. (2017). Psikanalizin Dört Temel Kavramı – Seminer 11. Kitap. E. Nilüfer (çev.) İstanbul: Metis Yayınları (Orijinal baskı tarihi 1973)

Lacan, J., The Seminar, Book XVII: The Other Side of Psychpanalysis 1969-1970, Jacques Alain Miller (ed.), Russell Grigg (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 2007.

Lacan, J., The Seminar, Book XX: Encore: On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge 1972-1973, Jacques Alain Miller (ed.), Bruce Fink (çev.), New York: W.W. Norton & Co., 1998.

Lagache, D., Psikanaliz – Kültür Kitaplığı 5, Evin Aktar (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2005.

Lesourd, S., Özne Nasıl Susturulur? - Söylemlerden Liberal Laf Ebeliklerine, Ö. Soysal ve Ü. Edeş (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.

Marx, K. ve Engels, F., Alman İdeolojisi [Feuerbach], S. Belli (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1999.

Marx K., Kapital Cilt: I. M Selik ve N Satlıgan (çev.), İstanbul: Yordam Yayınlar, 2014.

Mcgowan, T., Sahip Olmadığımız Şeyin Keyfini Sürmek – Psikanalizin Politik Projesi, Kemal Güleç (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Nasio, J.D., Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders, Ö. Erşen ve M. Erşen (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

Nasio, J.D., Psikanalizin Yedi Temel Kavramı, Ö. Soysal ve M. Erşen (çev.), Birinci Baskı Yılı: 2006, Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Nasio, J.D., Psikanalizin Yedi Büyüğü, K. Sarıalioğlu (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları., 2008.

Öğütçen, Ö., Sapkınlık nedir? “Gayet iyi biliyorum ama yine de...”, Kolektif, Suret Sapkınlık sayısı içinde, İstanbul: İthaki Yayınları, 2018

Özgül Eda G., Yanılsamalar Labirentinde Bir Yanılsama Olarak Özne, (Ed.) Özlem Oğuzhan, İletişimde Sosyal Medya, Sosyal Medyada Etkileşim içinde, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2015

Özgül, G. E. (2012). Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Alan İmkanının Araştırılması,http://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2012/10/26_Sayi_8_makale_gonul_eda_ozgul.pdf (25.03.2014).

Poster, M., Postmodern Gerçeklikler, Filiz Aydoğan (Ed.), Yeni Medya Kuramları içinde, İstanbul: Der Yayınevi, 2017.

Salecl. R., Kaygı Üzerine, B. Engin Aksoy (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Salecl. R., Seçme İkilemi, B. Engin Aksoy (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Spinoza, B., Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika (çev. H. Z. Ülken). Ankara: Dost Kitabevi, 2004.

Tura, S.F., Freud'dan Lacan'a Psikanaliz. 6. Basım. İstanbul: Kanat Kitap, 2016.

Van Dijk, J., Ağ Toplumu, İstanbul, Kafka Yayınları, 2016.

Yetişkin, E., Sosyal Medya ve Sıradanlaşan Gözetim, (Ed.) Deniz A. ve Hülür A., Yeni Medya ve Toplum içinde, İstanbul: Literatürk Academia, 2016.

Zizek, S., İdeolojinin Yüce Nesnesi, T. Birkan (çev.), Beşinci Basım: 2015), İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

